

LITTERARISCHE

SCHETSEN EN KRITIEKEN.

LITTERARISCHE

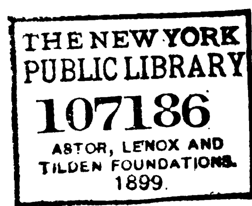
SCHETSEN EN KRITIEKEN

DOOR

Dr. JAN TEN BRINK.

Henri Rochefort. — Gustave Flaubert. —
Robert Hamerling. —
De Geschiedschrijvers der fransche omwenteling. —
Fransche karikaturen. — Victor Hugo. —
Théophile Gautier. —

LEIDEN. — A. W. SIJTHOFF.
1883.

HENRI ROCHEFORT.[1])

„Vous déshonnorez la lanterne!"
Camille Desmoulins.

I.

„De mode is reeds overoud de voorvaaderen te prijzen ten koste van de leevenden, en deeze laatsten te laaken om de gewaande deugden der eersten des te gunstiger te doen afsteeken!"

Zoo spreekt Amurath Effendi, Hekim Bachi, of liever, zoo spreekt Dokter Pieter Van Woensel, die onder dezen turkschen pseudoniem in 1792, 1796, 1798 en 1800 een allermerkwaardigsten satyrisch-politieken almanak onder den titel: „De Lantaarn" uitgaf.

Lofredenaars van 't Voorleden mogen zich in 't algemeen een geschikt terrein afbakenen, om het Tegenwoordige uit hunne roestige arquebuses te bombardeeren, of met hunne schitterende stiletten te poignardeeren — ik ben met Van Woensel liever gemeen soldaat bij hunne tegenpartij. Maar heden moet het mij van 't hart, dat ik bij uitzondering laudator temporis acti beproef te wezen. In de dagelijks verergerende poverheid van de fransche letterkundige kunst

1) Naar aanleiding van Henri Rochefort — La Lanterne. No. 1—22. 31 Mai—31 Octobre, 1868.

— bij het dagelijks dieper zinken van den goeden smaak in Letteren en Leven aan gindsche zijde van de belgische grenzen — bij het dagelijks forscher rukken aan de teugelen van dat weerbarstig ros, 't welk zich den eernaam van „la grrrande Nation" heeft toegebluft — was het mij een feest te vernemen van het ongeëvenaard sukces aan: „la Lanterne" van Henri Rochefort te beurt gevallen.

De verschijning van dit klein, hoogrood gekleurde boeksken had het Keizerrijk des Vredes zeer ernstig ontsteld. In den ministerraad werd beraadslaagd over: la question Rochefort. De Keizer had de punten zijner welgedraaide mustatsen tusschen duim en index uiteengerold — zijne wederhelft had den diepzinnigsten blik harer oogen laten rusten op den minst uitpuilenden van alle hoepelrokken — de Minister van Staat, spreker ex officio, had al de argumenten voor en tegen en de zooveel miljoen stemmen op het tapijt gebracht, de heer Niel had de vuist gebald en de heer Forcade la Roquette had met een gouden potlood gespeeld — niets hielp, altijd bleef de groote, de belangrijke, de alleronbehaaglijkste question Rochefort!

Onder de duizenden, honderd-duizenden handen, die begeerig naar „La Lanterne" grepen, zullen er vele, ik hoop zeer vele met een gevoel van bittere ontevredenheid de bladzijden van het cierlijk geïllustreerde, met nuttelooze weelderigheid gedrukte vlugschrift hebben omgeslagen.

Welk eene teleurstelling!

Schitterend vernuft, vlijmende satyre, prachtige stijl, ontvlammende geestdrift — zoek ze bij Henri Rochefort en blijf zoeken...... Geestdrift, dat kostbare kleinood zoo zeldzaam in onzen tijd — geestdrift, dat heiligende, louterende vuur, 't welk op het altaar van het menschelijke hart nimmer had moeten ophouden te blaken — geestdrift, zoo onmisbaar bij elke groote daad, voor iederen mannelijken geest, in iederen strijd met ridderlijke dapperheid gestreden — geestdrift..... ge zoudt ze bij Henri Rochefort te vergeefs pogen op prijs te stellen. Waar het juk van een opgedrongen staatsvorm de schouders kneust, waar de huichelarij van deftig uitgebazuinde gemoedsbezwaren — gelijk ook in Polder-

land — het hart naar de keel jaagt, waar het morsigste Egoïsme zich wringt in het kleed van Belangeloosheid — daar moet de verontwaardiging toornen met fierheid, kracht en dapperheid, maar boven alles moet er Geestdrift zijn, Geestdrift en nog eens Geestdrift!

Vraagt dit alles aan Rochefort!

Toen deze naar een lucifer greep, om zijne lantaarn te ontsteken, bestuurde systematische wrok tegen de bestaande regeering zijne pen — en besloot hij systematisch de personen aan te vallen; de zaak des vaderlands mocht zich zelve redden.

— „Tant que plusieurs de nos dignitaires" — schrijft hij [1]) en ik vertaal niet, om hem in 't voordeeligst licht te plaatsen — „toucheront systématiquement deux cent cinquante à trois cent mille francs par an; — tant que les choses me paraîtront marcher systématiquement mal, je répéterai systématiquement qu'elles ne sont pas bien!"

Een aanval alzoo op de jaarwedden der Ministers! De personen der Ministers, de Keizer, de Keizerin, de keizerlijke Prins, vorsten en vorstinnen in het algemeen prikkelen Rochefort tot hatelijkheid, niet tot verontwaardiging en geestdrift. Ten voorbeelde:

„Si un journaliste écrit que depuis le désastre du Mexique et l'achèvement de l'unité allemande, la France est tombée au troisième rang parmi les nations européennes, nos hommes d'Etat ne disent trop rien: mais si vous avez l'impertinence de faire remarquer que M. Rouher a un défaut de langage et que M. Pinard, ayant voulu faire remercier M. Saint-Paul, son chef de cabinet, a été battu à plate couture, ces messieurs deviennent roides comme des croquets et tournent à l'aigre pour des mois entiers." [2]).

Kleine persoonlijke onaangenaamheden in zeer alledaagschen stijl vullen overal „la Lanterne". Na de Ministers komen Keizer en Keizerin — de orde van opvolging is geschikt door Rochefort — die hij in de transparente gestalten van bestuurders des hemelschen Rijks hult.

---

[1]) La Lanterne. No. 2. Juin 1868.

[2]) La Lanterne. No. 1. 31 Mai 1868.

„L'Empereur de la Chine se sera dit dans le silence de l'alcôve:

— „Je vais épouser la première venue. Elle n'aura peut-être pas grande éducation, mais moins elle saura lire, moins elle aura envie de se fourer dans les conseils du gouvernement pour propager la crinoline, les processions et les prêtres, qui jusqu'à un certain point, sont aussi des femmes, puisqu'ils portent des jupes et des bas attachés au dessus du genou." [1])

Straalt hier reeds de laffe liefhebberij in zoutelooze kwinkslagen van den boulevard door, laffer schertst nog de lantaarnstijl, als de spot gedreven wordt met de officiëele toasten op de officiëele diners van het tweede keizerrijk, waar Napoléon III en de keizerlijke Prins Napoléon IV het ruimst bedacht worden. Nadat men bij zekeren maaltijd op den laatsten gedronken had, scheen het onderwerp uitgeput, zegt Rochefort, doch:

— „Un autre dineur, se sentant sur le point d'être dépassé, se leva le verre en main et porta la santé suivante:

— „„Je m'associe au toast de notre honorable convive. Mais Napoléon IV aura un enfant!""

— „„Oui! Oui!"" — crièrent les toasteurs.

— „„Ce sera un garçon!""

— „„N'en doutons pas!""

— „„Et, un jour, lui aussi succèdera à son père!""

— „„C'est clair!""

— „„Messieurs, je bois à Napoléon V!"" [2])

Schoon de onbeduidendheid van dezen kortswijl niemand ontsnappen zal, straalt wederom de lust tot persoonlijke hatelijkheden er volkomen helder in door. De personen der vorsten mochten eene vorige eeuw voor korte pooze tot schijf dienen, waarop het vernuft der Encyclopédie zijne puntige pijlen schoot — de tijden van Diderot zijn voorbij. De glans der diademen wordt verdoofd en de tronen zinken rondom ons krakend in een, zonder dat hartstochtelijke imprekatien, veel minder woedende verwenschingen dien val vergezellen. In de dagen, toen

[1]) La Lanterne. No. 2.
[2]) La Lanterne, No. 6, 4 Juillet 1868.

Grimm zich opwond tot bittere satyre tegen het koningschap, boog Louis XVI het zwaar beproefde hoofd onder de loodzware kroon van Louis XIV. Lodewijk de Groote en de Schitterende was vervangen door Lodewijk den Stumper en den Martelaar.

Rocheforts aanvallen op het koningschap blijven dus door en door rokoko en ouderwetsch, mocht hij ze ook kleeden in gloednieuw parijsch kostuum, als in de volgende sortie:

„Un homme, eût-il fait de sa vie un perpétuel carnaval de Venise, eût-il pendant vingt ans traîné derrière lui toute une basse-cour de cocottes, eût-il jeté par toutes les fenêtres de tous les restaurants des bouteilles de Champagne sur la tête des promeneurs, le jour où son tour est arrivé de monter non plus les escaliers du Café Anglais, mais les degrés du trône, on n'entend plus parler que de sa haute sagesse." [1])

Wat het meest bij zulk een uitval op den voorgrond treedt, zijn des auteurs eigen zwakheden. De vorm, waarin de vorstenhaat zich hier uitspreekt, staaft duidelijk, dat Rochefort in het „basse-cour des cocottes", op de trappen van het Café Anglais geen vreemdeling is gebleven. Onwillekeurig neemt de stijl eene kleur aan van de onvrijwillige sympathiën en liefhebberijen des schrijvers. Reeds aanstonds, toen zijne lantaarn voor 't eerst was ontstoken, verkondigde hij zijn plan — „d'essayer une sorte de cavalier seul dans le cotillon politique." Het beeld is door en door valsch, maar bewijst voldoend, waar Rochefort heeft leeren dansen. Schrijft hij elders over de misvattingen van Monseigneur de Bonnechose, en verwijt hij dezen, dat men niet volstaan kan met zijne dwaling te erkennen — „en déclarant à la première colonne du Moniteur, qu'il y a eu maldonné, comme à l'écarté" — dan blijkt wederom ongedwongen, dat onze vlugschrijver zijn leêge oogenblikken aan zekere groene tafels slijt. Bij zijne vroolijkste en onschuldigste scherts schemert dit telkens door — Rochefort is het kind der parijsche boulevards en cafés, zijn esprit is een esprit de boulevardier. En nu is dat soort van snakerij soms niet onaardig, maar geenszins in

[1]) La Lanterne, No. 2.

't bezit van een vrijbrief tegen wansmaak en platheid. Zoo luidt een zijner blijmoedigste troostredenen aan 't publiek aldus:

„Si ayant versé la moitié de votre petit avoir dans une société pour l'exploitation d'une mine de beurre de cacao, vous vous apercevrez que les membres du consèil de surveillance mangent votre argent avec de petites femmes moins chères qu'au bureau, écrivez à la Lanterne."

II.

Inderdaad het valt moeilijk te doorgronden, dat in het kabinet des Keizers „une question Rochefort" de gemoederen heeft ontrust. Mocht al onze lantaarnopsteker zijn adellijken titel van Graaf de Rochefort-Luçay aan de prullemand hebben vermaakt, mocht hij al onder de Villemessant bijtende artikelen in den Figaro hebben gesteld, op hoog bevel uit de redaktie van dat blad zijn verwijderd, en een nieuw vlugschrift met een gestolen titel hebben verspreid — de inhoud van dat roodboekjen was toch den toorn van de heeren Pinard en Rouher niet waardig.

Maar de opgang, de algemeene opgang, welke dit geschrift won! Maar de duizenden en tienduizenden exemplaren, die voor 40 en 50 centimes aan de kiosken der boulevards en aan de stations der spoorwegen werden verkocht! Maar de inbeslag-nemingen van sommige nummers, de vervolging van onzen boulevardier, zijn tocht naar Brussel, Amsterdam en Londen — zou dit alles niet hoogst gewichtig zijn?

Voor het tweede keizerrijk en zijn administrateur ongetwijfeld. Maar voor den rustigen toeschouwer aan deze zijde van den Moerdijk blijft het een raadsel. De algemeene geest, de goede smaak voor kunst en letteren moeten al zeer laag gedaald zijn bij la grrrande Nation, om van Rocheforts „Lanterne" eene „question Rochefort" te maken. Een Nederlander, die op de hoogte is van vlugschriften en dagbladen-litteratuur, zal zich geene luchtkasteelen vormen over de meerdere voortreffelijkheid onzer staatkundige polemisten. Maar laat een hunner, laat Meneer X eene „Lantaarn" uitgeven, vol straat- en pleingeest als Rochefort, geen

levend wezen in ons — hierdoor zeker gezegend — Nederland, van den Koning tot den minsten burger, zal op den inval komen, hieromtrent „une question X" in te stellen.

„La Lanterne" is in beslag genomen wegens staatkundige hatelijkheden — bij ons misschien ook wegens openlijke aanprijzing van losbandigheid en zedeloosheid. Rochefort verzekert, dat hij met de hoogste verbazing vernomen heeft, hoe twee arme parisiennes zich uit gebrek en wanhoop van 't leven beroofd hebben — zij hadden immers een uitweg in slecht gedrag en ontucht! Hij verzekert daarom plechtig: — „Tant qu'on n'aura pas mis de côté, pour amáliorer la situation des femmes, les bons milliards, qui se dépensent en guerres ineptes, je conseillerai aux ouvrières de préférer la mauvaise conduite à la mort. Et si jamais il prend fantaisie à une jeune fille sage de venir me consulter sur le choix d'un état, je lui répondrai en gazant de mon mieux mes expressions, — Mademoiselle, il n'y a pour vous, qui êtes sans fortune, pas d'autre métier que l'inconduite!" [1])

Ziedaar wat nog treuriger is, dan het Keizerrijk des Vredes te storen in zijne rustige ontwikkeling door persoonlijkheden en nurkschheid. Teleurstellender is bovendien dit alles, omdat Rocheforts strijd voor burgerlijke en staatkundige vrijheid een edele strijd had behooren te blijven — omdat men bij gebrek aan nobelen toorn en wegslepende geestdrift, althands een rein hart bij den verdediger der onderdrukten had mogen eischen. „Vous déshonnorez la lanterne!" zeî Camille Desmoulins, toen het woedend grauw den gehaten Foulon aan een lantaarnpaal van de Rue de la Vannerie had opgeknoopt — en hij had recht zoo te spreken, daar hij al de grieven van eene lijdende partij in zijn enthoeziast „Discours de la Lanterne aux Parisiens" met waardigheid had geopenbaard. Camille Desmoulins heeft het eerst dien titel gevonden — hij had geestdrift, bruischende geestdrift, parijsch vernuft en attischen smaak — wie zijn titel van hem ontleende, mocht zorgen hem nabij te komen in stijl en talent.

---

[1]) La Lanterne, No. 3. 13 Juin 1868.

Ziedaar waarom Rochefort met zijne Lantaarn te kwader ure aan de edele gestalte van Camille Desmoulins herinnert en ons temet in 't geheugen terug roept, dat er tweeërlei lantaarn heeft gebrand van 1789 tot 1795 — die eene, door het schitterend talent van den edelmoedigen volkstribuun ontstoken, en die andere met verbrijzelde ruiten en tot cieraad ..... een strop. Ziedaar ook waarom ik bekennen moest, bij uitzondering eens laudator temporis acti te willen zijn. Want niet alleen Camille overtreft in elk opzicht den Graaf de Rochefort-Luçay — Nederland heeft ook eene Lantaarn. Reeds werd de naam van Dokter Pieter Van Woensel genoemd — een naam ten onzent bijna vergeten, tot dat A. van der Willigen in 1833, tot dat vooral Cd. Busken Huet in 1863 dien op nieuw eervol herinnerden. Van Woensel ontleende zijn titel waarschijnlijk aan Camille Desmoulins, wiens tijdgenoot hij was, daar zijne eerste Lantaarn voor 1792 „in 't nieuwe Licht te Amsterdam" gedrukt werd.

Die eerste Lantaarn is een almanak, grootendeels gevuld met populaire medische opstellen en met statistiek. De aarde — de bevolking — sterfte van kinderen en bejaarden — de natuurlijke gesteldheid van ons vaderland — van den mensch — de finantiën — de Republiek — alle deze stoffen houden hem beurtelings bezig, alsof hij een ekonomisch-statistisch jaarboekjen voor de Republiek der geüniëerde Provinciën schreef — eene onderneming reeds op zich zelve voor dat oogenblik zeer merkwaardig. Doch na dit alles en na nog eene statistiek van Leger en Vloot, komt een „Staat der Geleerdheid in Nederland," waarbij een door hem geteekend geestig schetsjen, voorstellend een goedigen ezel met twee manden vol folianten. De statisticus legt de pen ter zijde, de satyren-schrijver vangt aan. Een enkel woord van Dr. Van Woensel mag betoogen, dat 1792 reeds 1868 op zijne hielen had:

„De Godgeleerde boeken, die in onze bibliotheken eene zoo sterke preponderantie hebben, maar tevens ook gewis de slechtste zijn, waren en zijn bij ongeluk bijna de eenigste oorspronkelijke; zeven achtsten van de overigen zijn niets dan

vertalingen van 't geen rijp en groen, in Engeland, Frankrijk of Duitschland uitkomt."

De Lantaarn van 1796 gaat op den ingeslagen weg voort en behandelt vooral sociale vraagstukken; de nationale opvoeding — waarbij openhartig bekend wordt, dat de opvoeding van den verdreven Prins Willem V „ongelooflijk slegt" was geweest — en de oorzaken van het misnoegen der Nederlanders, waaronder Van Woensel niet aarzelt te tellen: „De onnozelheid van 't stadhouderlijke hof, om sedert de revolutie niet te onderscheiden de republikeinsche Franschen van die der koninglijke regeering, en zich op de eersten te wreeken, over het kwaad hun door de laatsten aangedaan; (en) de konkelefoesserijen (van dat hof) in de Brabandsche onlusten (onder Keizer Jozef II), met oogmerk, om een lid der familie eenige apanage te bezorgen." Medische en statistische vertoogen, vooral over de „Defensie der Republiek" werden afgewisseld met korte aanteekeningen over de West-Indische Koloniën, waar Van Woensel als officier van gezondheid der Marine een half dozijn maanden doorbracht.

Voor 1798 blijft de Lantaarn een onverminderd en helder schijnsel verspreiden. Het staatkundige gedeelte wint in uitgebreidheid — korte aforismen en anekdoten vervangen de vroegere statistieke verslagen. Of Van Woensel er goed aan deed, bewijze een enkele dezer korte verhalen.

„Mijn vriend P. nch. . . d is een hupsch man vol van kluchtige invallen. Sprekende van de Religie, plagt hij te zeggen: „Wilt gij weeten wat de Religie is, zo ontneemt haare dienaaren hun loon." Lezer! Gij ziet, mijn vriend verstaat zich op 't cijferen. Onlangs verzogt ik hem te mogen weeten, hoeveel na aftrek van 't Eigenbelang er overblijve van 't Patriotismus.

„'t Andwoord zal ik u in eene andere Lantaarn mededeelen."

Deze verscheen in 1800 en werd geschreven onder den indruk van den 18n Brumaire. De proklamatiën van den generaal Bonaparte worden in verband gebracht met „de domste opiniën," „de handtastelijkste dwaalingen," met „zotternijen van allerlei soort." Hoe Rochefort zou juichen, als hij deze

Lantaarn had zien blaken! Zijne vroolijkheid zou zich echter getemperd hebben, wanneer hij Van Woensels voortreffelijke satyrische allegorie „Historie van een Trojaansch Paerd'' zou hebben verstaan. De arme bedrogen bataafsche Republiek had een trojaansch paard ingehaald, van „zeer winderige complexie, en door de paardendokters gedoodverfd met een noodlottig einde — de dood door „trommelzucht." Niets had gebaat, de vrienden werden geplunderd — het eenig heil was, dat de groote stalhouder Ambidubius, „ook wel bijgenaamd vleesch noch visch," met zijne eigenaardige kleedij „half met goud geborduurd, half livrei" was afgedankt. De Bataven, door Van Woensel de Bestianianen genoemd, waren zoo verblind door hun trojaansch paard, dat zij „huppelden en dansten, wanneer zij zich hadden moeten achter de ooren krabben." „Verbeeldt u eene familie" — gaat hij voort — „die op 't oogenblik, als huisbraakers de poorten zoeken te overweldigen, die zelve gaan ontgrendelen, zeggende : „Mannen komt binnen." Hun kisten en kasten openen, zeggende: „Vrienden tast toe." — En van al deeze halsbreekende luchtsprongen waren wij ongelukkig veroordeeld de ooggetuigen te zijn met dezelve aandoeninge, die iemand ondervindt, welke uit zijn eersten slaap opgewekt door een misbaar, in schrik de trappen afvliegt, de glaazen van zijn huis hoort inslaan en een begin ziet maaken van 't plunderen zijner woninge, dat is, met een innig gevoel van hartzeer." En zoo klimt de satyre in heftigheid, nadat het trojaansche paard zijne joyeuse entrée heeft volbracht in Bestiana, eene groote pruik gaat dragen en van zijne vrienden verlangt een geschenk van

„Haver . . .	13,789	lasten
Boonen . . .	11,368	„
Stroo . . .	8,000,000	bossen

alles beste qualiteit."

Van Woensel was daarentegen volstrekt geen oranjeklant. In zijn stuk over de „voegzaamste houding van eene nieuwe Regeering ingeval van eene eventuëele Revolutie" — doet hij eene merkwaardige voorspelling (1800). Kwam de Stadhouder terug, men zou het volgende zien. „Niet zoodra zal de

gelegenheid het toelaten, of (de Vorst) zal zich omringd zien van eene stoet, die om 't hardste schreeuwen zullen: Oranje boven! patriotten na de d. nd. r, pronkende met oranje cocardes als tafelborden, eenige geheel oranje, om 't meest eene vaart loopende op hunne politieke orthodoxie, hem (de Vorst) smeekende om permissie de nu onderliggende partij met voeten te mogen treeden, haar te mogen vernielen en verdelgen."

Van Woensel werd ook vervolgd. De burger La Pierre, agent van Inwendige Politie, deed het verkoopen van de Lantaarn van 1800 beletten. Welk eene overeenkomst en welk verschil! Rochefort vervolgd om zijne hatelijkheden tegen Pinard en Rouher, Van Woensel om zijne kolossale satyre der gantsche fransche natie en van haar vriendschapsverbond met de vrije bataafsche — Rochefort het geblazeerde kind der parijsche Boulevards, Van Woensel de oude vrijer, arts en zeeofficier — Rochefort, de vlugschrijver zonder stijl, Van Woensel, de moeizame arbeider aan een klein jaarboekjen, dat om de vier of twee jaren 't licht ziet — Rochefort, die zijne kracht in persoonlijkheden en insinuatiën zoekt, Van Woensel, die beginselen en zaken bespreekt — Rochefort, die door heel Europa een luid klinkenden naam wint, Van Woensel, die als kurioziteit uit de vergetelheid moet worden opgedolven.

Ik meen niet, dat de vergelijking van beide Lantaarnen ten nadeele van Van Woensel is afgeloopen. En wat Henri Rochefort betreft, die intusschen voortgaat telken Saturdag zijne armoede aan vinding en inkleeding openhartiger aan den dag te leggen, het eenig exkuus voor hem ligt in de schrale opmerking van zijn vriend en ambtgenoot-publicist Rouquette: „Nous sommes à une époque de chassepot — il faut tirer souvent!"

December, 1868.

GUSTAVE FLAUBERT. [1])

Men herinnert zich wellicht nog, dat in 1857 een jong fransch romanschrijver: Gustave Flaubert [2]) met een verhaal van het leven eener plattelands-heelmeestersvrouw optrad, welke hij Madame Bovary noemde — dat de auteur de algemeene belangstelling won door het uitstekend talent van beschrijving en schildering der landschappen en binnenhuizen, maar ook der hartstochten en driften zijner helden — dat hij een groot leger van onverdeelde bewonderaars zijn kunstwerk zag toejuichen, dat eene kleine schare van nauwkeurige en minder oppervlakkige lezers hem hunne afkeuring te kennen gaven — dat vijf jaren later dezelfde Gustave Flaubert een nieuw kunstwerk in 't licht deed verschijnen, een episch-antiquarischen roman met den titel: Salammbô, 't welk op de zelfde wijze ontvangen, als zijn eersteling, aan dezelfde gebreken leed en door dezelfde goede eigenschappen de algemeene aandacht verwierf.

Ditmaal echter toefde onze auteur acht jaren, voor hij zijn derden roman: l'Education Sentimentale uitgaf, zich letterlijk richtend naar de oude les: nonum praematur in annum. Aan één ding ontbreekt het Flaubert dus niet

[1]) Naar aanleiding van Gustave Flaubert's: l'Education Sentimentale — Histoire d'un jeune homme (2me Edition). Paris 1870. 2 dln.
[2]) Zie deel I, bl. 62, volg.

— aan geduld. Hij bereidt zich jaren lang voor — hij studeert met de uiterste zorg en belangstelling. Geen enkel der levende fransche novellisten gebruikt zooveel tijd, als Flaubert. Voor een groot deel is dit te wijten aan zijne methode. Hij behoort tot de school der realisten, die Honoré de Balzac als aanvoerder heeft gekozen; hij komt na Léon Gozlan, Champfleury, Charles Baudelaire, Alexandre Dumas fils, Henri Murger, Edmond About, Victorien Sardou en Gustave Droz. Hij is onder alle leerlingen degene, welke het dichtst den meester nadert — hij is als kunstenaar het meest réalist, als denker het meest materialist.

Als de ervaring en de praktijk het onhoudbare van de eene of andere à priori opgemaakte theorie hebben aangetoond, wordt het belangrijk dat feit vast te stellen — als een kunstenaar zich met bekrompenheid aan eene dergelijke theorie heeft vastgeklampt, als hij uit valsche doctrinaire gronden zijn kunstgewrocht dwingt, om overeen te stemmen met het grillige stelsel, 't welk zijne sympathie verwierf, dan zal dat kunstwerk de al te duidelijke sporen van het geweld zijns makers dragen, dan wordt het in naam der waarachtige kunst zaak de nederlagen van zulk een dwalend artist ten ernstigste te onderzoeken.

Gustave Flaubert bezit zonder eenigen twijfel groote letterkundige eigenschappen. In zijne teekeningen van maatschappij en natuur spreekt zich een zeer rijk en zeer degelijk talent van waarneming uit. Zijne helden en heldinnen zijn zoo overtuigend waar, dat men medelijden krijgt met de modellen, die voor hem pozeerden. Hij is een vurig realist en juist omdat ten onzent nog dikwijls zeer zonderling over Realisme wordt geredekaveld, alsof er buitengewone geheimen in verborgen waren, zal het geen onnoodig werk zijn den prins der fransche Realisten een weinig nader onder handen te nemen.

I.

De geschiedenis, door Flaubert in zijn jongste werk verteld, is de gewone, alledaagsche historie der fransche romans

de moeurs: een jong man, die een wanhopigen hartstocht voor eene gehuwde vrouw koestert. De jonkman heet Frederik Moreau en de vrouw Madame Arnoux — beide blijven twee deelen lang hoofdfiguren, zonder dat er door eenige handeling wijziging in hun toestand komt. Men denke niet, dat deze twee deelen gevuld zijn met den deklamatorischen pathos van George Sand in hare beide eerste perioden. De teugellooze lyriek van woesten zinnedorst acht Flaubert beneden zich. Noch minder verwachte de een of ander belangstellende lezer van skabreuze alkoofgeschiedenissen, dat hij hier in de gemuskeerde bordeelen van Arsène Houssaye zal worden rondgeleid. Een enkelen keer, als de omstandigheden het noodzakelijk maken, brengt Flaubert een toets aan, welken een Louvet of een Casanva hem zouden kunnen benijden, maar hij schildert met ijskoude bedaardheid uit kracht zijner théorie; nooit grijnst de skurrile satyrtronie der bandelooze wulpschheid met opzet uit zijne tafereelen.

De geschiedenis van Frederik Moreau is de geschiedenis van duizenden jonge Franschen, die onder het Juli-bewind te Parijs in de Rechten studeerden, die hun tijd verkwistten met praatjes over de politiek, die te vergeefs der edele echtgenoote van een grofzinnelijken bourgeois het hof maakten, die te midden der Februari-Omwenteling eene aan geheel Parijs bekende deerne tot hunne minnares verkozen, die later zich verheugen in de gunst van voorname dames uit de finantiëele waereld, om te eindigen met volkomen weerzin in hun leeftijd en hun leven — met algeheele ontgoocheling van iedere edele verwachting, van elk rein Ideaal. Flaubert schildert iedere bizonderheid uit dit leven met de zorgvuldige trouw van een ooggetuige — hij verzuimt niets, zelfs de dampen en twijfelachtige geuren van zoodanig parijsch leven worden door hem nauwkeurig opgenomen.

Bij dit alles zou zijn werk wellicht geringen indruk gemaakt hebben, getuigden niet vele bladzijden van de ongemeen letterkundige vaardigheid des auteurs — van een vast afgerond stelsel, zoowel in de theorie der kunst, als in de filozofie des levens. Juist omdat Gustave Flaubert zich voordoet als

een gewetensnauw kunstenaar, die over de eischen en grenzen zijner kunst heeft nagedacht, omdat hij zijne waereldbeschouwing met zijne aesthetische theorien in harmonie heeft gebracht, juist daarom is zijn werk, dat blijken van een krachtig talent geeft, de moeite eener nadere studie volkomen waardig.

Zijne manier zal het best blijken door een paar voorbeelden.

Op de eerste bladzijde wordt de held vertoond als een jonkman met lange hairen en een album onder den arm. Dan leest de auteur het kaartjen, van dezen langhairigen: Frederik Moreau, 18 jaren oud, onlangs bachelier geworden. Men bevindt zich op een stoomer tusschen Parijs en Nogent-sur-Seine — de aanvang van deze reis wordt aldus beschreven:

„Het gedruisch hield op; ieder nam zijne plaats in; sommigen stonden zich te warmen bij de machine, en de schoorsteen wierp met een langzaam en rythmisch gekreun zijn vederbos van zwarten stoom naar boven; kleine droppelen dauw vloeiden over het koperwerk; het dek bewoog van eene geringe inwendige schudding en de beide raderen, snel omwentelende, geeselden het water."

„De rivier werd begrensd door zandplaten. Men ontmoette houtvlotten, die begonnen op en neer te golven door de beweging van het water, of wel men zag een man zitten visschen in eene schuit zonder zeil: daarna trokken de nevelen weg, kwam de zon te voorschijn, daalde de heuvel op den rechter oever der Seine langzaam gelijkvloers af en begon eene andere hoogte op den tegenovergelegen oever zich te verheffen."

„Boomen en lage huizen met platte daken vertoonden zich op dezen heuvel. Vóór de huizen zag men afhellende tuinen, verdeeld door nieuwe muren, ijzeren hekken, grasvelden, broeikassen, potten met geraniums langs de terrassen, waarop men met den elleboog leunen kon. De reizigers benijden bij het beschouwen dezer kokette buitentjens, die daar zoo rustig lagen, de bewoners, en wenschten er te kunnen leven tot het eind hunner dagen met een goed biljart, met eene sloep, met eene vrouw of eenig ander droombeeld. Het plezier

van de stoomvaart maakte ze spraakzaam. Grappenmakers begonnen met hunne aardigheden. Velen zongen. Men was vroolijk. Er werden kleine glaasjens likeur gebruikt."

Men ziet het, de vele kleine bizonderheden zijn nauwkeurig in de werkelijkheid bestudeerd. Niets wordt gering geschat — alles wordt gezegd, eene poging, die menig middelmatig schrijver tot wanhoop zou drijven. Dobberde de vroegere romantiek soms op de breede golven van persoonsbeschrijving, van uitvoerige teekening der zalen, vertrekken, trappen en schuilhoeken in een oud kasteel, had men bladzijden achtereen niets dan bizonderheden over de meubels en de kleeding der hoofdpersonen, men maakte zich uit de veelheid der bizonderheden geen juiste voorstelling van het geheel — men mocht van louter boomen het woud niet zien. Bij Flaubert niets van dit alles. Op éene pagina treden een half dozijn nieuwe personen op, hij noemt ze als oude kennissen van den lezer, die zich verbaast en te vergeefs iets meer van die onbekende vrienden wil weten.

Langzamerhand treden echter deze onbekenden in een overvloediger licht — soms acht hij het noodig eene kleine karakteristiek te geven van den een of ander zijner hoofdfiguren. Zie hier wat hij van den schilder Pellerin zegt, die te vergeefs poogde zich een beroemden naam te winnen en die in stilte voor den kunstkooper Arnoux paneeltjens in den trant van Boucher knutselde.

„Pellerin las alle werken over aesthetiek, om de ware theorie van het schoone te vinden, in de hoop van, na deze ontdekt te hebben, meesterstukken te zullen leveren. Hij omringde zich met alle mogelijke hulpmiddelen, teekeningen, pleisterbeelden, modellen, gravuren en bleef steeds zoeken en peinzen, gaf de schuld aan den slechten tijd, aan zijne zenuwen, aan zijn atelier, ging eene wandeling maken om eene inspiratie op te doen, sprong op, als hij iets gevonden had, liet vervolgens het werk steken en dacht over iets anders, dat nog beter zou zijn. Zoo geplaagd door droomen van glorie, zijn tijd verkwistende met redeneeringen, gewicht hechtend aan duizend dwaasheden, aan kritieken, aan den invloed van eene of andere nieuwe zienswijze op kunstgebied, had hij

op zijn vijftigste jaar nog niets dan studiën geschetst."

De korte beschrijving is uitnemend geslaagd, maar verraadt aanstonds het trotsche standpunt van den schrijver, systemen en kritieken voor dwaasheid vonnissend. De eerzucht van Flaubert gaat echter nog verder, daar hij ieder zijner parijsche mannen of vrouwen, advokaten, schilders, bankiers, letterkundigen, of industriëelen naar den inwendigen mensch even getrouw poogt te kopiëeren, als zijne landschappen en binnenhuizen. Voor dat wij nu verder kennis maken met dit psychologisch realisme noopt de billijkheid de lichtzijde van zijn talent in de schildering van het uitwendig leven nog vooraf eenigzins breeder op den voorgrond te stellen.

Vooreerst eene beschrijving van eene zeer gewone reis in eene diligence:

„De lantaarn aan den bok van den postiljon verlichtte de paarden van achteren. Hun adem vormde eene soort van nevel aan elken kant van het rijtuig. De ijzeren kettingen rinkelden, de glazen rammelden in de portieren. De zware wagen rolde op gelijkmatige wijze over den weg. Hier en daar zag men den muur van een schuur of van een herberg, die geheel alleen stond. Soms bij het doortrekken van een dorp verspreidde de gloeyende oven van een bakker een rooden gloed en zag men de reusachtige schaduw der paarden op de huizen aan de overzijde. Bij iedere halt, als men van paarden verwisselde, was er een oogenblik diepe stilte. Men hoorde iemand op de diligence klimmen, terwijl aan de stoep van eene deur eene vrouw de vlam van eene kaars met de hand tegen den tocht beschermde. Vervolgens sprong de kondukteur weer op den bok en vertrok de wagen."

— — „Een dof dreunen van planken deed (Frederik) ontwaken, men reed over de brug van Charenton, men was te Parijs. — — In de voorstad Ivry zag hij eerst morsige huizen, toen roodgeverfde taveernen, die aan de eerste verdieping als uithangbord twee kruiselings over elkaâr gelegde biljartqueuen, met bloemen beschilderd, vertoonden. Eindelijk werd de dubbele rij van huizen niet meer afgebroken — op hunne naakte voorgevels bemerkte men soms een reusachtige cigaar van blik, om een tabakswinkel aan te duiden. Uithang-

borden van vroedvrouwen stelden eene matrone voor met eene muts op en eene pop in de lange kleeren met kanten in de armen houdend. Aanplakbiljetten bedekten de hoeken der muren; voor drie kwart afgescheurd schenen zij als lompen in den wind te wapperen. Werklieden in kielen kwamen voorbij, karretjens van brouwers, slagers of waschvrouwen volgden — eene fijne stofregen viel neder, de hemel was betrokken." —

— — „Bij de barrière kwam er een oponthoud door een troep schapen. — — De ambtenaar der belastingen klom op de imperiale, eene fanfare op den hoorn werd vernomen. — — In galop ging het den boulevard langs, de straatvegers stelden zich in postuur, de voetgangers sprongen uit den weg, de slijk spatte tegen de ramen — men reed begrafenissen, kabriolets en omnibussen voorbij. — Eindelijk vertoonde zich het ijzeren hek van den Jardin des Plantes. De Seine, dofgeel gekleurd, was hoog gezwollen. — Frederik snoof de parijsche lucht met graagte op — hij gevoelde zich verteederd bij 't gezicht van den eersten fiacre."

Niemand zal ontkennen, dat de teekening nauwkeurig, uiterst nauwkeurig is. Toch gevoelt men aanstonds, dat bij al het talent en al de zuiverheid van lijnen hier iets ontbreekt. Slechts het oog van den kunstenaar heeft juist waargenomen — het is hem alleen te doen eene historisch juiste beschrijving van eene diligencereis tusschen Nogent-sur-Seine en Parijs te geven. Niets meer. Wanneer de auteur soms iets van de aandoeningen zijns helds in 't midden brengt — het grijpt op dezelfde kille manier plaats. Warmte, lyrische warmte, die alle voorwerpen op reis, van den hoorn des kondukteurs tot de boomen en huizen aan den weg, levendig doet deelnemen in de stemming van den reiziger, zou zulk eene reisbeschrijving niet alleen dragelijk, maar zelfs tot eene der schoonste bladzijden van het kunstwerk hebben gevormd.

Zie het bij Dickens — als deze in zijn Martin Chuzzlewit den braven Pinch, door Pecksniff verjaagd, met de diligence naar Londen doet reizen, vangt hij ook eene nauwkeurige beschrijving van den tocht aan. Maar welk eene lyriek.

„Voort ging het, voorbij heggen, hekken en boomen —

voorbij boerenwoningen en schuren en menschen, die van hun werk naar huis stapten, — voorbij ezelkarretjens, die zoo ver uithaalden, dat ze bijna in de sloot raakten en ledige vrachtwagens met steigerende paarden, die door de voerlieden al worstelend werden vastgehouden, tot de diligence voorbij was, — voorbij kerken, hier en daar afgezonderd op stille, eenzame plekjens staande met kerkhoven er om heen, waarop wilde bloemen de graven der dooden versierden — voort, alweder langs beken en riviertjes met biezen begroeid en waarin het rundvee zich de hoeven verkoelde — voorbij omtuinde weiden en hooilanden met de hooibergen van het vorige jaar, nu zoodanig afgestoken, dat zij in de schemering naar vervallen ouderwetsche gebouwtjens geleken — voort maar door den met keyen bevloerden overlaat van een beekjen zoodat het water vroolijk in het rond plaste, en dan weder den vlakken weg op, altijd voort."

„Voort gaat het nu weder door de donkerder wordende schemering, alsof de lantaarns van Londen, nog vijftig mijlen ver, zelfs hier op den weg licht genoeg gaven — langs het grasperk van een dorp, waarop nog eenige achtergebleven balspelers toeven en het vertrapte gras een frisschen geur verspreidt. Voort gaat het met versche paarden van de herberg, waar al de drinkebroers buiten komen, om de diligence te bewonderen, terwijl het laatste span met loshangende lijsten naar den waterbak stapt, en een troep jongens het joelend naloopt — over de oude steenen brug in galop, zoodat de vonken in het rond vliegen en weder naar beneden het openstaande tolhek door, en den beschaduwden weg op."

„De maan is opgegaan, zonder dat wij er op gelet hebben, en schijnt nu zoo helder, dat alle voorwerpen op den grond schijnen te spiegelen, alsof zij door eene watervlakte werden teruggekaatst. Heggen, boomen, hutjens, kerktorens, vermolmde stompen en frissche jonge spruiten, alles schijnt eensklaps ijdel te zijn geworden en gezind om tot den morgen hunne verfraaide afbeeldselen te beschouwen. De populieren daar ginds ritselen, opdat hunne trillende bladeren zich zelven op den grond kunnen zien. De eik doet dit niet, het beven past hem niet en hij staat manhaftig pal, zich zelven te bekijken zonder een takjen te bewegen."

„Het met mos begroeide hek, half uit zijne knarsende hengsels gezakt, wiegelt nu zijn spiegel heen en weer, gelijk eene oude ingebeelde douarière, terwijl naast ons nog eene diligence mederijdt over alles heen, over gelijken grond en omgeploegd land, zelfs over de hellingen van heuvels en loodrechte muren.”

En zoo gaat het voort, tot Pinch veilig op de straten van Londen is aangekomen.

Welk een kontrast — de engelsche en fransche realist. Want ook Dickens is realist — geene enkele bizonderheid ontsnapt aan zijn blik — het geheel landschap met een schat van wisselende tafereelen trekt in jubelende vaart voorbij. Flaubert ziet even scherp, maar zijn blik blijft onverschillig, hij teekent de verschijnselen op, alsof hij aan het ziekbed van eene kranke stond. Dickens vermeldt geen enkel détail of de gloed zijner lyrische geestdrift wekt ons tot vroolijkheid, tot ernst, tot treurnis — hij heeft de werkelijke waereld lief, om er den schat van zijn humor over uit te storten, bezielde en onbezielde voorwerpen juichen of weenen naar de stemming, waarin de gevoelvolle kunstenaar ze beschouwde.

Flaubert vermijdt zorgvuldig alle sympathie voor de zaken en menschen, welke hij beschrijft — hij is ijskoud als een spiegel, waarin het beeld der werkelijkheid wordt opgevangen. Dickens is realist door de kracht van zijn engelsch bloed, en bij de gratie van zijn liefdeademend genie. Flaubert is realist door zijne artistieke opvatting der werkelijkheid, door zijn eerbied voor waarheid en juistheid van schildering.

En hierin schuilt juist de fout zijner methode — de klip, waarop het vaartuig zijner fantazie zal stranden.

II.

Nog eene beschrijving ditmaal van maatschappelijk leven, van echt parijsch leven onder de Juli-monarchie.

Flaubert doet Frederik Moreau met den ellendigen Arnoux een gemaskerd bal bijwonen. Madame Arnoux — het onbereikbaar ideaal van den jongen man — had hen beide

met gelatenheid zien vertrekken, eene zware ziekte van haar kind verdreef elke andere gedachte. Arnoux leidde daarop zijn vriend naar een bal, ten huize van een zijner „protégées" gegeven.

— „Er waren ongeveer zestig gasten — de vrouwen in 't kostuum van boerinnen en markiezinnen, de mannen meestal van middelbaren leeftijd vermomd als voerlui, matrozen of débardeurs."

— „Frederik stond tegen den muur den dans te beschouwen."

— „Een oude vrijer, in eene lange samaar van purperen zijde, als doge van Venetië, danste met Mlle. Rosanette, die een groenen rok, korten broek van tricot en hooge laarzen met gouden sporen droeg. Eene groote blonde vrouw tegenover hen, „marcheuse" bij de Opera, had ter wille van haar ongemeen lang hair het kostuum van „femme sauvage" gekozen. — — Een herder van Watteau, zilver en azuur als de maneschijn, sloeg zijn staf tegen den thyrsus eener Bacchante, deze laatste gekroond met druiven en een luipaardsvel over den linker schouder, waarbij kothurnen met vergulde linten. Aan de andere zijde glimlachte eene „Polonaise" met een donkerrood keurslijf en gazen rokken — tegen een korpulenten veertiger, in 't kostuum van koorknaap, die zeer hooge sprongen maakte. — — De koningin van allen was Mlle. Loulou, beroemd danseres, gekleed met een zwart fluweelen buis, waarover een breede kanten kraag; voorts droeg zij een wijden rooden broek, die op den naad versierd was met kleine, witte, natuurlijke kamelliaas en vast om 't lijf gebonden met een gordel van kachemire. — — Haar buurman was een middeneeuwsch baron, geheel in 't ijzer. Ook was er eene Engel met een gouden zwaard in de hand en twee zwanenvleugels op den rug, die telkens de dansen verstoorde, omdat zij de figuren niet kende."

Zoo was het gezelschap. Frederik is te linksch en te schuw, om zich vrij te bewegen. Hem rest zich geheel te verdiepen in de zonderlinge waereld, waar Arnoux hem voerde. Verschillende nieuwe personaadjes traden binnen, waaronder de schilder Pellerin, eene schrijfster van werkjens voor de jeugd, Mlle. Vatnaz, in het kostuum van een

algiersche vrouw, en een akteur van het Théâtre de l'Ambigu, gelijk Dante met een lauwerkrans om de slapen, die zich als een genie voordeed en van zijn orgaan, zijn fyziek en zijne „moyens" sprak, de algemeene bewondering van de dames onder de gasten opwekte en de algemeene minachting van de heeren zich op den hals haalde. Arnoux maakte intusschen met de bedienden van Mlle. Rosanette Bron, de gastvrouw, het souper gereed, kookte den tarbot, proefde de sausen en schertste met de keukenprinces. Weldra is alles gereed.

„Een koperen kroonluchter met veertig waskaarsen verlichtte de zaal — dit schelle licht, loodrecht neervallend, deed een reuschtigen tarbot te midden van „horsd'œuvres" en vruchten nog blanker in 't oog springen te midden der tafel. Met veel geraas van zijden stoffen en kostumen traden de vrouwen nu op eens allen te voorschijn, kleedjens, mouwen en sjerpen te zaâm tastend en naast elkaâr plaats nemend, terwijl de mannen bleven staan of in de hoeken der zaal een stoel vonden. — — De koorknaap, een grappig heer, maakte een groot kruisteeken en begon het Benedicite. De dames vonden dit zeer ongepast, vooral eene der meest korpulente, in het kostuum van eene vischvrouw — — Arnoux evenzoo hield van zulke zaken niet, want hij vond dat men den godsdienst moest eerbiedigen."

„Eene duitsche koekoeksklok, twee uren aankondigend, deed eene menigte aardigheden zeggen. Daarop volgden allerlei „calembours", anekdoten, weddingschappen, leugens, die voor waar gehouden werden, onwaarschijnlijke verhalen, een storm van woorden, die weldra zich verbrokkelde in partikuliere gesprekken. De wijn ging rond, de schotels volgden elkaar op — — men wierp elkaar van verre een oranjeappel toe, men liep van zijne plaats, om met iemand te spreken. Pellerin babbelde, Mlle. Vatnaz at bijna alleen den geheelen schotel met kreeften op, de schalen kraakten onder hare lange tanden. De Engel, die op een piano-taboeret zat, omdat hare vleugelen geen anderen stoel duldden, hield geen oogenblik op met eten."

„Te midden van dit alles schreeuwt eene der gasten zoo luide, dat zij weldra krampachtig hoestend, een bloedvlak in

haar servet verbergt — doch niemand let er op. De middeneeuwsche ridder en een russisch postiljon zochten twist, maar de gastvrouw riep hen tot de orde en beval den een zijn helm, den ander zijn muts van vossenvel af te zetten."

„Daarop greep zij eene flesch Champanje van de kachel en schonk uit de hoogte in de glazen die men haar toereikte. Dewijl de tafel evenwel te lang was, kwamen de gasten, vooral de vrouwen, naar haar toe, zich op de teenen verheffend en op de sporten der stoelen klimmend, 't welk een oogenblik eene pyramide vormde van kapsels, naakte schouders, uitgestoken armen, voorover gebogen gestalten, te midden waarvan hooge stralen wijn vloeiden, want een Pierrot en Arnoux, aan de beide hoeken van de eetzaal, maakten ieder eene flesch open en bespatten de gasten. Inmiddels kwamen er kleine vogels de kamer binnenvliegen, die, daar men de deur van de volière niet gesloten had, het licht opzochten en vol schrik tegen den kroonluchter of de meubels aanstormden, terwijl sommigen zich op de hoofden neêrzetten, te midden van de kapsels schitterend als groote bloemen."

Als tableau-de-genre kan het bal van Mlle Rosanette Bron niet missen de aandacht te trekken. Flaubert heeft gestudeerd, om geen enkel onjuist détail te vermelden, en daar het geheele tafereel evengoed weg kon blijven, als ingeschoven worden te midden van het verhaal, blijkt het duidelijk, dat hij niet anders heeft willen leveren dan eene nauwkeurige kopie van eene zekere zijde der parijschen levens. 't Was hem volstrekt niet te doen, opzien te baren door de teekening van onzedelijkheid. Mlle Rosanette Bron staat honderden sporten hooger op den ladder van het zedenbederf, dan de pensionnaires van Mme Mont-Athos — bovendien de parijsche lezerswaereld is door zoutelooze uitspattingen van een Ernest Feydeau en een Arsène Houssaye aan andere voorstellingen verwend. Flaubert wil eenvoudig DE WERKELIJKHEID en niets meer. Hij toont het andermaal door eene schildering van het aanzienlijkste deel der parijsche waereld — na den demi-monde de grand-monde.

Frederik Moreau bezoekt op een receptiedag den bankier en volksvertegenwoordiger Dambreuze.

„Hij kwam in een ovaalrond vertrek, beschoten met rozenhout, vol van kleine meubelen, verlicht door een enkele spiegelruit, die op den tuin uitzag. Mme Dambreuse zat bij 't vuur, een dozijn gasten vormde een cirkel — met een vriendelijk woord wenkte zij hem plaats te nemen.

„Men sprak, toen hij binnen kwam, over de welsprekendheid van den abt Cœur. Vervolgens beklaagde men zich over de onzedelijkheid der bedienden, naar aanleiding van een diefstal door een huisknecht gepleegd. De oude mevrouw Sommery was verkouden, Mlle de Tourvisot ging trouwen, de familie Montcharron zou niet terugkomen voor het laatst van Januari, de familie Bretancourt evenmin, men bleef in den laatsten tijd langer buiten. De „misère" der gesprekken kwam nog meer uit door de weelde van al de omringende voorwerpen, doch dommer nog dan de inhoud der gesprekken was de manier van spreken, zonder aaneenschakeling en zonder opgewektheid. Er waren daar toch mannen van levenservaring, een oud-minister, de curé van eene groote parochie, twee of drie hooge ambtenaren — zij zeiden niets dan versleten gemeenplaatsen."

„Mme Dambreuse ontving ieder met welgevalligen zwier. Als men van een zieke sprak, fronste zij de wenkbrauwen — en nam een opgewekt gelaat aan, als er sprake was van bals of soirées. Weldra zou zij deze laatste niet meer bezoeken, daar er een nichtjen van haar echtgenoot bij haar kwam wonen, die nog te jong was om op soirées te gaan. Men prees hare zelfverloochening en roemde haar eene ware „mère de famille." "

„Onophoudelijk klonk het gedruisch van kleedjens op het tapijt: de dames, op een hoek van een stoel gezeten, giggelden een oogenblik, spraken vier of vijf woorden en vertrokken na vijf minuten met hare jonge spruiten. Weldra was de draad van het gesprek niet meer te volgen."

Merkwaardiger nog is eene soirée van Mme Dambreuse.

„Bloemen en struiken vercierden den trap — Frederik klom vlug naar boven. Een bediende riep zijn naam. Meneer Dambreuse reikte hem de hand — op dit oogenblik verscheen Mevrouw. Zij was gekleed met een lichtpaarsch ge-

waad vol kanten, haar kapsel was naar engelschen trant: lange krullen, zij droeg geen goud of juweelen."

„De genoodigden kwamen; bij het begroeten wierpen zij het hoofd terzijde, vouwden zich in tweeën, of richtten alleen hunne oogen ter aarde. Het salon was reeds gevuld. Onder den kroonluchter bevond zich een reusachtige „pouf", waarop een bloemenmand, die de hoofden van de in 't ronde zittende dames kroonde. De anderen zaten op „bergères" langs de wanden der zaal."

„De menigte der heeren stond te zaâm, met den hoed in de hand, als eene zwarte massa, waartusschen hier en daar iets roods aan de knoopsgaten blonk. Behalven sommige zeer jonge lieden met aankomenden baard, schenen allen zich te vervelen. — — Grijze hoofden en pruiken waren talrijk, hier en daar blonk een kale schedel. De gelaatskleur dezer heeren was hoogrood of zeer bleek, hunne trekken getuigden van buitengewone inspanningen — zij behoorden allen tot de politiek of deden zaken."

„Drie salons zijn voor de dansen bestemd — een voor de spelers. De gesprekken der heeren, die voor serieuze denkers wilden worden aangezien, loopen over de onmogelijkheid der Republiek in Frankrijk, over de schandalen van het tooneel en van de pers, over de soirées van den Hertog de Nemours en het voorschrift, om in korten broek te verschijnen; over Thiers, die er zich met een pantalon vertoond had en dergelijke. Frederik verliest vijftien napoleons aan de speeltafel en vervoegt zich in een klein salon bij Mme. Dambreuse.

„Het was er vol dames, die naast elkaâr zaten op stoelen zonder rugleuning. Hare omvangrijke japonnen golfden rondom haar, terwijl het lijf met laag uitgesneden hals schouders en boezem bijna geheel ontblootte. Zij hadden vast allen ruikers van viooltjens, het dof wit der handschoenen deed de blankheid harer armen uitkomen, lange sprieten gras hingen uit haar kapsel over hare schouders. De fatsoenlijke uitdrukking der gelaatstrekken temperde de onbetamelijkheid van haar kostuum. Zij spraken van de gezanten uit Tunis en van hun kostuum. Eene dame was bij de laatste receptie in de Akademie geweest, eene andere sprak over den Don Juan van

Molière, onlangs in het Théâtre Français gespeeld. Maar Mme Dambreuse wees met een blik op haar nichtjen en legde den vinger op den mond, terwijl zij glimlachte, alsof zij het zoo erg niet meende."

III.

Gustave Flaubert streeft naar nog andere triomfen, dan naar die van een ultra-realistisch zeden-schilder. Hij mengt den opstand van Februari en Juni 1848 in zijn verhaal. Eenige trekken uit deze schilderij getuigen van zeldzaam scherpen blik. Een enkel staaltjen zal volstaan.

„In de Tuileriën volgden de aides-de-camp malkaar op, Molé, die een nieuw kabinet zou saâmstellen, kwam niet terug, Thiers trachtte deze zaak op zich te nemen, de Koning aarzelde, gaf Bugeaud het opperbevel, de opstand won voortdurend. Op de hoeken der straten stonden redenaars, die met woeste welsprekendheid het volk aanvuurden — anderen luidden de stormklok in de kerken — men goot looden kogels, vervaardigde patronen, de boomen der boulevards, de banken, de hekken, de gaslantaarns, alles werd omver geworpen; des morgens was Parijs met barricaden bezaaid." —

Eenige bladzijden verder wordt de strijd in den omtrek van het Palais Royal beschreven en het bezoek van het gepeupel aan de Tuileriën vermeld.

„De eerste verdieping van het Palais Royal was bezet door de nationale garde. Uit al de vensters van het plein werd geschoten, de kogels floten, het water van de fontein vermengde zich met bloed, men gleed uit in de slijk over stukken van chakoos en wapenen; Frederik gevoelde onder zijn voet iets weeks, 't was de hand van een onderofficier in grijzen kapotjas, met het gelaat in de goot liggend. — De koffiehuizen waren geopend, men ging er soms een glas drinken en kwam terug om te strijden. Een hond, die zijn meester verloren had, huilde. Hierover ontstond luid gelach."

Eenige regelen verder brengen ons in de Tuileriën: „De deuren stonden open, de bedienden lieten ieder binnentreden. Beneden in eene kleine zaal deelde men koppen koffie uit.

Eenige nieuwsgierigen zetten zich aan de tafel uit kortswijl — anderen bleven staan, waaronder een huurkoetsier. Deze greep met zijne beide handen eene vaas vol suiker, wierp een onrustigen blik rechts en links en ving aan de suiker gulzig in te slikken met den neus in de vaas."

„Plotseling klonk de Marseillaise — — Het was het volk. Op den trap stortte zich vooruit een stroom van menschen; men zag van boven een oceaan van ontbloote hoofden, van helmen, van roode mutsen, bajonetten en schouders, zoo onstuimig voorwaarts dringend, dat de afzonderlijke personen verdwenen en slechts de massa viel waar te nemen. — — Boven gekomen verspreidde zich de menigte en verflauwde het gezang. Men stelde zich te vreden alles in oogenschouw te nemen. Soms echter werd door het gedrang een venster ingedrukt, een beeldjen viel van eene console. De houten wanden kraakten. Al de gelaatstrekken waren rood en met zweet bedekt. Men drong in een vertrek, waar onder een rood fluweelen hemel de troon stond. Een proletariër met een zwarten baard zat er op, dom-vroolijk in 't ronde starend. De troon werd weldra opgenomen en naar een venster gedragen. Onder luid gefluit wierp men hem in den tuin. Hierop volgde eene uitbarsting van woeste vreugde, alsof eene toekomst van onbegrensd geluk zou aanbreken, en het volk, om zich meester te toonen en niet uit wraak, sloeg de spiegels aan stuk, scheurde de gordijnen, vernielde de lustres, de kronen, de tafels, de stoelen, al de meubelen. Het grauw dirkte zich al schertsende met kanten en kachemiren sjaals op. Gouden franje werd om de mouw van een kiel gewonden, hoeden met struisveeren pronkten op een hoofd van grofsmeden. Linten van 't Legioen van Eer dienden tot ceintuur van lichtekooyen. Ieder deed wat hij wilde, men danste, anderen dronken. In de kamer van de Koningin was eene vrouw bezig heur hair met pommade te sieren; achter een scherm maakten twee liefhebbers een partijtjen."

Het tafereel is met scherpe trekken geteekend en herinnert aan eene bladzijde van Michelet, het volk in de Tuileriën op 20 Juni 1792. Flaubert koestert volstrekt geene medevreugde voor de helden van '48 en verzekert met zijne

gewone koelheid, dat „Mlle Rosanette Bron zich vóor de Republiek verklaarde, zooals reeds Monseigneur de Aartsbisschop van Parijs gedaan had en zooals met wonderlijke snelheid zich zouden verklaren: de Magistratuur, de Staatsraad, het Instituut, de Maarschalken van Frankrijk, Changarnier, de Falloux, al de bonapartisten, al de legitimisten en zeer veel orleanisten."

Frederik Moreau neemt deel aan de Omwenteling, daar hij hoopte lid te worden van de Wetgevende Vergadering, alleen uit voorkeur voor het kostuum der afgevaardigden. Al de andere helden van Flaubert verraden hunne staatkundige beginselen — een eerlijk werkman alleen, Dussardier, sterft op de barrikaden. Frederiks trouwste boezemvriend, Deslauriers, die hem natuurlijk verschillende reizen verraadt, heeft gedurende het Julibewind de zuiverste republikeinsche beginselen beleden en wordt onder het Keizerrijk prefekt.

Bij dit alles blijft de verhaler zeer onverschillig. Hij schetst niet alleen de geringste bewegingen van zijne helden — hij onderneemt het ook hun geest, hun hartstochten, hun vernuft en kennis in de scherpste trekken na te bootsen. Gesprekken over politiek, staathuishoudkunde, letteren en zeden worden met groote handigheid opgeschreven, alsof de auteur er een stenografisch verslag van vervaardigd had.

Frederik Moreau wil zijne vrienden onthalen. Hij is onverwacht bezitter van eenig vermogen geworden. Het gesprek dier gasten zal het beste model leveren van Flauberts psychologisch realisme, of wat hetzelfde is van het materialistisch pessimisme zijner waereldbeschouwing.

Een der gasten, Sénécal — een dwepend socialist, later mouchard onder Napoleon III — smaalt op den toestand onder Louis Philippe. — „Men zou zoo ver niet gekomen zijn, als men den landbouw beter beschermd had, als alles niet aan de konkurrentie was overgelaten, aan de anarchie, aan het jammerlijk beginsel van „laissez faire, laissez passer." Zoo had de feodaliteit van het geld zich gevormd, erger dan de middeneeuwsche! doch het volk zou moede worden, zou zijn lijden betaald zetten aan de onrechtmatige bezitters van

het kapitaal, 't zij door bloedige omwenteling of door plundering hunner hôtels!"

Sénécal ontwikkelt in deze weinige woorden dweepzieker socialisme, dan ooit door de ijverigste napraters van Lasalle bij de duitsche arbeiderscongressen is uitgekraamd.

Sénécal vervolgde: „De werkman was door den lagen standaard van het arbeidsloon ongelukkiger dan een heloot, een neger of paria, vooral als hij kinderen bezat. Moet hij er zich van ontdoen, door ze met kolendamp van het leven te berooven, zoo als zeker engelsch geleerde uit de school van Malthus beweerde?"

Flaubert zal wel weten, dat zulk een engelsch geleerde nooit dergelijken onzin zou hebben durven uitspreken, maar Sénécal is de volbloed socialist van vóór 1848 en moet, om in de werkelijkheid te blijven, geene al te degelijke wetenschappelijke bazis onder de voeten hebben.

De socialist gaat voort met zich te wenden tot een jong edelman de Cisy, een volmaakt onbeduidend petit-crevé met blinkende handschoenen en lêege hersenen, later een verdienstelijk landontginner met zeer innige christelijke beginselen:

„En het woord tot Cisy richtend, vroeg hij:

— „ „Zouden wij ons aan den raad van den ellendigen Malthus moeten houden?" "

„Cisy, die noch van de ellendigheid, noch van het bestaan zelfs van Malthus gehoord had, antwoordde dat er veel werd gedaan tot leniging der ellende en dat de beschaafde klassen . . . . .

— „ „Wat beschaafde klassen!" — hernam met een grijnslach de socialist. — „In de eerste plaats zijn er geene beschaafde klassen, men is alleen beschaafd door zijn gemoed en karakter. Wij willen geene aalmoezen, verstaat ge, maar gelijkheid, rechtvaardige verdeeling der produkten!" "

„Hij eischte, dat de werkman kapitalist zou kunnen worden, zoo als de soldaat kolonel."

Een ander der gasten verklaard hebbende, dat Fourier een groot man was, valt Frederiks vriend, de republikein Deslauriers in:

— „ „Dank je voor Fourier! Een oud wijf, die in den val

van rijken een uitvloeisel ziet van goddelijke wraak! Hij is niet veel beter, dan de Sieur Saint-Simon en zijne kerk met zijn afkeer van de Fransche omwenteling — een troep dwazen, die ons voor den tweeden keer in het katholicisme zouden willen dompelen!""

„Daarop waagde het de Cisy, ten einde een goed denkbeeld van zijne kennis te geven, om met zachte stem te zeggen:

— „„Dus zijn deze twee geleerden het niet eens met Voltaire?""

— „„Voltaire kunt gij houden!"" riep Sénécal.

— „„En ik dacht....""

— „„Wel neen! Hij is niet voor het volk!""

Later valt het gesprek der jongelingen op de politiek van den dag. De schilder Pellerin, die eindigt met een beroemd fotograaf te worden, roept uit:

— „„Denk eens aan het museum te Versailles! De dwazen hebben een Delacroix verkort en een Gros verlengd. Men heeft in den Louvre zoolang gerestaureerd, gekrabd en geknoeid, dat van al de schilderijen er over tien jaren geen enkel zal overblijven. De katalogus is zoo dwaas, dat een Duitscher er een boek over geschreven heeft! De vreemdelingen steken den draak met ons.""

— „„Wij strekken tot spot voor geheel Europa!"" zei Sénécal.

— „„Dat komt, omdat van de kunst regeeringszaak gemaakt wordt!""

— „„Zoo lang we geen algemeen stemrecht hebben!""

— „„Met uw verlof!" — riep Pellerin, die, omdat men sinds twintig jaren al zijne stukken bij de tentoonstellingen geweigerd had, woedend tegen de Regeering was. — „„Ik verlang niets! De Kamers moesten zich de belangen der kunst aantrekken. Men moest een leerstoel voor aesthetiek oprichten en een leeraar benoemen, die prakticus, kunstenaar en wijsgeer tevens was! Zeg er iets van in uwe krant, Hussonet!""

Hussonet was een penny-a-liner, die voor een fijn souper over alles en tegen alles schreef, wat men mocht verkiezen, en die later onder het keizerrijk tot hooge betrekkingen klom.

Doch de republikein Deslauriers, had op het laatste woord geroepen:

— „ „Zijn onze dagbladen vrij? Zijn wij vrij? De regeering verslindt ons! Zij heeft alles in handen, de wijsbegeerte, het recht, de schoone kunsten, het licht van den hemel: en Frankrijk zieltoogt uitgeput onder de laars van den gendarme en de soutane van den priester!""

De toekomstige Mirabeau stortte dus zijne gal uit. Eindelijk stond hij op, nam een glas in de hand en sprak met fonkelende oogen:

— „ „Ik drink op den volkomen ondergang van den tegenwoordigen staat van zaken, dat is van alles, wat tot naam draagt: Privilegie, Monopolie, Bestuur, Hiërarchie, Autoriteit, Staat!" en met nog luider stem voegde hij er bij: „welke ik zou willen verbrijzelen als dit glas!" terwijl hij het fraaye wijnglas over de tafel slingerde, dat het in duizend stukken op den grond viel."

IV.

De meesterlijke teekening van al deze tafereelen verheft de handigheid van Flaubert in het teruggeven van wat oog en oor waarnamen boven elken twijfel. Hij heeft het technisch talent van zijne eerste schepping: Madame Bovary en van zijn tweeden antiquarischen roman Salammbô niet verloochend.

Wat is echter het kunstdoel van al deze zedentafereelen en redekavelingen?

Zijn titel schijnt dit doel aan te wijzen: de sentimenteele opvoeding van een jong mensch. Waarin bestaat die opvoeding? In de zonderlinge liefdesavonturen van een onbeduidend wezen als Frédéric Moreau, van wien de auteur zelf beweert, dat hij was „een man met alle mogelijke zwakheden behept." Madame Arnoux vervult gedurende twee deelen zijne verbeelding en gemoed. Zij zelve treedt in een groot deel van het verhaal op, als eene vrouw van edele plichtsbetrachting, die de schuchtere vereering van den jongen man wel opmerkt, maar niet wil begrijpen. Haar echtgenoot, de loshoofd Arnoux, de spekulant in schilderijen en porceleinen, verspilt zijn vermogen in dwaasheden en ver-

kwistingen met de deerne, die hem gewetenloos plundert.

Flaubert wil echter in Arnoux eene goede zijde opgemerkt hebben en zegt, dat hij veel van zijne kinderen hield, daar hij bij elk kostbaar souper aan Mlle Rosanette voorgezet, in stilte versnaperingen voor zijn zoon in den zak stak. De afschuwelijkste laagheden van dezen ellendigen schaggeraar verbergt hij evenmin — zonder evenwel eenig oordeel uit te spreken.

Arnoux leidt Frederik bij zijne echtgenoote zoowel als bij zijn maîtresse binnen. Frederik vergelijkt en vindt dikwijls de sieraden van de huiskamer der ongelukkige gade in het salon der spilzieke lichtekooi terug. Uit dit alles volgt voor den ontzenuwden jongen Parijzenaar slechts een feller branden van den alles overheerschenden hartstocht, terwijl hij Mlle Rosanette met gemakkelijk aangenomen beleefdheden overstelpt.

Een stoet van vreemden omringt hem, daar hij fortuin heeft, en ieder spekuleert op zijn geld met meerdere of mindere schranderheid. Zelfs een aanzienlijk man, als de heer Dambreuse, ontvangt Frederik alleen, omdat hij hem een twintigtal aktiën in zijne mijnontginningen wil opdringen.

Slecht een edelman, de Burggraaf de Cisy, telt Frederik onder zijne kennissen — alleen deze spekuleert niet op Frederiks fortuin, maar wikkelt zich in een tweegevecht met hem door eenige laatdunkende woorden bij gelegenheid van een opgewonden souper. Gedurende dit duël is de edelman zoo walgelijk lafhartig, dat hij met den degen in de hand voor den aanvang van den strijd bewusteloos nederstort.

Van al Frederiks vrienden boezemt echter Deslauriers, de heftige republikein met zijne revolutionnaire toasten, den meesten weerzin in. Dat hij na 1848 fortuin maakte, prefekt werd en wegens misbruik van macht werd afgezet, is aangestipt. Flaubert had trouwens zijn best gedaan de zelfzucht in Deslauriers zoo scherp mogelijk te teekenen. Eens als Frederik hem bezoekt, verschijnt Mlle Clemence, eene goedhartige parijsche grisette zonder eenig eigenbelang.

— „ „Wie roept je?" " vroeg Deslauriers.

„Zij antwoordde, dat zij voorbij zijne woning komend, een

groot verlangen gekoesterd had om hem even te zien, en dat zij eenige taartjens meêbracht, om saâm een versnapering te gebruiken.

— „„Pas op voor mijne papieren!" — riep de advocaat knorrig, toen zij de taartjens op de tafel legde. — „En" — voegde hij er bij — „'t is nu voor den derden keer, dat ik je verbied bij mij te komen als ik in konsult ben!" "

Zij beproefde hem te omhelzen.

— „„'t Is wel! Ga heen! houd me niet op!" "

Hij weerde haar af en zij snikte overluid.

— „„Kom, kom, je verveelt me!" "

— „„Omdat ik van je houd!" "

— „„Ik geef er niet om, dat je van mij houdt, maar ik sta er op, dat je me mijn zin geeft!" "

De teleurgestelde grisette wordt weenend weggezonden. Frederik wil haar terugroepen, Deslauriers haalt de schouders op met een minachtend:

— „Allons donc!"

Al de vrienden van den zwakken jongman geven hem voordurend blijken van hunne laagheden; alleen Madame Arnoux blijft op haar voetstuk van ongerepte grootheid. Wel heeft reeds haar echtgenoot op behendige wijze aanzienlijke geldsommen van hem geleend — maar zij zelve blijft het eenige heiligenbeeld in den tempel zijns gemoeds. Het duël met Cisy was juist ontstaan, door een onvoorzichtig woord van den adellijken leeghoofd over Mme Arnoux.

Slechts bij dit tweegevecht toont Frederik eene prijzenswaardige vastheid van karakter. Hij gevoelt zich groot, omdat hij voor de eer eener beleedigde vrouw gaat strijden — hij wandelt des avonds in zijn tuin en beschouwt den schitterenden sterrenhemel, daarna legt hij zich kalm ter ruste.

Intusschen leidt dat duël slechts tot eenige dankbetuigingen van den onwaardigen Arnoux, die in den waan verkeert, dat zijn dapperen vriend voor hem-zelven heeft gestreden. Frederik blijft overigens steeds besluiteloos mijmeren over zijnen hartstocht voor Madame Arnoux en wordt voortdurend snooder bedrogen door Mlle Rosanette. De waardigheid en fierheid van Madame Arnoux verloochenen zich

nimmer gedurende dit tijdvak van Frederiks sentimenteele opvoeding. In stilte echter bekent zij aan zich zelve, dat Frederik haar niet onverschillig is.

Als zij derhalven in een oogenblik van diepe mismoedigheid hem beloofd heeft tot hem te zullen komen en haar kind eensklaps een vreeselijken aanval van keelziekte doorstaat, vergeet zij de afspraak. Plotseling ziet zij den afgrond, waarin zij zich zoude gestort hebben, en op haar bidstoel neervallend „biedt zij God het offer aan van haar eersten hartstocht, van hare eenige zwakheid."

Had de kunstenaar den goeden smaak bezeten, de arme, veelszins ongelukkige vrouw bij deze edele opwelling te doen volharden, misschien had hij voor nederlandsche lezers een volkomen sukces behaald.

Doch Flaubert bereidde zijnen lezers andere verrassingen.

Juist op het oogenblik, waarin Madame Arnoux aan het ziekbed van haar kind waakt, breekt de Februari-Omwenteling los.

Frederik Moreau laat de burgers strijden, en stelt Mlle Rosanette voor eenige weken te Fontainebleau door te brengen. Eene allernauwkeurigste, soms zeer fraaye beschrijving van de bosschen te Fontainebleau wordt nu ingelascht.

Maar bij toeval lezend, dat een zijner kennissen: de werkman Dussardier, gewond is bij de barrikade-gevechten, besluit hij zeer tegen den zin van Rosanette naar Parijs terug te trekken.

Eene nieuwe ontmoeting met Madame Arnoux is er het gevolg van. De diep rampzalige echtgenoote verhaalt hem van de hevige ziekte haars zoons. Te midden van dit gesprek komt de looze Rosanette hem roepen. — Frederik is verplicht in de uiterste ontsteltenis haar te volgen, terwijl Madame Arnoux een korten lach van verontwaardiging ontsnapt.

Op nieuw wordt thands de toestand van den dommelenden weekeling bemoeilijkt door verrassende gebeurtenissen. Rosanette zal moeder worden en Frederik ondervindt bij zijne terugkomst in het salon van Madame Dambreuse, dat de aanzienlijke dame hem tot haren vertrouweling maakt.

Deze gebeurtenissen grijpen plaats in den zomer van 1850. De geheime betrekking tot Madame Dambreuse verwart hem hoofd en zinnen. De gemaal der voorname vrouw sterft en deze laatste biedt Frederik hare hand aan. Hij aanvaardt die, daar zij een groot fortuin bezit, maar is tevens verplicht voor het kind van Rosanette en voor de moeder daarbij te zorgen.

Hij vervalt in een onvermijdelijk net van uitvluchten, logens, vercierde geschiedenissen en verzonnen verontschuldigingen. Intusschen bereikt hem de tijding van het schandelijk bankroet zijns ouden vriends Arnoux — en het verkoopen van diens meubelen in het openbaar. Bij deze verkooping grijpt eene ontmoeting plaats tusschen Frederik, die Madame Dambreuse, uit nieuwsgierigheid daar gekomen, vergezelt en Rosanette. Beide dames willen een toiletdoos van Madame Arnoux koopen, tot heftige verontwaardiging van Frederik. Madame Dambreuse koopt het kistjen voor duizend franken — maar ditmaal durft de zenuwlooze jonkman handelen. Hij geleidt de aanzienlijke vrouw naar het rijtuig en groet haar voor het laatst.

Zelfs hier zou de schrijver een geschikt oogenblik gevonden hebben, om zijn verhaal te sluiten.

Doch hij heeft eene geheel andere ontknooping voorbereid.

Op het oogenblik, toen Frederik zijn huwelijksplan met Madame Dambreuse in duigen deed vallen, greep de Coup-d'Etat van 2 December plaats. Frederik Moreau begint zijn leed te vergeten op langdurige reizen — hij droomt en dommelt voort tot op Maart 1867.

Toen trad des avonds eene vrouw in zijne kamer. Het was Madame Arnoux. Zij bracht Frėderik de vroeger door haar echtgenoot geleende gelden terug. Thands was zij het, die den jonkman aan zijne groote liefde van vroegere jaren herinnert — maar het lamplicht valt op hare vergrijsde hairen. Frederik deinst terug. Hij vreest het oude ideaal zijns harten te verliezen en Madame Arnoux vertrekt na hem een lange lok van haar grijs hair te hebben geschonken.

Deze laatste edele figuur van het verhaal is daarmeê op brutale wijze van haar voetstuk gestooten.

De moraal der geschiedenis levert een dialoog tusschen den afgezetten prefekt Deslauriers en zijn ouden vriend Frederik Moreau. Volgens den eersten had deze laatste te veel gevoel bezeten, terwijl Deslauriers zich zelven te veel logika toeschrijft. Daarop roepen zij zich al de gebeurtenissen van hunne jongelingsjaren te binnen. Zoo herinneren ze zich, dat zij saâm te Nogent te vergeefs gepoogd hadden den drempel van een bordeel te overschrijden, omdat Frederik uit vrees was weggeloopen.

— „„Dat was het beste, wat we beleefd hebben! — zeide Frederik.

— „„Ja, misschien wel! Dat was het beste wat we beleefd hebben!" — zei Deslauriers." —

V.

Uit het voorgaande is alzoo gebleken, wat onze kunstenaar onder de geschiedenis van een jong mensch en zijne sentimenteele opvoeding verstaat.

Men verhaalt wonderlijke dingen van de vlijt, de zorg, de inspanning des auteurs, die negen jaren doorbracht in een herhaald vijlen, polijsten, schrappen van dezen roman. Vandaar ook soms de snelle overgangen, de kronijkmatige loop van het verhaal. 's Schrijvers negenjarige inspanning om een meesterwerk te leveren, heeft geen andere vrucht voortgebracht dan een middelmatig succès-d'estime.

Van dit alles draagt Flauberts methode de hoofdschuld. De jonge kunstenaar had met oordeel des onderscheids partij getrokken van het Realisme. Doch in plaats van deze kunstleer door nauwkeurige studie in al hare breedheid op te vatten, stelt hij zich te vreden met eene eenvoudige notie en treedt hij op, niet als vrij scheppend artist, maar om met zijn werk de juistheid van eene gegeven theorie aan hare tegenstanders te prediken.

Men kent de oorlogen tusschen de voorstanders van de Klassieken en de partijgangers der Romantiek bij den aanvang van onze eeuw. De romantiek bezette alom zegevierende het letterkundig terrein tot op 1848. Het was de tijd van

duivels als Han d'Islande, van monsters als Quasimodo, van teringlijders als Jocelyn, van tuchthuisboeven als le Chourineur. Daarmeê werden de aanhangers van den pruikdragenden ouden Boileau-Despréaux voor goed uit hunne verschansingen verdreven, ondanks Ponsard en de veertig armstoelen van de Académie.

Maar ook de Romantiek zou ervaren, dat onder op den bodem van den schuimenden beker, die de overwinnaars in jubelende viktorie ledigden, een bittere droesem was achtergebleven. De reaktie tegen de uitspattingen eener toomelooze verbeeldingskracht, openbaarde zich het eerst in den meer en meer duidelijk wordenden eisch naar matiging, naar ernst, naar verstand. Honoré de Balzac maakte zich een beroemden naam, door aan deze reaktie een waarneembaren vorm te schenken, door zijne schilderingen van het alledaagsche, gewone parijsche of provinciale leven.

Het lag in het wezen der zaak, dat thands de zwakke zijde der Romantiek op het bekrompenst zou worden aangevallen, dat men niets zou gelieven goed te keuren, wat niet op den vlakken grond der alledaagschheid groeide, dat men de pen haalde door elke opwelling van fantazie, dat men historie, natuurkennis, statistiek ging vragen van den litterairen kunstenaar. De school van Balzac, Courbet, Carpeaux heeft het gestaafd.

Laat nu echter een jong mensch van talent zich bij deze meesters aansluiten, laat hij uit liefde en hartstocht voor zijne partij het uiterste wagen in de toepassing van de theoriën zijner school en men bekomt een verschijnsel als Gustave Flaubert.

Inderdaad het Realisme, eenzijdig opgevat, moest tot de treurigste teleurstellingen leiden. Realisme heette het, omdat men natuur en waarheid eischte tegenover de spookgestalten en elfenfiguren eener overspannen verbeeldingskracht, maar niemand bekommerde zich over de vraag, welke natuur en welke waarheid moest geschonken worden door de kunst.

De wijsgeeren der school antwoordden: de geheele natuur en de geheele waarheid, doch deze theoristen vergaten, dat iedere kunst, in de bereiking van haar doel: de Schoonheid,

aan bepaalde, eindige middelen gebonden is. Realisme werd nu alles, wat zich de nabootsing door kunst van iets reëels ten doel stelde. De wijze, waarop nagebootst zou worden, het model, 't welk men kiezen zou, dit alles werd bijzaak. Men vroeg alleen naar de realiteit. Tegenover de weelde der midden-eeuwsche kostumen, zoo vurig vereerd door de Romantiek, plaatsten de Realisten de gelapte kleederen van een krantenjongen — tegenover den somberen, waereld-uitdagenden toorn van Manfred en Antony legden zij de spekulatiën van een vernuftig kapper als Caesar Birotteau, of de bespiegelingen eener ijverige grisette over hare katten — als die van Mlle Mariette over haren witten kater — in de schaal.

De realisten vergaten nu welhaast het doel van alle kunst: de Schoonheid, en kozen zich tot ideaal: kopie van iets werkelijks. Maar de Schoonheid werd schitterend gewroken, toen hare afvallige priesters zich met kopiëeren der werkelijkheid weldra opwierpen tot dienaren van het leelijke, afzichtelijke, walgelijke.

Gustave Flaubert ziet alleen het dagelijksche egoïsme, de ter aarde kruipende laagheid, de driften van het bloed, de wanhopige oppervlakkigheid van het oordeel — hij schrijft er de geschiedenis van in zijne Education Sentimentale. Doch die geschiedenis is niet te schrijven dan met den fijnen glimlach en de woedende satyre van een Thackeray, of met de bittere verachting en het onstuimig lyrisme van Spielhagen. In één opzicht evenwel worden zij beide overtroffen door Gustave Flaubert — in de uiterst nauwgezette studie en teekening der dagelijksche werkelijkheid.

Maart, 1870.

ROBERT HAMERLING.

Na den vreeselijken kamp [1]) op het bloedige slagveld — zegt de oude Sage — strijden de geesten der gevallenen rusteloos voort in het luchtruim.

Reeds weken lang — helaas! — knettert het naaldgeweer der duitsche scherpschutters, ratelt het pelotonsvuur der fransche chassepots. Tienduizenden, waaronder de edelsten en besten, zijn gevallen — wanneer zal het einde zijn?

Wij weten het niet — al mogen wij in de gegeven omstandigheden noode onze hoop onderdrukken voor de zege dier strijders, wier bloed aan het onze door gelijkheid van stam is verwant.

Maar ook na dezen moordenden, reusachtigen oorlog, zal de strijd der geesten worden voortgezet. Als de ontknooping zal gekomen zijn, als stroomen van bittere tranen ten hemel zullen schreyen over verlies van stil, huiselijk geluk bij duizenden en honderdduizenden, als de zonen der overwonnenen zullen betalen voor de nederlaag hunner vaderen — dan duurt nog de strijd der geesten.

In het edelste luchtruim voor geest en gemoed is reeds sints eeuwen gekampt door gallische en germaansche geesten. 't Is nog immer de oude strijd van Hamlet en Laertes.

Aan de eene zijde diepe bespiegeling, maar onmacht in

---

[1]) Van Pruisen tegen Frankrijk in 1870.

daad en praktijk, aan de andere zijde vluchtige opvatting der eene of andere overtuiging, maar rijkdom van praktische proefnemingen. Aan de eene zijde fijne ontwikkeling van verstand en gemoed tot verachtens toe der waereld van glorie en gouden speciën, aan de andere zijde de eeredienst van vorm, oppervlakte, kleur en toon, met aanbidding van generaalslaarzen en generaalsdekoratiën.

Aan de eene zijde germaansche weemoed, aan de andere gallische lichtzinnigheid — hier de verheven opgave, die telkens blijft steken, om Europa te herscheppen naar het beeld der germaansche idealen, dáar de steeds opgeloste quaestie van het hoogste welzijn des volks, die na iedere voltooide oplossing aanstonds in 't niet zinkt voor eene nieuwe.

Wittenberg aan de eene zijde en Parijs aan de andere — Parijs met Bastille, met roode mutsen, met guillotine, rood-wit-en-blauw, bourbonsche leliën en napoleontische adelaren, met de Godin der Rede en den dichter der „Odeurs de Paris." Germanië langzaam, zeer langzaam, ontwakend tot bewustheid van grootsche roeping en mannelijke kracht, ondanks kromme ruggen voor jonkers en genadigheden, spijt hansmichielachtigen eerbied voor witte-dassen en witte choorhemden, trots inwendigen tweespalt over de voortreffelijkheid van berlijnsch zilver, weener effekten en beyersch bier — Germanië statig zich verheffend onder de heilige banier, schitterend met de langgewenschte kleuren: rood-goud-en-zwart van de tinnen der Stefanuskerk tot de vlakten aan de Spree.

Gallië daarentegen, ongeacht de helderheid van oordeel en de fijnheid des vernufts, niettegenstaande de ridderlijke onverschrokkenheid zijner zonen, ondanks de zeldzame bedrevenheid van hand en de fluweelachtige zachtheid van tong — Gallië, gedurende het tweede Keizerrijk steeds dieper dalend naar de afgronden van het Caesarisme, van het zedelijk skepticisme en nihilisme, van de ras gewonnen en schielijk verkwiste fortuinen, van beursspekulatiën en zelfmoord, van muskus en veile deernen.

Men vergelijke, zonder vooringenomenheid, wat alleen de Letteren in het laatste kwart dezer eeuw hebben voortgebracht bij beide stammen. Namen noemen leidt tot weelderige

uitvoerigheid — laat mij maar zuinigheidshalven vragen, welke waardige kunstgewrochten de fransche muze in dat tijdvak schiep? Een krachtige geest — niemand twijfelt er aan — — verloochende een voorleden niet, dat met de Odes et Ballades, met de Nôtre Dame de Paris aanving, maar mocht soms al de grilligheid zijner fantazie een oogenblik doen twijfelen aan de zuiverheid zijner smaak, hij was nooit een onderdaan van het tweede keizerrijk. Alfred de Musset, Gerard de Nerval, Henry Murger, allen zonen van het orleanistische tijdvak, spreidden liefelijke bloesemknoppen van ontwakend genie ten toon, maar kwijnden weg, daar de worm der beginselloosheid en wanhoop die teedere eerstelingen verwoestte.

Maar geen namen — zelfs niet de schitterende Prevost-Paradol, die aan de andere zijde van den Atlantischen Oceaan een graf vond, de uitnemende vertegenwoordigers van het imperialistische tijdvak: de lieveling der cocotterie, Arsène Houssaye, en de aartsréalist, Gustave Flaubert — men vrage in het algemeen, wat de fransche Letteren aan Epos, Lied en Drama hebben geleverd in 'tbedoelde tijdvak. Vergelijk de episch-romantische school, waarin alleen George Sand, eene republikeinsche van voor 1848, alleen Octave Feuillet, eene enkele reputatie, die na den staatsgreep van 1851 begon te bloeyen, nog iets redelijks hebben gewrocht, met de duitsche romandichting, waarin mannen als Gustav Freitag, Berthold Auerbach, Friedrich Spielhagen schitteren — mannen, echte zonen hunner eeuw, die een open oog hebben voor de nooden en behoeften huns tijds, die staatkundige en maatschappelijke krankheden van hun volk hebben gepeild, voor wie geen enkel der grootsche denkbeelden van het oogenblik verborgen bleef.

Vergelijk de wakkere duitsche gestalten door hunne fantazie in 'tleven geroepen, die mannen vol levensmoed en vurigen vrijheidszin, rein van hart en wandel, met een verheven ideaal in hun gemoed — vergelijk ze met die parijsche meneeren, welriekend van reukwater en pomade, met portefeuilles vol banknoten bij wedrennen gewonnen, lustig de champanje ontkurkend in het Café Anglais aan de zijde van eene

getatoeëerde lichtekooi. Bij de duitsche romandichters staat het idée op den voorgrond, bij de fransche de stof en de trillingen van de stof, de hartstochten. De duitsche kunstenaar vraagt naar de oplossing van de moeilijkste waereldraadselen, hij hervormt de maatschappij zijner fantazie naar het ideaal in zijn hart, hij houdt zijn tijd een spiegelbeeld voor, waarin ook de zwaarste zonden van het heden zich weerkaatsen, maar waarin eene dichterlijke verbeeldingskracht de aesthetische en ethische dissonanten voortreffelijk weet op te lossen.

De fransche roman is gedurende het tweede keizerrijk een lazareth voor interessante gevallen overspeelsters geworden; het is zeer moeilijk er een dozijn van bijeen te brengen, waarin geen lompe echtgenoot, geene miskende gemalin, geen straatslijper met fraaye handschoenen en gedraaide knevelspitsen en geene geheime bijeenkomsten beschreven wordt. En wat van den roman geldt, mag rechtstreeks worden toegepast op het Lied en het Drama. De kritiek beklaagt zich elken dag, dat er geene dichters meer gevonden worden. De eenige dichter van aanleg, dien het tweede Keizerrijk bezat, was Charles Badelaire, en deze heeft de armoede zijns geestes aan levenwekkende denkbeelden, de volkomen afwezigheid van idealen, op weemoedige wijze geboet in krankzinnigheid en dood. Théophile Gautier behoort tot een vroeger tijdvak en zwijgt — zijne vurige liefde voor schoonheid van lijn en kleur heeft zijne Muze echter niet behoed tegen de verlokkingen eener schitterende zinlijkheid.

En op ditzelfde oogenblik is Duitschland rijk aan gelauwerde dichterhoofden — bloeit Epos, Lied en Drama, schoon dit laatste het minst. Voor tien jaren verstomde de zang van den grijzen Ernst Moritz Arndt, die in 1813 voor het eerst de heilige kleuren rood, goud en zwart in gloeyende liederen verheerlijkte en Duitschlands zonen deed opstaan tegen de slavernij. Nog leeft Anastasius Grün — Graaf Anton Alexander von Auersperg — de deken der oostenrijksche lyriek, de warmste kampioen voor de konstitutioneele vrijheid tegen Metternich en zijn gevolg. Nog leven Karl Friedrich Gützkow en Heinrich Laube, de twee woeligste leden van het jonge Duitschland, dat in 1830 opstond —

beide met uitmuntende talenten voor het drama begaafd, beide als waarachtige „Ritter vom Geist" aan de uiterste linkerzijde van de demokraten in den kerker soms boetend voor eene geestdrift, die eer aan den kluchtigen ernst van een Don Quichotte, dan aan de fiere rustigheid van een Bayard herinnert. Nog leven Paul Heyse en Emanuel Geibel, beide gunstelingen van het hof te Munchen, beide, schoon op verschillende wijze werkzaam aan den bloei van de letteren dezer eeuw, de een als schitterend, vast al te schitterend novellenschrijver, de ander als lyrisch dichter en vurig dweper voor Germanjes eenheid. Nog klopt het kinderlijk-goedhartige maar fiere, maar duitsche hart van dien vriend der Nederlanders, August Heinrich Hoffmann von Fallersleben! En ja – nog klopt niet minder fier het noordduitsche hart van Fritz Reuter, die zeven jaren van zijn jongelingsleven in den kerker sleet, omdat hij op klaarlichten dag met een pet van rood-goud-zwart geloopen had, en de genadige heeren van den pruisischen gerechte door Gods genade innig verbitterd waren op de Burschenschaften van 1833.

Doch ik had mij voorgenomen geene namen te noemen en nog heb ik een, welken ik niet vergeten mag: Robert Hamerling.

I.

Robert Hamerling is een verschijnsel, een letterkundig verschijnsel, waarop Zuid-Duitschland, inzonderheid Oostenrijk, met groote ingenomenheid wijst.

Voor zoover mij bekend is, werd in Nederland zijn naam, op eene uitzondering na [1]), nimmer openlijk vermeld. Wellicht is het daarom zijnen zwijgenden vrienden niet onwelkom, als eens opzettelijk melding gemaakt wordt omtrent het talent en de werken van Robert Hamerling.

Dat hij het waardig is – laat mij beproeven het in de volgende bladzijden te bewijzen.

---

[1]) Het amsterdamsche Handelsblad: Het Noorden wijdde in 1870 aan Hamerling onderscheiden artikelen. Sints dien tijd hebben zich zoo vele nederlandsche pennen met Hamerling bezig gehouden.

Zijn leven gleed tot nog toe kalm, arbeidzaam, ernstig voorbij. Hij is jong, even achtendertig jaren oud. Hij is de zoon van arme, eenvoudige dorpelingen, die een heerlijk oord van Neder-Oostenrijk bewonen. De natuur leerde in Kirchberg am Walde den aanstaanden dichter wat schoonheid was. De kleine knaap van acht jaren neuriede reeds de zwakke klanken van een eerste lied.

Zoo won hij zich vrienden. Op het oude slot der baronessen Von Egelstein ontvangen, werd er voor zijne opvoeding gezorgd en plaatste men hem op de banken van een cisterciënser kloosterschool. Daar won zijne jonge poëzie wederom de aandacht van nieuwe beschermers — de verjaagde Bourbons, de bloedverwanten van Karel X bewoonden een schilderachtig kasteel te Kirchberg en trokken zich het lot van den twaalfjarigen Hamerling aan. De toekomstige hertogin van Parma, Princes Louise, wilde, dat hij voor eene akademie zou worden opgeleid, en deed hem met zijne ouders naar Weenen vertrekken, waar hij op een gymnasium geplaatst werd.

Hij ontwikkelde zich allergunstigst. Zijn dichterlijke aanleg deed zich voortdurend gelden, zoodat hij op zestienjarigen leeftijd gedichten schreef, die later als volkomen geslaagd in zijn bundel „Sinnen und minnen" werden opgenomen. Aan de universiteit te Weenen verbroederde hij aanstonds met de naar vrijheid strevende Burgerschaften — daar kenden alle hoofden en harten maar éénen vijand — Metternich. In 1848 streed hij in Maart en Oktober mede tot hervorming van den Oostenrijkschen Staat. Nadat het bloed van Robert Blum gevloeid en Weenen zich onder de tuchtroede van Windischgrätz had gekromd, wendde Hamerling zich tot de wetenschap. Filologie en Plato vormden eerst zijne lievelingsstudiën; later voegde hij er medicijnen en natuurwetenschappen bij.

Toen Hamerlings akademietijd eindigde, sloeg voor hem het kwartiertjen van Rabelais. Hij moest een loongevend ambt gaan bekleeden. Zijne beschermers lieten nu zijn lot en dat zijner ouders in zijne hand. Hij ving aan met lessen en zag weldra den tijd voor letterkundige oefeningen al meer en

meer inkrimpen. Daarna werd hij leeraar aan het gymnasium te Triëst in 1855. In zijne eerste vakantie bezocht hij Venetië en vond er inspiratie voor zijne eerste uitvoerige poëtische schepping: „Venus im Exil."

De eenvoudige, verheven gedachte — de zware strijd van de priesters der schoonheid tegen de talrijke scharen, die niets aanbidden dan den gulden glans der gereede schijven — was al te zeer in mystisch-allegorische sluyers verborgen, om de groote menigte te behagen. Maar aanstonds werd ieder gewonnen door den heerlijken vorm van het gedicht. Hamerlings moderne dithyramben, zeide men, kwamen die van Goethe in gratie en schoonheid nabij. De jonge dichter kondigde met dit gedicht aan, dat er nieuwe, uitgelezen krachten in zijn geest sluimerden, die eene heerlijke toekomst beloofden.

Hamerling is tien jaren aan het gymnasium te Triëst werkzaam geweest. Zijne betrekking vorderde veel inspanning, veel tijd, veel zorg. Hij vervulde haar met ijver, zijn stoffelijk bestaan was er mee gemoeid. Maar te midden zijner lessen drong zich de gedachte gestaâg aan hem op, dat, zoo hij als leeraar mocht uitmunten, de dichter in hem zou ten ondergaan. Er kwam tweespalt in zijn gemoed. Hij zag den vinger der Muze hem wenken, maar de dagelijksche taak voerde hem naar het schoollokaal. Hij gevoelde, dat de fijnheid zijns vernufts, de veerkracht zijner fantazie, de rijkdom zijner dichterlijke gedachten schenen af te nemen door de onophoudelijke herhaling van de eerste gronden der klassieke spraakleer.

Misschien lag er iets ziekelijks in deze gewaarwording. Doch men oordeele niet al te streng. Zoo duizenden gingen reeds gebukt onder dienzelfden strijd tusschen aanleg en plicht, tusschen de eentonigheid van het alledaagsche en het heimwee naar het ideale, tusschen de geheime stem van het gemoed en de onverbiddelijke bevelen van den stoffelijken nood. Arme zangers des vrijen wouds, vergaten zij achter hunne traliën de heerlijke melodieën, die hnnne eerste jonkheid had gekweeld.

Hamerling, hoewel daarenboven gekweld door gedurig lichaamslijden, toonde zich bestand in dien bangen strijd en gaf ten jare 1860 zijn bundel „Sinnen und minnen",

twee jaren later zijn „**Schwanenlied der Romantik**" in 't licht.

Het laatste gedicht was in de fraaiste Nevelingen-strofen geschreven, die ooit in modern Duitsch zijn opgesteld. Weemoed en dichterlijke verontwaardiging tintelden in iederen regel. 't Was de oude klacht tegen den geest der eeuw, tegen het verflauwen van alle geestdrift voor het schoone, tegen de zege van het materialisme op het idealisme, tegen de uitvoerige redeneeringen en betoogen der praktische nuttigheidspredikers, tot wie Théophile Gautier reeds zeide:

„Vos discours sont très beaux, mais j'aime mieux des roses!"

Hamerlings uitgangspunt voor het Zwanenlied der Romantiek is wederom Venetië. De prachtige architektuur van de oude Dogenstad stemt zijn geest tot bittere neerslachtigheid. Vervlogen eeuwen hebben de verbannen Godin der Schoonheid vereerd; thans rooken hare altaren niet meer. De ruïnen zien met trotsche minachting neêr op het levend geslacht van schaggerende en zinnelijke lazzaroni, 't zij hen een lompenpak, 't zij hen fluweel of zijde dekt.

De schitterende sterrenhemel, die zich boven het Dogenpaleis en den Leeuw van San Marco welft, stemt den dichter tot rust en berusting. Hij herinnert zich de grootheid van vervlogen eeuwen, hoe meer dan Venetië in den nacht der tijden is ondergegaan — de wonderen van bouwkunst der Hindoes, de reusachtige steenhoopen aan den Nijl, de paleizen van Thebe en Luxor. Zelfs het Parthenon is een puinhoop geworden en de vroolijke godendisch van den Olymph is omvergestort. Het levenslustig lied der Muzen is door het somber choraal der gothische christenen vervangen; nog staan de steenmassaas der gothische architektuur, maar de genius der eeuw zoekt andere oorden voor zijnen dienst.

De eerste morgenschemering wekt met den jubelenden slag van het vogelenlied den dichter tot besef van de praktische werkelijkheid. De frissche bries, die over de Lagunenstad opsteekt, zingt hem eene hymne van het heden. De bruisende nektar der goden is weggevloeid, en Venus' rozenkrans ligt vertreden, maar tevens is het kinderschoeisel smadelijk weg-

geworpen, waarmeê de menschheid onder priestertucht om de oude altaren huppelde. De menschengeest werd wakker en vroeg aan de natuur oplossing van hare verhevene raadselen.

De dwepende gevoelsvereering van het schoone moest wijken voor den strengen dienst der wetenschap. Uit het weten sproot macht; de tegenwoordige eeuw wist met die macht te woekeren en schiep wonderen, waarbij de reuzenwerken van Hindostan en Egypte in 't niet terugzinken. De dichter stelt nu een lofzang in op de trotsche gewrochten der negentiende eeuw, een lied van de telegraaf, van den stoomhamer, van het ijzeren reuzennet, 't welk de nieuwe en oude waereld overdekt.

Doch nu keert hij zich met het oude heimwee tegen den genius des tijds, die door zijn ratelend stoomgesis en gierend gefluit van lokomotieven het liefelijk gekweel van de nachtegalen deed verstommen. Het gevaar, 't welk de eeuw bedreigt, is de zelfzuchtige aanbidding van stof en kracht. De edelste aspiratiën van den geest worden onderdrukt door den vuigen dorst naar goud en zilver. Maar de genius van het oogenblik zal niet zegevieren; in de diepten van het germaansch gemoed rusten de kostelijke parelen van deugd en schoonheidszin; het germaansche gemoed blaakt nog van liefde voor het ideaal. Zoo roept hij ten slotte zijn volk toe:

„Neen! daar zij u vertrouwd werd,
de banier van het Ideaal;
„Zoo draag haar hoog in den glans
van den eeuwigen Zonnestraal!
„Draag haar fier te midden der volken! — — —
— — — — — — — — —

Wel maakte dit gedicht een diepen indruk in geheel Duitschland, maar Hamerling had nog te wachten op de voltooying van zijne eerste epische proeve, voor dat zijn naam voor goed gevestigd was. In 1865 verscheen de „Ahasverus in Rom", een epos in zes zangen.

II.

„O pikant zijn wil ik,
„Als uw liev'lingsdichter aan de Seine!"

Zoo ving de dichter zijn heldenzang aan. Op den gevleugelden voet van den jambus wil hij een epos voltooyen; men

vreeze niet voor kopergepantserde, langdradige helden; hij zal er een kiezen, zoo ironisch en geblazeerd als de tijd vereischt. Niemand zij beducht voor de nare deftigheid van de klassieke epopee; hij zal de ernstige Calliope met lichten voet een epischen cancan doen dansen.

Dan brengt hij zijn lezer naar Rome, tijdens Nero. In het gewoel van het forum toont hij ons een viertal mannen, den vermomden Caesar, Seneca, Burrus en Tigellinus. De verschijning van een zeer zonderlingen grijsaard met spookachtig glinsterende oogen en fladderenden, witten baard trekt Neroos aandacht. Men volgt hem tot na het vallen der duisternis in de morsige hoeken der voorsteden; men treedt met hem binnen in eene gemeene taveerne, Locustaas taveerne. Gladiatoren, egyptische slangenbezweerders en grieksche verloopen rhetoren drinken en zingen daar met woest geweld. Al spoedig mengt Caesar zich in hunne twisten. Seneca noemt den naam zijns meesters. Allen deinzen verschrikt af; men biedt Nero als verzoening het voorwerp van den twist, eene schoone, vijftienjarige spaansche danseres, Actaea.

Naar oud romeinsch gebruik laat Nero zich in den echt verbinden met deze, terwijl het drinkersgezelschap en 's keizers vrienden als priesters en speelnooten optreden. Zoodra Nero in zijn thalamus verdwenen is, doet zich de menigte aan den door hem geschonken wijn te goed. Woeste tafereelen volgen: alleen de grijsaard met fonkelende oogen zit zwijgend alles aan te staren. De zwelgers roepen een schaar van wilde danseressen in de taveerne; onophoudelijk stijgt de dolle vermetelheid der gasten. Bij het aanbreken van den dag verschijnt Nero uit zijnen thalamus; hij noodigt al de aanwezigen, inzonderheid den zwijgenden grijsaard, om den volgenden nacht een feest in zijn paleis bij te wonen.

Geheel Rome vloeit te zaâm, om in de tuinen des keizers aan het Tiberstrand een reusachtig bacchanaal te vieren. Nero treedt in eene voorstelling ter eere zijner gasten op als Nero-Dionysos, en verjaagt de oude goden van den Olymp. Geheimzinnig gekruide wijnen winden de hartstochten op; cimbaalklank, vuurwerk en uitgelatenheid vullen de lucht. Eene nieuwe gast wordt den Caesar aangekondigd. 't Is eene

buitengemeen schoone vrouw, majestueus als Juno, gehuld in het kostuum van Roma, met de gouden stedekroon op de lokken van git, doch gemaskerd. Nero ontvangt haar met opgetogenheid en voert haar naar een keizerlijk paviljoen, waar hij nieuwsgierig der onverwachte gast haren naam vraagt. Doch Roma weigert en wikkelt hem in een schertsend onderhoud over vrouwenliefde. Langzaam stijgt de hartstocht den keizer naar 't hoofd, en daar de gemaskerde Roma blijft volharden, rukt hij haar de mom van 't aangezicht. Nero deinst terug — zijne moeder, de gebannen Agrippina, staat voor hem. Oogenblikkelijk is zij verdwenen: de razende Caesar zet door de bosschen haar na. Als hij eindelijk na langen tijd dwalens door het voorhangsel eener grot naar binnen gluurt, bespeurt hij Agrippina met haar gunsteling, den danser Paris; hij hoort haar plannen smeden tegen zijne kroon en ter verheffing van Brittannicus. Aanstonds geeft hij Tigellinus last eene vreeselijke wraak tegen dit drietal te beramen.

Bij het aanlichten van den morgen keerde Caesar naar zijn paleis terug. Op de trappen zit de huiveringwekkende oude man uit Locustaas taveerne; hij beklaagt zich, dat zijne stramme leden bevriezen. De roode stralen van de ochtendzon verlichten de tinnen van de stad, maar baten den eeuwenouden grijsaard niet. Nero belooft hem vuur en gloed. De schitterende morgenzon bracht hem op een nieuw denkbeeld; hij roept den stoet zijner Bacchusdienaars te zaâm en beveelt hen tegen den avond de stad in brand te steken.

Des namiddags keert Agrippina in een wonderfraai vaartuig, dat als een gouden zwaan fonkelt op de tyrrheensche zee, naar Bajae terug. Tigellinus is aan boord. Slavinnen bereiden des keizers moeder in het purperen binnenvertrek een geurig bad, en kleeden haar in fonkelende witte zijde. Met de purperen palla over de schouders verschijnt zij bij ondergaande zon aan het dek en verbaast de ruwe schepelingen met hare vorstelijke schoonheid. Reeds nadert men de kust: eensklaps beweegt Tigellinus een touw: de prachtgondel stort ineen en verdwijnt in de golven. Tigellinus en de roeyers zwemmen naar het strand.

Daar verheft zich een van Neroos villaas. Een prachtig avondmaal wordt aan den keizer en zijnen gunstelingen voorgezet. Edele romeinsche vrouwen vlijen zich naast vrijgelatenen om den disch. Aan Neroos zijde bevindt zich zijn begunstigde slaaf Sporus. De feestvreugde is reeds hoog gestegen, de Caesar alleen is somber. Stil sluipt Tigellinus het triclinium binnen en fluistert Nero den uitslag van zijn tocht in 't oor. Plotseling werpt deze zich nu in de wilde vreugde van het feest en laat bij bacchisch woeste tonen de onbeschaamdste danseressen optreden. Verschrikte dienaars storten binnen en berichten, dat de zee een lijk heeft aangespoeld. Het luide rumoer zwijgt, ontsteld rijst de drom der gasten op: de keizer vindt in 't atrium Agrippinaas lijk.

Eene vlammenzee heeft zich inmiddels over Rome uitgebreid. Neroos korybanten met den somberen grijsaard Ahasverus hebben brandende fakkels op de daken geworpen. Van het Forum tot den aventijnschen berg staat alles in gloed. Geheel Rome is een oceaan van vuur, de Tiber kookt, de vogels vallen verzengd uit de lucht. Nero is spoedig op komen dagen, om de vertooning bij te wonen. Van een hoog terras buiten de stad neemt hij het schouwspel waar, te midden van zijne Bacchanten, een Vlammen-Dionysos. Hij grijpt in de gouden lier en zingt een lied ter eere des vuurs. Tigellinus voert gevangene Christenen aan, om hun oordeel uit Neroos mond te vernemen. De Caesar laat ze naar den cirkus brengen, waaraan de vlammen reeds lekken, om ze een dubbelen dood te doen sterven.

Terwijl een afschuwelijke wedstrijd tusschen wilde dieren en vlammen aanvangt wie van beide de machtelooze martelaren het eerst zal verslinden, onderscheidt Nero eene heerlijk schoone jonkvrouw, die in zielsangst op de knieën zinkt. Hij gelast Burrus haar uit de brandende arena weg te grijpen. Met onverschrokken moed gehoorzaamt de dienaar zijnen meester. De Caesar beveelt de in zwijm gevallen maagd als Bacchuspriesteresse te kleeden, met wijngaardloover in 't jonkvrouwelijk hair. Men brengt haar terug als lijk. De bange vrees voor haar lot heeft haar gedood. Tigellinus grijpt het lichaam en slingert het in den vlammenpoel naar

beneden. Intusschen kruipt nog een menschelijk wezen tusschen de vlammen — men biedt hulp; de grijsaard met fladderenden baard en hairen, Ahasverus, verschijnt voor Nero.

Hij kondigt hem na den val van Rome zijn eigen ondergang aan. Hij maakt zich bekend als de „geest der menschheid", die onsterfelijk al het onrecht wreekt en elke euveldaad straft. Tigellinus wil hem in de gloeyende arena werpen, maar Ahasverus antwoordt koel, dat de marmeren leeuw van het terras eer 's keizers beul en gunsteling zal verscheuren, eer hem het vuur of panters zullen deeren. Tigellinus steekt spottend zijn hand in den marmeren muil van den leeuw, maar deinst terug; een giftige adder, daar verscholen, slingert zich om zijn arm. Stervend zinkt hij aan Neroos voeten. Deze zit versteend en ijskoud het drama aan te staren en verzekert Ahasverus, dat hij hem het leven laat, omdat hij hem nog eens weder ontmoeten wil.

Rome wordt snel weder herbouwd. Nero laat zich een wonderpaleis stichten, 't welk al de schatten der waereld zal omvatten. Doch hij is somber gestemd, een vreeslijk spooksel is dat gulden huis binnengeslopen: de verveling. Te vergeefs doorkruist hij de kristallen zalen, te vergeefs zet hij zich aan den disch te midden van zijn serail, geene schoonheid van slavinnen, geen fonkelende wijn brengt hem afleiding. Zijne schatkameren vol goud en jaspis en parelen bezoekt hij zonder genot, hij dwaalt gedachteloos door zijne bloementuinen en menageriën, hij klimt op de tinnen van zijn paleis en raadpleegt de astrologen. Deze verkondigen hem bij monde van den oudsten, dat zijn dood een dag na dien van den spreker, den grijzen sterrenwichelaar, zal plaats grijpen. Uit woede en spot doet hij den vermetelen astroloog van de tinnen des paleis werpen. Nogmaals onderzoekt hij de schatten van zijn gulden huis, doet de prachtige marmeren statuën der Grieken in stukken slaan, de boekrollen der Oudheid verbranden en ontbiedt daarna zijn filozoof Seneca, om aan Caesar de oorzaak zijner verveling uit te leggen. Seneca bewijst hem, dat zijne neêrslachtigheid wortelt in onmatige begeerte naar voortdurend genot, daar de mensch een begrensd wezen is en nooit grenzeloos kan genieten. Nero vraagt hem eene

artsenij voor die kwaal; Seneca noodigt hem uit wijs en deugdzaam te worden als Numa of Brutus. De Caesar bespot den wijsgeer en verwijt hem, dat zijn eigen weelderig leven tegen de strengheid van zijne leer zondigt; hij gebiedt hem nimmer terug te keeren, maar zich naar den trant dier dagen de aderen te openen.

In sombere overpeinzingen verdiept treft slechts een gedachte hem: Agrippina. Hij heeft vernomen, dat nekromantenkunst de schimmen uit den Hades kan oproepen, hij doet zijne slaven Ahasverus roepen. Deze verklaart, dat in Rome een thaumaturg uit Egypte, Apollonius van Tyana, de schimmen uit de onderwaereld oproept. Beide komen bij den toovenaar, Apollonius zal de schim van Agrippina doen opdagen. Met geheimzinnige en afschuwwekkende plechtigheden begint hij een tooverkring te vormen. De zonderlinge verschijnselen en geluiden boezemen den Caesar een begin van schrik in. Uit een rozenrood licht rijst de gestalte van de bleeke Agrippina. Nero grijpt naar het nevelbeeld, dat verdwijnt. De fantazie van den moedermoordenaar schildert hem thands haar lijk, zooals het in zijn atrium was aangespoeld gelijk eene geknakte lelie.

Een lange stoet van schimmen volgt Agrippina, Brittannicus, Actaea, de christen-jonkvrouw uit den cirkus, Tigellinus en duizenden vermoorden. De indruk van afschuw wordt den tyran te machtig, hij zinkt neder in zwijm. Ahasverus buigt zich over hem en verheugt zich triumfeerend, dat de natuur eindelijk een zegepraal op den vermetelen woesteling heeft behaald.

Als Nero des morgens in zijn gouden paleis ontwaakt, meldt hem Burrus, dat het legerhoofd Vindex in Galliё een opstand heeft beproefd, dat hij 's keizers legioenen heeft verslagen en naar Rome optrekt, dat hij Galba als keizer wil kronen, en Nero bespot als histrio en citherspeler. Geheel Rome kiest Vindex' zijde. In woede beveelt de Caesar, dat men hem den Senaat ontbiede. De kruipende patres sidderen allen nog voor Nero. Glimlachend treedt hij in hun midden en zegt dat, hij geenzins over politiek zal spreken, maar dat hij dien nacht in zijne slapeloosheid het vraagstuk

van de samenstelling eens waterorgels heeft opgelost. Hij verbiedt daarbij den verbluften Senatoren op doodstraf een woord van Vindex te reppen.

Weldra bevindt Nero zich alleen in zijn paleis. Alle slaven vluchten. Alleen Burrus komt hem melden, dat de legioenen van Vindex voor Rome staan en dat de Senaat zich heeft onderworpen. Ook Burrus vlucht, de Caesar gebiedt hem toornig te blijven — en werpt hem een dolk na, die hem in den rug treft. Het plebs huilt reeds voor de poorten van het gouden huis. Van alle dienaren is één hem slechts getrouw, een germaansch soldaat. Vermomd vlucht Nero door geheime gangen onder den aventijn tot buiten Rome. Een hevig onweder, duisternis en regen verschrikken de vluchtelingen — zij schuilen achter een vervallen muur.

Daar vraagt de keizer aan zijn germaanschen gezel, wat hem bewoog zoo trouw te volgen. De soldaat antwoordt, dat trouw de plicht is van elk bezoldigd krijgsman. Nero merkt glimlachend op, dat „trouw" en „plicht" te Rome germanismen zijn. Een bliksemstraal stort den muur omver waar zij staan; het licht ontdekt Nero, dat Ahasverus hem volgt. De Germaan vindt nu een verborgen ingang tot eene grot — men dringt verder door en valt te midden eener vergadering van knielende Christenen. Nero verzoekt, dat men hem, den grooten vijand der Christenen, doode. Maar deze spreken van liefde en verzoening en wijzen op het beeld van den gekruisten Christus. De Keizer voorspelt der schaar, dat zij met haar stervenden God-mensch, lijdend als Prometheus, met hare moeder-maagd en andere hartveroverende symbolen, vele eeuwen over de waereld zal heerschen. Hij versmaadt den bijstand van zijne vijanden, grijpt den kelk van 't altaar en plengt den wijn voor den Orkus. Daarna rukt hij het zwaard van den Germaan uit de schede en stort er zich in aan de voeten des priesters. Ahasverus buigt zich over den stervenden en vangt zijne laatste woorden op, eene erkenning van de Nemesis.

III.

Dit is de dorre omtrek van het grootsche heldengedicht. De gedachtengang van Hamerling is alleen vluchtig nage-

schetst. Daarbij valt de onnavolgbare frischheid en de schitterende kleurenpracht van den dichter geheel weg.

Eene opmerking sluit zich hierbij aan. Door den geheelen „Ahasverus in Rom" spreekt duidelijk het aesthetisch plan van den denkenden kunstenaar. De Ahasverus-sage heeft eene nieuwe, hoogere beteekenis verkregen. Ahasverus is niet de wandelende Jood — maar de geest der eeuwige menschheid. Ahasverus is Kaïn, die het eerst den dood in de wereld bracht en tot straf niet sterven mag. Ahasverus vertegenwoordigt het denkbeeld van eindeloos verlangen naar rust en sterven, de eeuwige menschheid, die onsterfelijk het streven en lijden der sterfelijken aanschouwt. Ahasverus eindelijk veracht en trotseert den Messias, omdat hij boven alle wisselingen der historie eeuwig dezelfde blijft; zoo als een ander dichter gezegd heeft:

„Götter kommen und verschwinden — ewig wandert Ahasver."

Ahasverus is alzoo eene mythische figuur geworden, die aan het epos een verheven historisch perspektief verleent.

Tegenover dezen staat Nero. Ahasverus wil voortdurend sterven, Nero eeuwig genieten en leven. Nero is de zuiverste type van zelfzucht, die met titanische woede alle menschelijkheid uitschudt. Naar de historische stof van Suetonius heeft Hamerling deze gestalte met uitmuntend meesterschap bewerkt. De psychologische diepten van het onmenschelijke gemoed zijn gepeild, in de plastische voorstelling tot eenheid gebracht. Te verzwijgen is het niet, dat de vermenging van historische en allegorische personen altijd iets disharmonisch aan het kunstwerk opdringt, 't welk ook bij de geniaalste behandeling der stof, bij het schitterendste talent in de detailschildering, aanhoudend blijft hinderen.

Intusschen was thands de dichterlijke naam van Robert Hamerling gemaakt. Zijn heldendicht genoot hooge eer in geheel Duitschland — eenige beoordeelaren vielen hem aan, even als zij het vroeger den Werther van Goethe gedaan hadden, over zijne al te weelderige schildering van vrouwenschoonheid, vooral in de persoon van Agrippina. Dit verhinderde noch Goethe, noch Hamerling, om een der lie-

velingen van de groote duitsche natie te worden. Zelfs oefende zijn epos een onmiddellijken invloed op zijn maatschappelijk leven — een verschijnsel bij Duitschers en Franschen beide niet ongewoon, ten onzent zeldzaam als een bloeyende aloë.

De wankelende gezondheid van den dichter noodzaakte hem in 1865 zijn ontslag aan het gymnasium te Triëst te vragen. Zijn epos was toen in aller handen. Keizer Frans Jozef bepaalde, dat het gewone wachtgeld van den eervol ontslagen leeraar zou verdubbeld worden, opdat hij zich onbekommerd aan de ontwikkeling van zijn dichterlijken aanleg zou kunnen wijden. Een buitengewoon geluk viel hem nog daarenboven ten deel, toen eene hem persoonlijk onbekende oude dame te Weenen uit haar aanzienlijk vermogen den bewonderden Hamerling een jaarlijksch inkomen verzekerde, 't welk hem ver boven alle bezorgdheid voor zijn stoffelijk bestaan verhief [1]).

Men ziet het, fijne planten worden behoorlijk verpleegd in Duitschland. Van den aanvang af met voorkomende zorg beschut, is althands deze tegen de ruwheid des weders in bescherming genomen. Fijne planten als deze zijn zeldzaam, maar, zou het miskenning zijn van den nederlandschen botanischen zin, als er hier het vermoeden geuit wordt, dat in een guur klimaat als het onze dergelijke teedere bloesems bij geringere zorg lichter zouden verkwijnen?

Robert Hamerling wijdt zich nu geheel aan den lievelingsarbeid zijns geestes, de Poëzie. In den winter van 1868 gaf hij eene eerste geurige vrucht van zijne nieuwe werkzaamheid, het heldendicht van Jan van Leiden.

„Der König von Sion" mag zonder aarzelen het uitmuntendste deel van zijn poëtischen arbeid geacht worden — een drietal herdrukken in 1869 staven den bijval, welken dit epos in Duitschland won. In tegenstelling met den Ahasverus en zijne gloeyende zuidelijke kleuren, ademt deze tragoedie van de munstersche Wederdoopers en hun Koning Jan van

---

[1]) Vergelijk voor Hamerlings leven: Heinrich Kurz, Geschichte der deutschen Literatur... IV Band (Leipzig [1868) pag. 315 — en Dr. Otto Lange, Literaturgeschichtliche Lebensbilder (Berlin 1870), pag. 95, 96.

Leiden sombere noordsche grootheid, germaansche kernachtigheid en ruwheid. Maar de schilderingen van natuur, menschen en hartstochten zijn nog krachtiger van tint, prachtiger aan vervenrijkdom, machtiger door stoute duidingen op de behoeften van het oogenblik.

Ernstige studie van de munstersche gebeurtenissen, van den tijd, de zeden, de menschen ligt aan het geheele gedicht ten grondslag. De Chronijk van Kerssenbroick, het hoofdwerk over de munstersche onlusten van den heer A. C. Cornelius, de schetsen van Hase, zijn de voornaamste bronnen. Daarbij komt eene uitvoerige beoefening van alles wat over het Hervormingstijdvak geschreven is, een doordringen in de fijnste bizonderheden, eene lokale kennis der stad Munster, eene oplettende waarneming van de westfaalsche natuur en zeden, en hiermeê was het historisch materiaal voorhanden, waaruit de dichter het bewonderenswaardige gebouw van zijn heldendicht kon optrekken.

Ditmaal geene mythisch-allegorische figuur voor het perspektief der waereldgeschiedenis. Alle personen zijn aan de werkelijkheid der historie of aan de fantazie van den dichter, met uitmuntende realiteit in de voorstelling, ontleend. Het Anabaptisten-oproer treedt te voorschijn met de eigen kleuren, bewegingen, geluiden, kreten en geestdrift van 1535. De hoofdpersonen verschijnen in een geheel nieuw licht — de sombere prediker Jan Matthijszoon schittert als bezield profeet, de munstersche koopman Knipperdolling wordt de echte westfaalsche demagoog, de goed gemutste habitué van den Raadhuiskelder; de Koning Jan Van Leiden ontwikkelt zich tot een genialen, dichterlijken dweper, die zijn standvastig geloof aan het Edele en Reine alleen met het leven verliest.

Ten einde zooveel mogelijk een denkbeeld te geven van Hamerlings meesterwerk, beproeven wij het althands den omtrek in vluchtige lijnen na te schetsen.

IV.

De eerste zang voert naar het Davertwoud in Westfalen. Onder de schaduw van dennen en eiken heeft zich eene bende

reizende tooneelspelers uit Holland neêrgevlijd. Bij een groot vuur wordt een lam aan 't spit gebraden, de lustige gezellen van den spele vestigen er hunne vroolijke aandacht op. Met hinkende schreden treedt een man naderbij, wiens buitengewoon dorre gestalte en komisch knippende oogen hem tot den nar van 't gezelschap hebben bevorderd. Hij is de eigentlijke aanvoerder der bende, Lips Van Straeten — een onverbeterlijk babbelaar met de kermis-eloqentie van markten en pleinen. Luide roept hij een der gezellen.

Uit het dennenwoud verschijnt nu een jongeling van zeldzaam voorkomen. Zijne slanke gestalte is gedekt met een purperen mantel, op zijne donkere lokken prijkt een koningskroon van klatergoud. Er straalt uit zijne oogen een eigenaardig vuur, mannelijk fier en tevens weemoedig, de glimlach om zijne lippen is vrouwelijk week, maar vol levenslust. Kracht en zachtheid schijnen zich in zijne trekken te vermengen, eene sterke neiging tot peinzen doet zijn gelaat ouder schijnen, dan het is. Het is Jan Van Leiden, de jongeling, die de koningrollen speelt en zijn costuum niet heeft afgelegd. Hij dwaalt liever eenzaam rond, dan met de gezellen het avondmaal te nuttigen.

Diep in het spookachtig dennenwoud, te midden van reusachtige rotsblokken, schrijdt hij langzaam voort. Bij zijne nadering wijken eekhoorn en raaf, zelfs de boschadder vlucht voor hem. Aan den rand van een donkeren poel verschuilt zich een wilde zwaan, die door het gerucht zijner schreden ontwaakt en met de vleugels als ten aanval hem tegenklept. Nog hooger in de eenzame wildernis doorgedrongen, treft plotseling een zoete melodie zijn oor. 't Was of de wilde zwaan een lied begon aan te heffen.

IJlings streeft hij hooger naar de plek, van waar het geluid zich doet hooren. Daar ontdekt hij te midden van rotsblokken, op een tapijt van mos en heidekruid, eene vrouw, die de theorbe doet klinken. Bruingeel is haar gelaat, de lange zwarte hairen hangen over de theorbe als slangen, het zwarte oog schittert met een angstwekkend vuur. Zoodra hij te voorschijn treedt, lacht de zonderlinge verschijning hem wonderliefelijk toe. Zij vraagt hem naar zijn gevolg, daar hij een

koning schijnt. Hij antwoordt, dat zijn koninkrijk morgen in Munster zal worden vertoond, door reizende tooneelisten, maar verlangt te weten, wie de vreemde virtuoze is, die in het midden der wildernis zoo heerlijke tonen doet trillen.

Ook zij komt uit Holland met haar echtgenoot, die thands voor haar vruchten in 't woud zoekt. Doch hij toeft te lang — zij versmacht. Plotseling ontdekt de jongeling roode boschbeziën en plukt ze. Beide verzamelen eene goede hoeveelheid, leggen ze op eikenbladeren en zetten zich, om ze te nuttigen. De bruingele vreemdelinge giet uit een fleschjen, dat zij aan haren boezem verbergt, eenige droppels over deze vruchten. Een zonderlinge, brandende smaak verhoogt de geur der beziën — den koning der reizende gezellen echter bekruipt een gevoel van onlust bij dit maal. Daar de duisternis invalt, stelt hij de citherspeelster voor, haar naar de zijnen te brengen, om haren verdwaalden echtgenoot te zoeken.

Na veel moeite ontdekken zij eindelijk het vuur der tooneelspelers, maar een reusachtig man met grijzen baard staat in hun midden en predikt. De bruine vrouw treedt op dezen toe en verwijt hem zijn wegblijven. De prediker noemt haar Divara, zijne getrouwe gemalin, en beveelt haar naar zijne woorden te luisteren. Daarna valt het oog van den prediker op Jan Van Leiden en vraagt hij naar den naam des jongelings. Lips Van Straeten verhaalt met vele woorden de wonderlijke bekwaamheid van zijn kunstbroeder in het vertoonen van Koning Davids leven.

— „Geen koning uit een tooneelspel, maar een geweldigen koning heeft Munster van noode, die de woorden des nieuwen levens spreekt!" — antwoordt de profeet.

Daarop houden de tooneelspelers hun avondmaal met het gebraden lam en leggen zich ter ruste. Een troep ruiters stoort hun eersten slaap. Het zijn de ruiters van den Bisschop van Munster, die rondzwervende ketters vervolgen. De prediker wil aanstonds met bijbelsche imprekatiën tegen de Bisschopsdienaars te velde trekken, maar Lips Van Straeten snoert hem den mond en verklaart, dat hij kindsch is. Hij bewijst den ruiters, dat zij eerlijke komedianten en goochelaars zijn, hij biedt hun te drinken. Hieruit volgt een ge-

sprek, waarbij blijkt, dat de Bisschop reeds lang Munster verlaten en een leger aangeworven heeft. Binnen de stad hebben niet alleen de Lutherschen, maar ook de gruwelijke Anabaptisten de overmacht in handen — de Bisschop wil den volgenden dag een ultimatum naar Munster zenden en bij weigering van zijne eischen de stad rondom insluiten en dood laten hongeren. Na een laatsten dronk verlaten de soldaten in vriendschap het woud.

Allen sluimeren weder. Alleen Jan Van Leiden en de rondreizende prediker waken. Zij dwalen in den zilveren maneschijn langs de dennenstammen. Somber klinken de woorden van den profeet: „Groot is de tijd en verheven, „maar wee ons, als onze harten niet rein zijn — „hoe zullen wij bestand zijn in den reuzenstrijd?" „De minnaars der oude lichtekooi van Babel wentelen zich „slaaploos op het zachte dons — een alpenzwaar gewicht drukt „op de dragers van kronen en mijters. Profeten staan op aan „alle zijden, maar zij twisten om woorden! De tijd van daden is gekomen! Alle onrecht en dwaasheid moet ge„straft — de band der gestelde machten aan flarden gescheurd „worden! Waarom kan de zondige mensch dien teugel ont„beeren? Omdat er een wonder geschiedt — een stem klinkt „in het menschelijk gemoed, die als een roes, eene koorts „plotseling naar het hoofd stijgt! Het is de stem der in„nerlijke openbaring, die aan elk schepsel den geest „verleent, niet als weleer alleen aan de geschoren kruinen. „Ieder wordt zijn eigen Priester, Verlosser en Middelaar! Men „heeft ons dwepers gescholden! Goed, wij zullen dwepers „zijn, te lang heerschte het nuchtere woord en de letter! De „Bijbel is Babel — God behoeft niet door oude perkamenten „tot ons te spreken, hij spreke tot ons persoonlijk als tot „Abraham en Izaäk. Luther heeft ons uit Egyptenland „verlost, maar hij laat ons in de woestijn en kan ons niet „naar het beloofde land brengen. Luther kan zijn monniken„latijn niet opgeven, „hij hangt aan de Letter. Hij wil „den duivel verbannen — laat hij dezen duivel, de Letter, eerst „afzweren. Sints hij op den Wartburg is, verneemt men niets „meer van hem, noch van zijn geleerden makker Melanch-

„ton — als twee voermanspaarden, die voor de kar bij de „deur van een herberg stilstaan, en met de staarten elkander „de wespen van den rug slaan, zoo blijven Martijn en Filip „voor de krakende kar der kerkhervorming stilstaan en helpen „elkaar de lastige wespen verdrijven. Geene schriftgeleerden „kunnen baten, de bezielde sprekers alleen — en zij staan op „uit het volk. De profeten van Zwickau hebben gesproken — „en al is Münzer ondergegaan, zijne jongeren volgen. De „wedergeborenen en wedergedoopten scharen zich om de ba„nier van Sion — de kleinmoedige geesten van Wittenberg „sidderen reeds, want de tijd der daden is gekomen!"

Jan Van Leiden heeft met angstige aandacht geluisterd. Hij antwoordt: — „Uw woord, o grijsaard! ontsteekt een vlam„mend vuur in mijne ziel! Mij blaakt sinds langen tijd de „begeerte naar reinheid en rechtvaardigheid, tegelijk met een „verlangen naar geluk en levensvreugd. Geen grove zinnen„lust, die de ziel niet ontvonkt; het gemeene vervult mij met „afschuw. Zoo heb ik mijn leven lang gestreefd naar geluk „en deugd, heb ik eenzaam, rein en trotsch mijn leven door„gebracht. Van mijne jeugd af was ik een droomer, ik dacht „aan zwaarden en kronen en purperen mantels, mijne mak„kers schuwden mij, omdat ik wilde heerschen. In een eng „kamertjen opgesloten, om een handwerk te leeren, zag ik „nog steeds daarbuiten de straten en pleinen, de hooge torens „der kerken, hoorde ik het statige zwellen der orgeltonen en „verzonk ik in diep gemijmer. De wondergeschiedenissen van „goudzoekers en avontuurlijke reizigers vervulden mijn geest; „heimelijk ontsnapte ik uit mijn kamertjen en ik kwam op „een schip. Vlaanderen, Engeland en Portugal heb ik gezien. „Arm als een bedelaar doortrok ik de waereld, maar genoot „als een koning. Doch het grootsche, het reine, zooals mijn „ziel het droomde, vond ik nergens. Ten slotte troonde Lips „Van Straeten mij naar Duitschland, en ik schiep behagen „in deze gewaande koningsgrootheid, welke ik met mijne „eigene verzen poogde te verhoogen . . . . ."

— „Wat gij zoekt, jongeling!" — spreekt de profeet — „moet „gij uzelven met noesten arbeid veroveren. Eene nieuwe wae„reld is in aantocht. De teekenen des tijds voorspellen het,

„'t knallende kruit, de gevleugelde drukletter, de val der oude „kerk, alles kondigt de verjonging der waereld aan. Ik kom „niet alleen hier, vele duizenden volgen mij morgen naar „Munster!"

Jan Van Leiden verzoekt met schitterende oogen onder de jongeren van den profeet te worden opgenomen. In het rijk, waar Recht en Schoonheid, Reinheid en Genot niet in voortdurenden tweespalt leven, daar wil hij leerling zijn. Op een vooruitspringenden rotsblok aan den rand van den afgrond knielt Jan Van Leiden neêr en ontvangt den doop als strijder voor het nieuwe Sion. Zijne kroon van klatergoud werpt hij in de diepte, een zacht koraalgezang klinkt uit den omtrek.

Bij het terugkeeren in het woud ziet de jongeling in een rotskloof een reus, die een schitterend zwaard slijpt – doch ijlings verdwijnt dit gezicht. Afdalend vinden zij in het dal Divara, die zich het hoofd met bloemen en met de weggeworpen kroon heeft gecierd. Immers stil zittende in het dal bij den helderen maneschijn viel plotseling die kroon haar in den schoot. Verwonderd zien de mannen elkander aan. Het drietal treedt verder. Jan Van Leiden vraagt fluisterend den profeet, hoe hij deze echtgenoot heeft gewonnen. De grijsaard verhaalt, hoe er twintig jaren geleden te Haarlem op de markt een wild zwartlokkig kind gevonden werd, dat bij een stam van Zigeuners behoorde, hoe hij zich dat meisjen had aangetrokken, wijl het ieders hart won, hoe de geest hem aangespoord had, haar te huwen en hoe zonderling hunne vereeniging is, daar zij meestal verdwijnt uit zijne nabijheid en weken wegblijft. Hij berust in de wonderlijke beschikkingen des Eeuwigen.

De morgen breekt aan. In het nachtleger der tooneelspelers komt beweging. Zachtkens trilt een choraal door het woud, gelijk de profeet en de jonkman des nachts hebben vernomen. Het gezang komt nader, eene lange rij bleeke, fantastische figuren verschijnt aan den zoom van het woud. Na het eindigen van hun lied, luisteren zij. Eene verwijderde echo klinkt van verre. Zij heffen weêr aan, van alle zijden stijgt het gezang in het woud. Mannen, vrouwen, kinderen naderen elkaar met de spreuk der Anabaptisten: „Het woord is vleesch

geworden en woont in ons." Zij ontdekken den profeet en roepen: „Heil u, Matthijszoon, Meester van Haarlem! Leid ons nu naar de stad des geluks!" Paarden worden gebracht, als een nieuwe broeder wordt Jan Van Leiden begroet. Naast den profeet en Divara trekt hij op een wit ros voort, terwijl de goochelaars met Lips Van Straeten de menigte op goed geluk volgen naar het nieuwe Sion.

V.

„Onder de Arkaden" is de titel van den tweeden zang. Munster met zijne trotsche marktplaats is het tooneel der handeling. Het prachtige Raadhuis, de paleizen met vele gevels, die de markt omringen, rondom van zuilengangen voorzien, waaronder de volksmassa woelt in de bonte kostumen der zestiende eeuw — alles getuigt, hoe ook onder den kouden, noordelijken hemel een levenslustig, kleuren en weelde vereerend geslacht woont. Op dit oogenblik, nu de schaar der Wederdooperen in aantocht is tegen de stad, heerscht drokke beweging op het marktplein. De burgers, die haastig voortspoeden met neêrgeslagen oogen, zijn de volgers van Luther, en gindsche scharen, die met fanatische blikken in 't ronde zien, zijn de jongeren der Anabaptisten.

't Gewoel wordt drokker op de markt. Ginds treden de vertegenwoordigers des volks naar het Raadhuis, 't zijn de hoofden der munstersche gilden. Op de trappen van dit fraaye gebouw zit een stokoud moedertjen te bedelen. Altijd heeft zij daar gezeten. Reeds de ouden van dagen zagen haar in hunne jeugd, terwijl zij zacht murmelt: „Leid ons niet in verzoeking," en: „Uw koningrijk kome!" Naast haar zit thands de krankzinnige bedelaar Dusentschur, die geen geluid kan laten hooren, maar naar de meening des volks eenmaal zijne stem terug zal bekomen, om groote dingen te verkondigen. Sedert drie dagen is hij bezig kransen en bloemen te vlechten, laat zich door niets afleiden en glimlacht geheimzinnig.

In den Raadhuiskelder zitten de burgers te drinken. Het verschil der meeningen scheidt ze scherp van elkander, de

eene tafel is katholijk, de andere luthersch, de derde anabaptistisch. Twee monniken in pijen drinken en klagen over den slechten tijd. Verschillende voorteekenen spellen, dat men eerlang de stad met bezemen zal keeren. Een lutheraan legt hen het zwijgen op, na luid krakeel worden de monniken uit den kelder geworpen. Juist vertoont zich een breedgeschouderd man op den drempel, die aanstonds luiden bijval te kennen geeft, maar opmerkt, dat de twistzoekende lutheranen evenzoo moeten uitgeleid worden. Na eenige scherpe woorden, waarbij de nieuweling „dweper" en „wederdooper" wordt gescholden, werpt deze met krachtigen arm den lutheraan uit den kelder.

Op de markt verzamelt zich het volk. Allen kenden de reuzenfiguur van Bernt Knipperdolling, den echt munsterschen koopman, met zijn breeden rug, zijn forsch hoofd, zijn kort afgeschoren blond hair en goedig knikkende blauwe oogen. Hij bezit een huis aan het marktplein, want hij huwde eene rijke gade, maar zijn handel in lijnwaad gaat niet vooruit, zoodat telkens de rijke schoonmoeder moet bijspringen. Knipperdolling zit te veel in den Raadhuiskelder van priesters en heeren te spreken, hij leest alle vlugschriften der Wederdoopers en beschermt de leer openlijk in Munster.

Hij verhaalt nu het volk, waarom hij den lutheraan uit den kelder joeg, en vangt daarop eene rede aan tot de hem omringende menigte:

— „Burgers! waarom gaapt ge mij aan? Moet Knipper„dolling alleen alles in Munster verrichten? Weet gij wat „men thands in het Raadhuis overlegt? Of men onzen tucht„heer, die voor de poorten staat met soldaten, zal binnen„laten. Gij weet het wel, onze genadige meester, die jaren „met ons omsprong als het varken met den meelzak, en „evangelische mannen schandelijk heeft onthoofd. Moeten wij „hem hier weder zien naast al de vetgemeste domheeren, „die ons burgers verachten, met vossen, honden en vrouwen „lustig den tijd verdrijven, daar zij adellijk zijn van geboorte? „Toen God, de Vader, de waereld met adellijke geslachten „wilde verheugen, zond hij een Engel met vollen buidel over „de aarde, om ze gelijk te verdeelen, maar bij de munster-

„sche landen stortte plotseling de gantsche buidel leeg en „Westfalen kreeg den vollen adellijken zegen. Neen, wij moe-„ten eindelijk bekomen, wat Luther beloofde, maar niet gaf, „christelijke vrijheid en christelijke gelijkheid! Zoo leert „hier Rottmann, de prediker der Wederdoopers — volgen „wij hem!"

Met luid gejuich begroet de schaar Knipperdollings rede. Anderen keuren ze af. Het gewoel en geraas op het marktplein groeit aan. Van het balkon ten Raadhuize roept een lid van den magistraat, dat men zwijge en wachte — maar Knipperdolling bespot hem. Talrijke vreemdelingen en boeren uit den omtrek verzamelen zich rondom den rustigen Knipperdolling. Voor ieder heeft hij een aanmoedigend woord. Tot de boeren zegt hij:

— „Helpt ons de papen en heeren uit het land verdrijven. „'t Is uwe eigene zaak. Gij leeft armoedig en sober, betaalt „pacht aan heeren en priesters, ieder treedt u met voeten; „uw koren wordt vertrapt door den jachtstoet van den burcht-„heer, in uwe keuken nestelt zich de monnik en haalt eye-„ren, haalt vleesch voor het klooster, bederft uwe vrouwen „en dochters! Daarbij komt nog de lansknecht en steelt uw „gevogelte — zoo wordt de huid u over de ooren getrokken. „En wie kampt voor uwe rechten? De Ridders? zoo beveelt „men de lammeren den wolf aan. Waren het nog ridders als „Sickingen en Hutten — maar gij weet het, nog schreit „het bloed van twintigduizend geslachte boeren ten hemel, „omdat Luther de vorsten heeft aangemoedigd. Wij hebben „twee antichristen, wij Wederdoopers, den Paus en Luther, „maar de laatste is de ergste van de twee."

Op nieuw barst een vreeselijk krakeel los en reeds wil Knipperdolling met vuisten het recht der Anabaptisten bewijzen, toen plotseling aller oogen gevestigd werden op een dichten drom van zeldzame vreemdelingen. Sombere gestalten te paard of te voet, met fanatische, bleeke gelaatstrekken, vertoonen zich. Eenige prijken in bonte kostumen, met helmen en pantsers — 't is de schaar van Matthijszoon en Lips van Straeten. Deze schrijdt als heraut vooraan, de profeet en Jan van Leiden op witte rossen volgen, de eer-

ste duister in zich zelven gekeerd, de andere met het helder schitterende voorhoofd, de trotsche blikken en het schoone gelaat, naast beide de bruine Divara met belladonnabloemen in 't hair en de gulden kroon van klatergoud op 't hoofd.

Op het midden van de markt gekomen, belet de menigte verder voort te dringen. Daar springt de krankzinnige bedelaar Dusentschur te voorschijn en zal onder wilde gebaren een bloemenkrans aan den profeet schenken, toen hij eensklaps den jongeling gewaar wordt, voor hem nederbuigt en met vreemde klanken hem de krans overhandigt. Terwijl luide kreten van verbazing gehoord worden, klinken er stemmen, die Matthijszoon, den profeet, den bezielden meester van Haarlem, welkom heeten. Knipperdolling beveelt, dat alle Wederdoopers den profeet naar 't kerkhof van Sint-Lambert zullen volgen, waar deze spreken zal, als vroeger Rottmann, toen men dezen den kansel verbood. Hij grijpt het ros van Matthijszoon bij den teugel en duizenden dringen voort naar 't kerkhof van Sint-Lambert, waar de profeet op een heuvel bij 't knekelhuis stand houdt en dus aanvangt te spreken:

— „Broeders van Munster! Ik verkondig u tusschen de „graven der dooden een nieuw leven! In deze graven rusten „sinds eeuwen uwe vaderen, hier voor u verrijst de Sint-„Lambert-kerk, waar zij den Heer hebben gediend. Weet gij „wat zij verstonden onder het dienen des Heeren en vroom „zijn? Dat was litaniën en psalmen te zingen bij klokkengelui „en wierookdamp, dat was kaarsen en palmgroen en vaandels „en heiligenbeelden te schenken, beêvaarten te doen en han„den te vouwen, reliquiën te kussen, fraaye kleeren der moe„der Gods te vereeren, als ware zij ijdel, en gulden wapens „aan Heiligen te geven, als zouden zij strijden tegen de Tur„ken; dat was feest- en vastdag te houden, en zielen loskoo„pen uit het vagevuur, aflaat verwerven en kloosters te bou„wen, en eindelijk der kerk alle goederen te laten, dat noem„den zij vroom zijn! Maar, daar zij het oprecht meenden, „heeft het hun de rust des gewetens verschaft — nu echter „is hun geloof ijdel en ledig geworden. De priesters bespotten „hunne eigene mysteriën en huichlen een geloof, dat zij

„niet bezitten. Want het geloof is een wonder, een gave des „Hemels, niet aan een iegelijk geschonken. Maar in de Hei„lige Schriften is voorspeld, dat alle tempels uit Sion zullen „wijken, dat één geest, één licht al de volken der aarde zal „bezielen, dan zal er nimmermeer nacht zijn. Die tijd is „nabij — ik heb het beleefd, dat, als ik sprak tot de men„schen, plotseling die geest over hen zich uitstortte. Zoo komt „hij over allen, dan viert de menschheid een pinksterfeest — „dan is er éene gemeente, éene ziel, éen wil, dan behoeven „wij geen priesters noch wet, geen dwang, geen eigendom, „geen huwelijksbelofte! Beproeft u zelven, of gij rijp zijt voor „deze gemeente — maar weet het, alleen den reinen van „hart kan de geest zich openbaren. Bezit gij de reinheid des „harten niet, laat mij wegtrekken, dan is de tijd van het „nieuwe Sion nog verre. Bezit gij ze, laat u dan wijden tot „burgers van het nieuwe rijk door den doop der volwassenen. „Maar in Sion moet ieder ding hernieuwd worden! „Luthers leer heeft de waereld niet geheel vernieuwd, „zij liet het volk in ellende en vleide de vorsten der aarde! „De vorsten moeten verdwijnen van hunne gouden thronen! „De vogelen des hemels zullen het vleesch van de potentaten „der aarde verteren, heeft de profeet gezegd. Ik zie den „tijd naderen, waarin de werkelooze vorsten, die „wanen, dat de waereld tot hun privaat genoegen „is geschapen, voor zoover zij niet door gieren „worden verslonden, op hunne wankelende thro„nen als bleeke gekroonde schimmen blijven toe„ven, onbekwaam tot goed of kwaad, om einde„lijk als onnutte poppen aan kant te worden ge„zet, en in 't stof te vermolmen. Ik predik u geenen „zoeten Christus, maar een strengen Verlosser, die een „vurig zwaard voert tegen de groote boeleerster Babel, de „moeder der ontucht! Laat ons het wankelende Babel omver „storten en moedig opbouwen het heerlijke Sion!"

Terwijl de menigte luide jubelt, komt het bericht, dat Lutherschen en Papisten zich vereenigen tot een aanval. De profeet roept in geestdrift, dat men zich wapenen zal met doodsbeenderen uit het knekelhuis. Maar de schaar bezit nog

andere wapenen, onder de wambuizen verborgen, en in opgewonden stemming trekken zij den vijand op het marktplein te gemoet. Met woest geraas vallen zij aan, terstond drijven zij hunne tegenstanders van de markt en blijven er meester. De profeet maant de zijnen tot dapperheid — men vreest uit de straten te worden beschoten, doch de vurige Knipperdolling ijlt met een hoop ruiters naar de Ludgeripoort, waar het tuighuis zich bevindt. Niemand heeft er aan gedacht, zoodat hij den vijand voor is en vier reusachtige kartouwen, de luye Griet, den Burlebans, den Umpenplump en den Satan, onder gillend getier, naar het marktplein doet rollen.

De Lutherschen en Papisten zijn ook in 't geweer op het Domkerkhof, daar flikkeren speren en dreigen kanonnen. De avond valt. De Wederdoopers ontsteken een groot vuur voor het Raadhuis, 't welk door den magistraat verlaten in hunne macht is gevallen. De straten worden met ketenen afgesloten. Onder de arkaden weergalmt de kolf van het ijzeren handroer. In de woningen aan de markt slaat benauwde angst om het hart der patriciërs, doch Matthijszoon zorgt, dat geene enkele ongeregeldheid gepleegd wordt. Het choraalgezang der Anabaptisten stijgt plechtig omhoog. Bij het wachtvuur zitten de profeet, de prediker Rottmann, Jan van Leiden, de bruine Divara, allen ten krijg toegerust. Het hooge Raadhuis schittert met zijne slanke torenspitsen in den gloed van het vuur. Ook Knipperdolling verschijnt thands vergezeld van een reus met één oog, als een cykloop. 't Was een wonderlijk wezen, een dierenhuid om de leden, een oude verroeste helm op 't hoofd en in de hand een doornenknuppel. Men kende den reus te Munster en in de omstreken. Zijn naam was Tylan, zijn leven een stroopersleven, bij de boeren gevreesd, maar geduld, omdat hij ijlhoofdig en sterk was. Wat hij in zijne droomen op 't opene veld had aanschouwd, hield hij voor werkelijkheid. Hij had de stem der reuzen vernomen onder de oude grafheuvels der germaansche helden — zoo sprak hij — en derhalven had hij reeds het zwaard geslepen, om het te brengen ten juisten stonde, als de Koning zou opstaan.

Niemand begreep den boschreus, doch Jan van Leiden

alleen herinnerde zich het nachtelijke vizioen uit het Davertwoud, toen hij een zwaard had zien wetten in de rotskloof bij maanlicht.

Een bode van de Lutheranen brengt nu vredesvoorstellen aan de Anabaptisten. Rottmann, Matthijszoon, de stoutmoedige Knipperdolling volgen hen. 't Werd stil om 't wachtvuur. Jan Van Leiden en Divara bleven er met enkelen achter. De vrouw van den profeet had zich over een mantel uitgestrekt en sliep. Toen de jongeling de oogen sloot, scheen hij weder verplaatst in 't woud, hoorde hij Divaraas melodieën, strijdend met het choraal der scharen, en scheen het of hij haar met bloemen getooid zag zitten, terwijl naast haar een roodhairige kobold met krommen rug stond. Ontwakend vond hij Divara met het hoofd op zijn mantel. Opmerkzaam staarde hij naar hare door het vuur rood verlichte trekken. 't Scheen of zij lokkend glimlachte en wulpsche woorden fluisterde. Een diepe afschuw van de dæmonische bekoorlijkheid der Zigeunerin maakte zich van hem meester, terwijl hij niet ver van haar een dwergachtigen bultenaar zag rusten, juist zoo als hij in den droom vernomen had.

De gedachte aan den doop in het woud, aan het groote Sionsrijk van vrijheid en reinheid, aan de bloemenkrans door den stommen bedelaar hem geschonken — dit alles deed hem opstaan, terwijl hij met den voet Divara verachtelijk ter zijde schoof.

De dag breekt aan. De sprekers der Wederdoopers keeren terug van de onderhandeling. Alles wordt toegestemd, de Bisschop wordt niet in de stad ontvangen, de Anabaptisten zullen vrij in Munster mogen prediken. De menigte trekt nu jubelend naar hare woningen en onthaalt de vreemde gasten. Knipperdolling ontvangt den profeet en zijne gemalin met Jan Van Leiden in zijne statige woning. Hij brengt hen bij vrouw en schoonmoeder en toont hun zijn aardig knaapjen in de wieg, 'twelk hij teeder in de armen neemt, terwijl hij zachtkens voor 't jongsken een liedjen neuriet. De profeet en de jonkman Van Leiden zien het kind vriendelijk aan, alleen Divara wendt het hoofd minachtend af. En sints dat oogenblik haatte Knipperdolling de bruine heidin.

VI.

De derde zang draagt tot opschrift: de Nar.

Matthijszoon, de bakker van Haarlem, sticht nu het rijk der Wederdoopers te Munster. Dweepzieke bezieling maakt zich van de menigte meester, de koorts der geestdrift voor het rijk der gerechtigheid en reinheid des harten wint langzaam de gemoederen. De aanzienlijkste burgers der stad sluiten zich bij hen aan. Vele vreemdelingen uit Holland of Noord-Duitschland vermeerderen de rijen der doopers. Vele zonen tevens van den reizenden stam der Zigeuners hadden de vrouw des profeten naar Munster gevolgd. Op aandrang van den kleinen bultenaar met rood hair, dien men Krechting noemde, had Matthijszoon geboden, dat ieder, die niet binnen drie dagen zich tot de nieuwe gemeente van Sion had bekeerd, de stad moest verlaten, om plaats te maken voor de nieuwe leden van het Godsrijk. Daarna wederom vraagt Krechting: hoe men de scharen der vreemde broeders denkt te onderhouden. De profeet antwoordt met vurige geestdrift:

— „Sedert eeuwen heerscht, gruwelijker dan de oorlog, „vreeselijker dan de slavernij, het bleeke gebrek, de holoogige „honger. En toch heeft ieder levend wezen recht op zijn evenmatig deel! Hoe dit raadsel op te lossen? Alleen door de „zelfzucht te dooden, door bezielde liefde, die willig offert, „wat zij gaarne ontbeert. Komt, broeders en zusters, als die „liefde u beweegt, laat ons alle goederen bijeenbrengen en „alles te zamen bezitten, opdat niet de een honger lijde en „de ander in overvloed zwelge. Laat ons dagelijks, als broe„ders, ons aan denzelfden disch vereenigen!"

Nog lang sprak hij, om de gemeenschap der goederen aan te prijzen, en zoo overtuigend was zijne rede, dat allen zich verbroederden en uit hunne huizen hunne kostbaarste bezittingen, zilver en goud, parelen en koralen aan de voeten van den profeet nederlegden. In de verlaten woningen van hen, die den doop hadden veracht, vestigden zich nu de nieuwe bewoners van Munster. Velen vluchtten nog steeds, nu ook om hunne have te behouden, daar de profeet Krechting

aan het hoofd der diakenen had gesteld, ten einde al de bezittingen der gemeente in het Raadhuis te verzamelen. Karren vol kostbare goederen, lijftocht, als boter en kaas, runderen en graan, haring en stokvisch, werden dagelijks aangebracht.

Knipperdolling herinnert nu aan de goederen der kerken en kloosters. Eene koorts grijpt de Wederdoopers aan. Zij ijlen naar het Domkerkhof, nu stil en verlaten, waar de woningen van Bisschop en Domheeren onder de schaduw der hooge linden in een statigen vierhoek zich verheffen. Knipperdolling opent met krachtige vuist de deuren der kerk. De menigte stroomt binnen onder de trotsche gewelven waar twintig altaren met kostbare beelden prijken, waar de Madonna zoo ernstig en zacht door Franko Van Zutfen op een gouden grond was afgeschilderd. Te vergeefs dreigde de cherub met zijn vlammend zwaard op 't hoogaltaar. Matthijszoon heeft het oog gevestigd op de vier marmeren beelden der Evangelisten die voor het hoogaltaar de wacht schijnen te houden. De hand opheffend, roept hij met fonkelenden blik:

— „Zie hoe de doode steenen met versteende blikken ons „tarten, hoe ze met steenen vingeren wijzen op versteende bla„den; hoe op de steenen lippen nog trilt de versteende bood„schap! Andere evangelisten eischt onze tijd en „een nieuw evangelie! Het woord waarop de steenen „vingeren wijzen, is geen levend woord meer, eene steenen „letter, die verschrikt en verwart! Vreeselijk bezoekt soms „het lot den levenden mensch — zal de doode steen dan ge„spaard blijven?"

De profeet bestijgt de trappen van 't altaar en zich opheffende schijnt zijne gestalte reusachtig groot.

— „Ik verpletter den steen om den geest te verlossen!" — roept hij en werpt met vlammende oogen en krachtige hand de vier marmeren beelden omver, die met donderend geraas nederstorten en sombere echoos langs gewelven en zuilen doen dreunen. De Anabaptisten zwijgen ontsteld, de Profeet alleen staat midden rustig in 't puin, als een Titan, die den hemel bestormde.

Knipperdolling waarschuwt, de zilveren apostelen niet

te vernielen, maar ze te smelten, om er blinkende schijven van te slaan, die als ware apostelen de wijde waereld kunnen rondtrekken. Alles wat waarde heeft wordt bijeengebracht, monstrans en gouden kelk, zilveren kandelaren en met goud gestikte kasuifels, zilveren kistjens met reliquien, met paarlen omzette beenderen van heiligen, in goud beslagen nagels en vingers — alles wordt op een hoop naar het Raadhuis gedragen. Daarna dringen de Zigeuners de kerk in. Krechting te paard vooraan, en vernielen wat gespaard bleef: het kostelijk snijwerk der choorstoelen, de geschilderde glazen, het orgel.

Uit den Dom verzamelt zich de menigte bij de verlaten woningen der geestelijkheid. Voor het prachtigste paleis blijft men staan. Daar woonde de Domcellarius Melchior Van Buren. Juichend treedt de drom in de kostelijke vertrekken met tapijten bedekt, waar kunstenaars aan den wand de avonturen van Bacchus en Venus met wulpsch penceel hadden geschilderd. Cithers en harpen liggen in 't stof, allerlei blijken van de tegenwoordigheid eener of meer aanzienlijke vrouwen verraden de geheimen van den Domcellarius. In de fraaye tuinen vonden zij daarenboven een schoon paviljoen, met purperen gordijnen voor de vensters en daarbinnen allerlei kostbaarheden van vrouwengewaad, gouden armbanden en snoeren, en pantoffels van rood damast met parelen gestikt. Eindelijk ontdekten zij onder zijden prachtgordijnen een weelderig leger. Knipperdolling weet te verhalen, dat hier de bijzit van den Domcellarius, de lelieblanke Gabrielle von Ottwitz, plag te wonen, en dat Melchior Van Buren zoo slaafs voor haar kroop, dat hij als een Pool uit den schoen der geliefde dronk.

Zoo spoedig de schaar dit huis had verlaten, stiet men op een drom van Anabaptisten, die twee gevangen monniken met zich voerden. In het verlaten klooster aan den Aastroom had men ze ontdekt, de een in den kelder op het vat met rijnschen wijn gezeten, terwijl hij glimlachend en beschonken den beker met fonkelend druivenbloed aan de vreemde bezoekers wilde wijden: de ander in zijne cel, drok bezig aan een traktaat, waarin hij bewees, dat het beter is eene heks te

verbranden of te verdrinken, dan twintigduizend christenen in lijfsgevaar te redden. Een andere hoop van munstersche mannen had in het Nitzingklooster, door al de nonnekens verlaten, eene zwangere non gevonden, die niet meê kon vluchten, daar zij al te zeer gezegend was.

De spot en het gejuich klimt nu ten top, terwijl Krechting voorstelt een vastenavond te vieren en den dikbuikigen beschonken monnik voor Nar te gebruiken. Knipperdolling verhaalt aan de vreemdelingen, hoe men jaarlijks te Munster een stroopop, als nar door de straten voert bij het karnaval, en die aan het einde der vroolijke dagen plechtig verbrandt. Hij is geen vriend van het voortdurend duister dwepen, hij is van oud westfaalsch bloed en zegt met Krechting: „Nu wij den Nar hebben, laat ons vroolijk zijn. Laat „ons eene rechtbank benoemen, om den korpulenten drinker „te oordeelen en laat mij aanklager zijn!" IJlings werd zijn bevel gehoorzaamd. Op eene kar met ezelen bespannen pakte men de monniken en de non, en onder dolle muziek van fluiten en trommels ging het voorwaarts. Driemaal trok men het marktplein om, toen hield men stand voor de trappen van 't Raadhuis. Daar waren reeds de rechters verzameld, daar trad Knipperdolling als aanklager op.

Zijne rede was lang en vol bitteren schimp. Hij vroeg den Nar, hoe veel vaten wijn hij in zijne eenzaamheid had verzwolgen. — „In Bern dronken drie broeders twee vaten in zeven dagen en dan loopen ze leeg" — ging hij voort — „de „vromen, die kuischheid gezworen hebben, en dringen zich in „bij gegoede burgers. Daarom juist hebben onlangs de wakkere burgers van Neurenberg geweigerd te velde te trekken, „wijl zij te huis hunne vrouwen met de monniken niet willen „den achterlaten. Een schoon schouwspel zoo'n beschonken „priester; hij die zelf de kudde moest leiden, is niets dan „een schurftig schaap! Hun geestelijken plicht kennen zij „niet meer, zij prevelen de mis haastig af, zoodat de Heer „God in den Hemel er evenmin wat van begrijpt, als ik. Zij „hebben hun latijn vergeten — en dan verwondert men zich, „dat men zoo weinig eerbied bewijst aan zulke geschoren „kruinen! Nu, wat hebt gij te zeggen tot uwe verdediging?"

Maar de dikke monnik was in slaap gevallen met het hoofd op den schouder der non. Daarom wendde Knipperdolling zich tot de andere, die als een van Faraoos magere koeyen naast zijn welgemesten lotgenoot zat. — „Ik ken u wel" — ging Knipperdolling voor — „gij zijt van het hout, waaruit „men geen papen met koperen neuzen, maar beulen snijdt „en heksenverdelgers. Daar de liefde u verboden is, haat gij „des te grondiger! Gij weet zeer juist, hoeveel engelen er op „de punt eener naald kunnen plaatsnemen en wie het niet „met u bezweert, dien dreigt gij met pijnbank en houtmijt, „de schandzuil van het monnikenwezen..."

Luide bravoos vallen hem in de rede. Krechting en de bruine Heidens hebben een hoogen brandstapel opgericht, waaruit reeds rook en vlammen slaan. De voorzitter van het volksgerechtshof, Lips van Straeten, sprak daarna het vonnis uit. Wanneer de beschuldigden zich verootmoedigden en eerst hunne monnikspijen in 't vuur wierpen, zou men genadige straffen opleggen. De half ontnuchterde drinkebroer voldoet aanstonds aan dezen eisch, de magere monnik zag vol verachting op zijn broeder. Lips van Straeten schenkt dezen daarop vergiffenis en wijst hem de gezegende jonkvrouw-non als gade toe. Wat den andere aangaat — „naar het vuur met hem!" roepen de Heidens en Krechting.

Plotseling verschijnt nu de Profeet Matthijszoon en vermaant tot rede en orde. Hij beveelt den monnik naar het leger des Bisschops te zenden — en Lips van Straeten doet hem op den rug van een ezel binden en zendt hem aldus ter poort uit. Zijn geleerd traktaat wordt echter in de vlammen geworpen. Maar nu ontwaakt de lust tot verbranden — en ijlings wordt op bevel van den Profeet de geheele voorraad der kloosterbibliotheken en de boekenschat van den Dom aangedragen. Krechting voegt er de archieven van het Raadhuis, de registers der stedelijke privilegiën en der bezittingen van de burgerij bij.

Donkere rookwolken dwarrelden over het plein, als de zware folianten in het vuur worden geslingerd. De brandstapel breidt zich uit tot de trappen van het Raadhuis waar de profeet staat, gereed boek voor boek in den vuurgloed te werpen.

Hij leest de titels. Een daarvan luidt: „Theofrastus: Van het wezen der dingen, over de verborgen krachten van steenen, planten en dieren."

— „De beste magische krachten liggen in ons zelven" — spreekt de profeet — „in 't vuur met u, Theofrastus!"

Een ander boek voerde den titel: „Van de daden des grooten Konings Alexander, hoe ver hij voortdrong in Perzië en Indië." Ook dit werd niet gespaard door den Profeet. Verder las hij luid: — „Commentarius... Kleingeestigheden, weg, in het vuur er meê! Quintessen-„tia rerum.... denkt de schrijver de wijsheid alleen te heb-„ben?....Petri Fels, Grondvesten van het heilige „Pausdom en hier Lutheri Spiegel der Eer... woor-„denstrijd anders niet; in den gloed, bekrompen kibbelaars!"

Nu reikt Krechting den Profeet een bijbel aan. — „Bij-„bel is Babel!" — begint de Profeet en reeds heft hij de hand op, toen de bleeke Rottmann sprak: — „Is er dan geene „waarheid in den Bijbel?"

„Broeder!" — antwoordt Matthijszoon. — „„Wat is „„waarheid?" — heeft reeds Pilatus gevraagd. De waarheid „gelijkt den arabischen vogel Fœnix, schoon velen beweren, „dat zij liever moest zijn als de Uil, lichtschuw in de don-„kerste kloven verborgen, of als de Ibis, die traag zich laat „voeden door priesters in tempels. Maar de waarheid wil niet „onder een stolp verborgen, zij wil als de Fœnix steeds zich „zelve doen herboren worden uit eigene assche. Zij offert het „sterfelijke om onsterflijk te zijn!"

Zoo sprak de Profeet en slingerde het heilige boek in de vlammen, gelijk hij de marmeren Evangelisten had omvergestort.

Wederom grijpt Krechting een boek en geeft het Matthijszoon. Hij leest: „Ovidius Naso, Gedaanteverwisseling in cierlijke rijmen verduitscht." Kostlijk was het boek en van fraaye platen voorzien.

— „Fabels en logens!" — roept de Profeet en heft het boek op. Daar treedt Jan van Leiden te voorschijn en houdt den arm hem tegen.

— „Laat ons de dichters, o vriend!" — zoo spreekt hij

— „laat ons de liefelijke fabels en schoone beelden der dich-„ters in Sion! De waarheid verandert op aarde, maar eeuwig „waar blijft op de lippen des zangers de fabel! Laat ons de „werken der pas herboren Oudheid, zij hebben in dit duistere „tijdvak van monnikenheerschappij den lieflijk verheven naam „der Schoonheid over de Alpen gebracht. Daar gij, o Mat-„thijszoon, den Fœnix der waarheid erkent, zoo huldig ook „den Fœnix der schoonheid, die zoo even uit zijn graf ver-„jongd is opgestaan. Gelijk gij de Evangelisten hebt ter neer-„geworpen en den Bijbel verbrand, zoo werden eens de goden „van den Olymp in het vuur gestort! Alleen het sterfelijke „deel verteerden de vlammen — als goden zijn zij verdwenen, „maar als stralende beelden der schoonheid stijgen zij weer „uit hun graf! Laat ons de zangers, o vriend! laat ons de „lieflijke sprookjens, de lieflijke beelden der dichters!"

Maar de Profeet ontsteekt in toorn en verwijt den jonkman, dat hij zijne goochelaars- en tooneelisten-natuur niet verloochent — dat hij het babelsche Rome vergeet, waar de ontzenuwende scheppingen der kunst worden gehuldigd.

Jan van Leiden echter antwoordt: — „Als gij, tracht „ik naar rein en goddelijk leven, maar moest ik den dienst „der hartverkwikkende schoonheid verlaten, ik zou op aarde „niet willen leven, zelfs niet met heiligen. Kunt gij den „ernst der deugd niet vereenigen met gezonde le-„vensvreugd, zeg dan niet, dat gij de waereld „verlost hebt en het nieuwe Sion gesticht! Gij zijt „nimmer uit den nauwen kring der bespiegeling te voorschijn „gekomen — ik heb met vroolijken moed in mijne jonkheid „de warme zuidelijke landen met hun eeuwigen blauwen he-„mel bezocht — zoo werd mij de geheele wereld van gemoed „en verstand begrijpelijk en ik trachtte naar de vereeniging „van wat zelden zich te zaâm bevindt: Genot en Deugd. Het „Sionsrijk is naar mijne opvatting een ander dan het uwe! „Tot dusver gingen wij te zaâm, o Leeraar van Haarlem! „Hier scheiden onze wegen, hier ontrollen wij verschillende „banieren in eerlijken strijd!"

Deze woorden maken een buitengemeen diepen indruk. De Profeet wil in heftige opgewondenheid spreken, maar een

nieuw bericht vordert aller aandacht. De Bisschop van Munster is met hulptroepen van Telgte op marsch en nadert de stad. Matthijszoon betoont zich bitter gekrenkt door den tegenstand van den jonkman, naar wien reeds vele Sionsburgers met welgevallen opzien. Hij zal zich in de eenzaamheid terugtrekken en luisteren wat de geest hem zegt. Dan zal er met de burgers raad gehouden worden om middelen van tegenweer te beramen.

VII.

De vierde zang voert eene nieuwe persoon in het Epos, de Non Hilla. De stad stelt zich in staat van geduchte verdediging. De Profeet heeft zich te paard aan het hoofd geplaatst van een dollen hoop, hij is door de Kruispoort bij het vallen van den avond buiten de stad den Bisschop te gemoet getrokken. Niemand heeft opgemerkt, dat teleurstelling en spijt den grijsaard krankzinnig hebben gemaakt en dat hij in dwazen overmoed den dood tegenijlt.

Jan van Leiden staat als aanvoerder der wacht bij de Servatiuspoort. Na alles te hebben geregeld, dwaalt hij peinzend door de hallen van het nabijgelegen, eenzame Nitzingklooster. In de donkere gangen schijnen de geesten der verstorven nonnengeslachten onzichtbaar rond te zweven — alles is doodsch en verlaten. Aan 't eind van den gang echter schemert een flauwe lichtstraal. Nieuwsgierig treedt hij nader en verneemt een angstigen zucht. Hij stoot eene deur open en staat aan den ingang eener nonnencel, waar hij bij het flikkerende licht van een klein lampjen eene vrouw in wit gewaad en losgewonden hairen voor een met rozen omwonden Christushoofd ziet knielen.

In vurig gebed verzonken, bemerkt zij den indringer niet, maar eindelijk verheft zij zich van den grond en ziet den jonkman met toornige verbazing aan. Hare gestalte is heerlijk schoon, de blos des gebeds is van hare wangen geweken en mat is de straal van haar kwijnend oog. Zij schijnt eene boetvaardige en toch omzwerft haar een waas van maagdelijke onschuld.

Jan van Leiden vraagt haar, waarom zij alleen in het klooster achterbleef en verneemt, dat zij niet wijken wil in den algemeenen nood, zoo lang zij water en brood in het klooster kan vinden. Het hart van den jonkman ontsluit zich van zoo zoete verrukking, als klopt in de borst van hem, die in eene duistere spelonk eene prachtige bloem heeft ontdekt. De taal der bewondering vloeit weldra van zijne lippen. Maar de non wijst hem gebiedend terug. Als hij haar echter met even trotschen blik heeft gemeten, wendt zij het hoofd af en siddert. Daarna vraagt hij haar zachtkens, waârom zij de waereld ontwijkt.

— „Omdat ik de waereld haat!" — spreekt de non — „Omdat zij een poel is van zonden, omdat eene daemonische „hand naar alles grijpt wat rein is op aarde, zoo als raven „pikken naar fonkelende oogen van kinderen...."

De jonkman verhaalt haar, dat het nieuwe rijk van Sion, het rijk van deugd en reinheid, zal gesticht worden in Munster. Hij wil hare hand vatten, maar zij wijkt angstig terug en huivert. De jonkman vraagt, waarom zij huivert en zij antwoordt: — „Ik huiver voor uw blik, vreemdeling — want „zoo glimlachte de man, die mij het eerst deed sidderen, „voor wien ik hier toevlucht vond in het klooster."

Medelijden grijpt Jan van Leiden aan; hij vraagt de kloosterlinge naar hare geschiedenis. Zij weigert te spreken. Hij verzekert haar, dat zij bescherming noodig heeft, nu nonnen en monniken uit Munster verjaagd worden en de Graaf Van Waldeck, de vroegere bisschop, de poorten nadert.

Doch op het hooren van Waldecks naam is de jonkvrouw als gebroken van leed in haar bidstoel gezonken. Zij bedekt het gelaat met de handen en verhaalt eindelijk, hoe zij als adellijke jonkvrouw door een aanzienlijken ridder tot bruid begeerd, dezen bemind had — hoe de geliefde met wilden hartstocht haar vervolgd, haar naar een slot gebracht en door een verraderlijken slaapdrank haar bedwelmd en van hare eer beroofd had. Die ridder was de latere Bisschop van Munster, Graaf Waldeck. Zij zelve had voortdurend boete gedaan in 't klooster en had in 's Heilands beeld haren trooster en bruigom gevonden.

Jan Van Leiden bezweert haar den schat harer liefde niet ijdel te verspillen in gebeden en berouw. Hij schildert haar het verlangend streven van zijn hart naar reine liefde, hoe hij tot nog toe uit trots tegenover de alledaagsche menschheid zich aan niemand had kunnen hechten, hoe een Zigeunerin als Divara hem te vergeefs had pogen te boeyen — hoe hij in de kloosterlinge het heerlijkste en reinste had vereenigd gevonden: eene heldin en eene heilige. Hilla, de non, zwijgt. Eene stille betoovering maakt zich van haar meester, schoon zij weerstand poogt te bieden, terwijl Jan Van Leiden haar naar buiten wijst in den kloostertuin, waar de nachtegaal zachtkens klaagt. Zij wendt het hoofd naar het Christusbeeld — het kleine lampjen echter gaat knetterend uit en door het venster valt de volle heldere maneschijn op de fiere gestalte van den jonkman; het beeld van den Heiland blijft in 't donker verborgen.

De jongeling opent het venster der cel. Eene geurige lucht van bloemen stroomt naar binnen. Beide staren zwijgend naar het zilveren maanlicht en den schitterenden sterrenhemel. Jan Van Leiden fluistert: — „Hoe schoon is het buiten, „hoe eng deze cel, kom mede, kom mede!" Zijne hand strekt zich naar haar uit, maar bevend treedt zij achterwaarts en zwijgt. Daarop wil hij teleurgesteld vertrekken, het is zijne schuld, zoo Hilla hem niet kan liefhebben als hij haar. Haar dunkt de liefde eene zonde, de kus des mans eene vlam der hel — dus vermag zij niet te minnen, zij zal nimmer begrijpen, wat waarachtige liefde is, daar zij niet als een schuldeloos kind aan de borst des geliefden kan rusten zonder zelfverwijt.

Hij vertrekt, maar Hilla stort met een kreet ineen. Aanstonds heft hij haar op en bedekt hare hand met vurige kussen. Hilla ontwaakt en zacht glimlachend vlijt zij het hoofd aan zijn schouder. Nu vangt de Anabaptist aan te spreken over het Sionsrijk en Hilla luistert met schitterende blikken. Zij vat de grootsche gedachte van de stichters en plotseling opstaande verklaart zij nu dubbel recht te hebben op wraak tegen hem, die haar leven had vergiftigd. Zij verzoekt Jan Van Leiden nog eenige dagen uitstel, voor zij in waar-

heid eene dochter van Sion, in waarheid zijne bruid zal zijn.

Een dreunend kanonschot kondigt den jonkman het begin van den strijd aan. De leeuw van Sion is brullend opgestaan — met onuitputtelijken, frisschen moed wil Jan Van Leiden den kamp wagen, want hij heeft liefde gevonden en voelt zich sterk. Voor zijn vertrek schenkt Hilla hem een half ontloken rozenknop uit den krans van witte rozen, die het beeld van den Heiland versierden.

Het kanon des vijands begint kogels te braken tegen de stad. De munstersche krijgers verzamelen zich op het marktplein, terwijl hunne kanonnen van den wal antwoorden. Matthijszoon, de profeet, is des nachts door den vijand omgebracht, toen hij zich ijlhoofdig buiten de stad waagde. Besluiteloos ziet men naar leiding om. Een wit paard zonder ruiter komt over de markt rennen — het is het dwalende strijdros van den profeet. IJlings vat Jan Van Leiden het bij den teugel, en zich vlug in den zadel werpend, grijpt hij de gewijde banier van Sion: den stralenden gouden waereldbol doorstoken met twee zwaarden op een rooden grond vertoonend. Met schitterende oogen en vurige woorden moedigt hij de burgers aan een uitval te doen bij de Ludgeripoort.

Reeds waagden de bisschoppelijke soldaten een aanval op de muren, toen Jan Van Leiden, de banier hoog in de lucht, met de keur der Sionieten aan de poort verscheen. Vreeselijk blaffen de honden van den gruwzamen veldslag: de kartouwen. Knipperdolling voert een deel der dwepende burgers tegen de kanonnen en vermeestert ze. Nu vallen ze de geregelde troepen aan, de haakbusschieters en speerknechten, de muskettieren en arquebussieren. Eene dolle woede bezielt de Anabaptisten tot daemonische kracht — de bisschoppelijken wijken. Knipperdolling velt den mageren en valschen Ridder Von Gütersloh, de reusachtige Tylan zwaait een strijdhamer en slaat de stalen helmen met de hersenpan zijns vijands te splinter.

Te paard strijdt Divara aan het hoofd van den bruinen stam, maar steeds aan de zijde van Jan Van Leiden. Zij gelijkt eene germaansche krijgsgodin, bovenmenschelijke moed straalt uit hare vlammende oogen. Soms springt zij op den

rug van het paard en slingert met doodlijk gevolg de werpspies. Zoo, als de Walkyren van het slagveld, als eene zuster der Furiën, streed zij naast den banierdrager, naast Jan Van Leiden. Waar deze zich vertoont met het fonkelend gelaat vol geestdrift, volgt de viktorie. In dapper tweegevecht met den veldoverste des Bisschops, met Wilcke Van Stedinck, werpt hij dezen van zijn ros. Daarop geraken de vijanden in verwarring en alles slaat op de vlucht naar Telgte.

Doch thands schalt uit tienduizend monden de juichkreet der overwinning. Allen zinken op de knieën en onder de schitterende banier heffen de sionietische Wederdoopers het ernstig choraal aan, 't welk voor het eerst had geklonken over de boschrijke heuvelen van het Davertwoud.

Met psalmgezang en cimbalen trekt de triumfeerende stoet Munster binnen. Grijsaards, vrouwen en kinderen ijlen hem te gemoet, de bezielde jonkvrouwen van Sion werpen met bloemen — 't meest echter kronen zij den schoonen jongeling, die met het zwaard in de rechter en de banier in de linker hand aan de spits der helden op zijn melkwit ros voortschrijdt. Eensklaps treedt de grijze, krankzinnige bedelaar Dusentschur te voorschijn en roept luide:

„Leve de Koning, de schitterende Koning van Sion!"

De stomme had gesproken, als voorspeld was, en uit duizend kelen stijgt voor Jan Van Leiden het hosannah door de straten.

VIII.

Een luisterrijke optocht wordt beschreven bij den aanhef des vijfden zangs: de Koning getiteld. 't Is Jan Van Leiden in koningsgewaad, de witte mantel met purperen randen over de schouders, omstuwd door de burgers van het nieuwe Sion in feestkleedij. Op de trappen van het Raadhuis, onder een purperen baldakijn richt hij de vraag tot de Sionieten: of men hem waarlijk wil tot Koning. Met donderend gejubel stemmen zij toe en nu kroont de ernstige Rottmann den jongeling, na hem als David te hebben gezalfd.

Daarna spreekt de Koning bezielende woorden tot het volk. — „Het nieuwe Sionsrijk wil ik grondvesten gelijk ik het mij „heb gedroomd met blakende geestdrift. Een rijk wil ik stich„ten voor al wat schoon en edel is op aarde — een Eden „voor ziel en voor zinnen. Ik zal de wijzen der waereld in „mijn rijk verzamelen, kunstenaars en dichters zal ik roepen, „opdat zij onze harten tot vreugde stemmen. Maar reeds nu „wil ik schitterend regeeren, opdat geen vijand mij schimpe „een armzaligen tooneelspelerskoning. Als kinderen des lichts „zullen wij glans en gloed liefhebben, want de edelste levens„vreugde zal ons verheffen, de aether der vrijheid zal ons „omvloeyen als de berglucht den adelaar en ons reinigen van „al wat ruw en laag is. Zoo zullen Deugd en Genot in vrede „op aarde leven — want, als wij voltooyen wat wij aanvan„gen, zullen naburige volkeren onze vriendschap vragen en „de leer van Sion zal zich verbreiden door de geheele waereld."

Met eindelooze viktorie voerde men den Vorst door Munsters straten naar zijn paleis op het Domkerkhof. Mannen en vrouwen kusten den zoom van zijn mantel, den toom van zijn paard. Eene schoone jonkvrouw reikt den Koning een krans van witte rozen en laurieren — 't is Hilla, die hij tot nog toe te vergeefs had gezocht. Divara werpt een blik scherp als een pijl naar de vreemdelinge, die spoorloos onder de menigte verdwijnt.

't Is feest in Sion. Wijn wordt den volke geboden, de goochelaars uit Holland vertoonen een sinnespel in de Domkerk. In zijn paleis verdeelt de Koning de eereambten van Sion. Knipperdolling ontvangt het zwaard des gewelds, Tylan zal lijfwacht des Konings zijn in een zilveren pantser, Krechting wordt heraut en bode, Kerkering en Gerlach Von Wuelen zullen aan 't hoofd des legers staan, Rottmann zal verkondiger der sionietische leer zijn en zendelingen naar verre streken afvaardigen.

Vijf burgers zullen het eerst gaan prediken: Friese, Bentrup, Vinius, Strahl en Schlachtschap. De Koning geeft hun handen vol gouden munt met zijn beeld, opdat zij bewijzen door wien zij gezonden zijn.

Daarna blijft Jan Van Leiden alleen. In diepe mijme-

ring en zielsverrukking overdenkt hij zijn plan, en wat de toekomst van zijn streven zal oordeelen. In stilte fluistert hij:

„Edele denkbeelden van droomers en dwepers, gij kinderen „der fierste hoofden, die in de lucht hebt gezworven zonder „rustplaats, versmaad van 't koelzinnige volk en bekampt „door de machten der aarde, o komt, zet u neder als duiven op de tinnen van Munster, ik zal u plaats bereiden!"

Zijne mijmeringen brengen hem het beeld der geliefde Hilla voor oogen en den krans opnemend, leest hij op een verborgen blad: „Wacht nog weinigen tijd, dan zult gij van Hilla vernemen!"

Geheimzinnig brengt de reus Tylan hem nu het zwaard, 'twelk hij den Koning beloofde. Het is fonkelend scherp geslepen, als het zwaard, 'twelk Jan Van Leiden des nachts in het woud had gezien. Anderen verzoeken de gunst des konings, de toovenaar Agrippa en Lips Van Straeten verschijnen voor zijn aangezicht. Hij maakt den laatsten tot zijn hofnar en vergunt den eersten goud voor hem te smeden.

Knipperdolling en Krechting berichten, dat de Bisschop gezanten had afgevaardigd naar het volk van Munster, maar dat men hen naar den Koning had verwezen. Deze beveelt ze in het voorportaal der troonzaal waardig te ontvangen. Aanzienlijke mannen zond de Bisschop: den Graaf Von der Recke, twee patriciërs uit de voormalige munstersche vroedschap en als spreker den somberen priester Odo Von Drensteinfurt. In den aanvang houden zij Lips Van Straeten voor den Koning; hunne ernstige woorden worden door dezen spottend beantwoord. Maar plotseling wordt een gordijn weggetrokken en ziet men den Koning Jan Van Leiden in volle ornaat, omringd van zijne trawanten.

De priester Odo biedt genade aan in naam van den Bisschop, den heer des lands. De Koning antwoordt, dat het recht der menschheid, om zich te volmaken en een beteren staatsvorm te kiezen, ouder is, dan het recht van den Bisschop. Moge ook de geestelijke vorst in lateren tijd triumfeeren, reeds nu is de overwinning aan Jan Van Leiden, ook als hij valt. Want zijne gedachte behelst waarheid en die gedachte zal zegevieren, zij het ook op eene andere

plaats en in later tijd. Als de monnik hem daarop een goochelaar scheldt, een schijnkoning, antwoordt hij, oprijzende:

„Neen, een Koning in waarheid! Waarachtig heerscher „is niet de vorst, omdat hij uit den schoot zijner moeder in „purperen windselen viel — neen, Koning is hij alleen, die „Koning werd als David! Waarachtig Koning is niet degeen „die macht heeft, omdat hij Koning is, maar die Koning werd, „omdat hij er de macht toe bezat. Verkondig dit aan uwen „van priesters gezalfden, door de gratie des Hemels begena„digden Bisschop. Koning ben ik, omdat een koninklijke „wil in mij leeft! Denkt gij, dat ik Koning ben door schep„ter en troon en trawanten? Weg gij allen en laat mij alleen!"

Daarop ontdoet hij zich van kroon en mantel, werpt den schepter weg en daalt van den troon. Slechts éen ornaat bleef hem — de koninklijke wil. En met dezen gewapend, gebiedend wenkend, gelast hij de Dienaren des Bisschops zonder tegenspraak te vertrekken. De gezanten deinzen af voor den blik des jonkmans, te vergeefs poogt de monnik iets te stamelen — langzaam deinzen zij af en vertrekken.

De woelige drokte in het Leger des Bisschops schildert de zesde zang. Te midden van de krakeelende soldaten wordt een jong overlooper uit Munster gebracht, die den Bisschop verlangt te spreken en veel uit de belegerde stad kan verhalen. Terwijl hij wacht, drijven de soldaten op ruwe wijze den spot met den kleêrmaker van Leiden, doch de jonkman uit Munster verdedigt hem met vuur.

Inmiddels zit de Bisschop met Domheeren en Oversten aan een kostelijk maal in eene prachtige tent. Hij zelf, de Graaf Van Waldeck, eene trotsche, statige figuur met mannelijk schoon gelaat, hoewel vervallen van trekken en dof van oog, bevindt zich aan 't hoofd der tafel naast Graaf Wirich Van Daun, den opperbevelhebber, een klein manneken met een golvenden baard, wit als eene lawine van sneeuw. Ook vrouwen en jonkvrouwen, door Bisschop of Domheer uit Munster geleid, vertoonen zich aan den disch. Op de tafel prijkt de Sint-Lambertstoren in suikergebak. De kok van den Bisschop, die elken middag geestige ironiën op den nieuwen Koning van Munster in suiker bakt, heeft hem thands met

Knipperdolling en Krechting in een gouden kooi uit Sint-Lambertstoren-venster opgehangen. Een geestig oud soldaat, Conrad Hesse, merkt op, dat de edele nicht van den Domcellarius Melchior van Buren, Gabriëlle van Ottwitz, iederen middag den gesuikerden Koning van Munster buit maakt.

Maar de tijd is gekomen tot ernstiger beraadslaging — de vrouwen vertrekken. De Bisschop beklaagt zich over den geringen steun der duitsche rijksvorsten, die den gruwel der wederdooperij met hem zouden verdelgen. Hij schildert met bittere woorden al de ellende van het duitsche Bondsrijk, waar door voortdurende besluiteloosheid niets tot stand kan komen. Allen wijzen er op, dat zij voor eigene landen zooveel moeten bijdragen, dat zij den Bisschop naar vermogen hebben bijgestaan, dat het beter is na rijp beraad in de volgende maand weer bijeen te komen. Hiermeê zou de beraadslaging zijn afgeloopen, zoo niet de grijze bevelhebber Wilcke von Stedinck in toorn oprijzend met de vuist op de tafel geslagen en zijne afkeuring krachtig had te kennen gegeven:

— „Genadige Heer Bisschop!" — zoo sprak hij — „ik „vrees voor het heilige duitsch-roomsche Rijk, want daar is „zoo weinig kracht in het bestuur als bij den Rattenkoning, „wiens staart is saâmgegroeid met tallooze andere ratten, „die elk naar eene andere richting streven. In naam van dat „heilige Rijk zitten wij hier sinds maanden voor Munster en „al wat wij verrichten zijn bijeenkomsten, waarin bepaald „wordt wanneer wij een volgenden keer zullen bijeenkomen. „Neen, mij boezemt het heilige roomsche Rijk medelijden in. „Machteloos zijn Keizer en Keurvorsten en machteloos blijft „immer het volk ook. Waarom moeten juist de Duitschers „zoo ellendig verdeeld zijn — zal de duitsche domkop dan „nimmer leeren? Steeds spreken en redetwisten, 't onmogelijke „wenschen, handen noch voeten bewegen, in de hoop, dat ons „vleugelen groeyen, dat is ons leven, zoo zijn wij Duitschers. „Zoo blijft het edele teutonische volk zwak naar buiten en „inwendig! Kwame er toch orde in dezen bajert, greep een„maal toch eene forsche hand hier de teugels, al waar het „de duivel, bij God! ik kuste hem hoeven en hoornen!"

De Bisschop en edele heeren zijn merkelijk ontsticht en raden Wilcke van Stedinck uit te rusten van zijn roes. De gasten verspreiden zich. Den Bisschop wordt bericht, dat er een overlooper uit Munster in 't leger is, die hem verlangt te spreken. In zijn eigen vertrek ontvangt de Graaf Van Waldeck den jonkman. Zoo ras deze voor hem staat, rijst hij uit de kussens van zijn armstoel op. Hij herkent dit gelaat. De jonkman werpt het wambuis weg, plotseling valt een vrouwengewaad hem over de voeten.

't Is Hilla. De Bisschop schenkt haar verheugd een glas kostelijken wijn. Hij rijst op, om de zware damasten gordijnen van den ingang vast te haken; snel giet Hilla hem een slaapdrank in den wijn — gelijk eenmaal de Graaf Van Waldeck ook haar bedrogen had. De Bisschop drinkt ijlings en spreekt gedurig tot Hilla van de schoone abdes Ida te Minden, die hem vijf kinderen geschonken had en die hij als Madonna deed schilderen door den voortreffelijken meester Lüdger vom Ring. Langzaam echter wordt zijn hoofd zwaar, en, terwijl hij Hillaas hand wil grijpen, zinkt hij in diepen slaap.

Hilla staart in 't ronde. Aan een wapenrek bespeurt zij een dolk, dien ze ras uit de kostelijke schede trekt. Haar stoot moet krachtig zijn — anders zou de kreet des gewonden het leger in opstand brengen en haar den terugtocht afsnijden. Zij treedt op den slapenden toe. Gelijk de dood en de slaap het kind tot een engel maken, zoo vervormen zij den zondaar tot kind. Hilla staart op het gelaat van den Graaf Van Waldeck, dien zij eens als jonkvrouw had liefgehad, voordat hij haar leven verwoestte. Het staal siddert in hare vingeren....

De gedachte aan hare verloren eer, hoe zij thands onwaardig is geworden den edelen jonkman lief te hebben, die in Munster haar verbeidt, hoe de heiligdommen uit den tempel des harten haar zijn weggeroofd, voordat de God verscheen, om in dien tempel te throonen, doet haar sidderen, de dolk valt kletterend neder. Het gerucht wekt den Bisschop, hij doorziet Hillaas plan, maar glimlacht en tuimelt op haar toe. Doch zoodra hij haar aanroert, grijpt ze den dolk en

stoot dien met den naam des munsterschen Konings op de lippen in eigen boezem.

IX.

De zevende zang draagt tot titel: de booze Geest. Rampspoedige dagen breken aan voor Sion. Boden berichten, dat de Hollandsche Wederdoopers te vergeefs naar Munster poogden op te trekken. Een schaar was bij Vollenhoven in de zee vergaan, twintigduizend hadden bij Zwol een klooster veroverd, maar door 's Keizers Stadhouder waren zij overwonnen en aan galgen ter dood gebracht. Een andere bode verkondigt, dat de zendelingen des Konings overal onder vreeselijke straffen zijn omgekomen. Een derde bode verhaalt, dat er uit het bisschoppelijk leger een geschenk voor den Koning wordt aangedragen.

Het is eene kist met Hillaas lijk. In radelooze smart stort Jan Van Leiden zich op de knieën. De knechten des Bisschops melden, dat zij zelve zich 't leven benam. Een vermoeden, dat zij den Graaf Van Waldeck misschien nog lief had en daarom hare wraak niet kon volvoeren, onderdrukt hij met edelen eerbied voor de doode. De Sionieten zien daarop eene plechtige ter-aarde-bestelling uit het paleis des Konings naar de Domkerk trekken — de Koning wil haar graf in zijne nabijheid houden.

Tusschen de kerk en het paleis vereenigt de gemeenschappelijke disch de burgers van Sion. Naar het voorschrift van Matthijszoon zijn de tafels der mannen van die der vrouwen en kinderen gescheiden. Vele vreemdelingen hebben naast de munstersche burgers plaats genomen. Gezouten vleesch, spek en bier zijn er nog ruim voorhanden. Maar dikwijls rijzen, zoo als heden, krakeelen tusschen de mannen. De vreemdelingen laten zich scherpe woorden over Munster ontvallen en aanstonds antwoordt Knipperdolling. Maar de ernstige burgers herstellen den vrede.

Krechting stookt echter den halfbeschonken drager van het zwaard des gewelds op tegen den Koning, die een vreemdeling is en hem, een oud burger der stad, niet anders gaf

dan de weinig eervolle bediening van scherprechter. Juist treedt Jan Van Leiden uit zijn paleis, om de oorzaak van het krakeel te vernemen. In zijn roes verheft zich Knipperdolling tegen den Koning en doet hem naar de inblazingen van Krechting allerlei verwijtingen. De koninklijke trawanten voeren den beschonkene weg — Jan Van Leiden bedreigt de aanstokers dezer onlusten met strenge straffen.

Daarop treedt Krechting voor de menigte op, als de Koning verdwenen is. Hij vermaant den burgers niet stil te staan op den weg der ontwikkeling — de Koning heeft gezworen al de wenschen der burgers te hooren, den wil des volks te doen. Er valt nog veel te wenschen en te willen. Zoo heeft onlangs een burger hem een zonderlingen droom verhaald, waaruit eene les voor Sion valt te trekken. Deze droomde twee velden te zien, op ieder stond een man, gereed te zaayen. De een strooide al het zaad op eene enkele plaats van den akker, de ander wierp het overal in de voren. Aanstond kwamen enkele airen op voor den eerste, de tweede echter oogstte honderdvoudig. En duidelijk blijkt het uit dezen droom, dat Sion het voorbeeld van den wijzen landman moet volgen, en als de aartsvaders deden, behooren de burgers van het nieuwe rijk in plaats van eene, vele vrouwen te huwen, opdat het getal der verdedigers van Sion zich oneindig vermenigvuldige.

Krechting heeft reeds grooten invloed bij de burgers. Men kiest hem als boodschapper aan den Koning. Als de bultenaar met vele sionietische burgers het nieuwe plan oppert, spreekt Jan Van Leiden: — „Vrienden, de waereld „is geene inrichting voor menschenteelt! Mocht er ook een „schijn van waarheid in uwe bewering zijn, gemoed en hart „veroordeelen ze beide. Zoodra de liefde verdreven en de „vrouw ontheiligd wordt, loont het de moeite niet, de waereld honderdvoudig te bevolken!"

Maar Krechting herinnert den Koning zijn eed. Vele burgers van Sion deelen den uitgesproken wensch. De Koning verbleekt, en verzekert, dat in het Sionsrijk nimmer de wil van een enkelen man de wet zal geven, de stem des volks zal gehoord worden en beslissen. De uitslag van het

plebescit is niet twijfelachtig — de veelwijverij wordt aangenomen. Teleurgesteld bedenkt de Koning, hoe de grootsche denkbeelden van geniale mannen in de harten der allerdaagsche stumpers slechts vuige en lage tochten kweeken, gelijk de zonnekus uit het moeras de pest doet opstijgen.

In diepe neêrslachtigheid verbergt de Koning zich in zijn paleis — als Mozes, die de tafelen der wet verbrijzelde, toen Israël het gouden kalf aanbad, trekt hij zich terug in Sion. Eens bij het schemeren van den avond vertoont zich een zonderlinge bode in het paleis. Hij vraagt den Koning hem te volgen, als deze den laatsten wil des Profeets wil vernemen, opdat het jonge Israël eindelijk zijne bestemming bereike. Vermomd besluit de vorst den boodschapper met het donkerbruin gelaat te volgen.

Zoo komen zij aan de noordelijke Kruispoort, waarbij de Aa stroomt langs een vervallen, spookachtigen toren. In eene zaal met hooge gewelven, slechts spaarzaam verlicht, voert men den Koning. Alles is afschrikwekkend en somber. Langzaam onderscheidt hij de voorwerpen, eindelijk ontwaart hij Divara op eene rustbank met de theorbe en het losgewonden hair, zoo als hij haar voor 't eerst in 't woud gezien had. Vriendelijk dankt zij den jonkman voor zijne komst. Met smeekende woorden bezweert zij hem de zwaarmoedigheid te laten varen. Kort is het geluk en kort de jeugd, kort wellicht zal zijn koninkrijk bestaan! Zij zal hem leeren te leven, zij zal hem leeren wat liefde is. Zijne trotsche en koude minachting zal smelten als sneeuw voor den gloed van Divaraas lippen. Zij zal hem eene waardige gezellin zijn, zij heeft het gezworen en ook de Profeet had het zoo beschikt.

Maar de Koning glimlacht smadelijk en toont haar den verwelkten rozenknop van Hilla, die hem tegen elke betoovering behoedt. Divara ontsteekt in toorn en vraagt of hij haar versmaadt, omdat zij de weduwe van den haarlemschen bakker is? Het edelst bloed vloeit in hare aderen, zij stamt af van den Koning Horkan der Zigeuners, die voor zeventig jaren te Borken in het land van Munster is onthoofd. Zij roept een sidderenden grijsaard op, die diep voor haar buigt en hare woorden bevestigt. Zij is de kleindochter van dezen

laatsten Koning, alle de zonen van den zwervenden stam vereeren haar als Koningin. Om den tooneelspeler van Leiden te overtuigen, verzoekt zij hem thands de gast der zigeunerkoningin te zijn.

Op een teeken straalt eensklaps het helderste licht in de torenzaal. Divaraas rustbank gelijkt een throonzetel van purper, eene kroon bedwingt hare fladderende lokken. Cimbalen en tamboerijnen klinken, bloeyende jonkvrouwen verschijnen en dansen. Zij gieten den Koning van Munster goudkleurigen wijn in een gulden bokaal, het geraas der muziek ontneemt hem bijna zijne bezinning. Eene der danseressen ontrooft hem schielijk Hillaas rozenknop. Zij werpt dezen ijlings in den schoot der bruine Koningin. Jan Van Leiden smeekt Divara hem den bloemknop terug te geven. Maar zij eischt in ruil eene plaats op den throon van Munster, daar zij van koninklijken bloede is, daar de profeet het gewild heeft en zij de moedigste dochter van Sion was in den strijd. De koning aarzelt niet. Alles is klein en ijdel geworden in Sion. Divara althands wil het grootsche, verhevene. Hij zal haar tot koningin verheffen — maar zij hope nimmer iets meer te zijn, dan medebezitster der kroon. Zijn hart is voor haar verloren.

De achtste zang beschrijft het nieuwe Leven van Munster, sints de veelwijverij is ingevoerd. Twist en tweedracht nemen toe onder de burgers. Steeds houdt de Bisschop de stad ingesloten, om allen toevoer af te snijden. De oudere vrouwen voeren oorlog tegen de jongere, de mannen krakeelen, om het bezit der bloeyende dochters van Sion. Knipperdolling, door den daemonischen Krechting aangehitst, heeft eene tweede vrouw genomen, doch is door zijne schoonmoeder uit het huis op de markt geworpen. Krechting doet deze laatste met Knipperdollings gade in den kerker sluiten en viert in zijn huis met vrouwen en jongelingen der Zigeuners een helsch bacchanaal.

Te midden van den nacht hoort men luide slagen op de deur, de gasten verbleeken. Een aantal burgers van Sion hadden zich verbonden, om onder aanvoering van den smid Mol-

hecke een eind te maken aan de woeste zedeloosheid. Zij dringen Knipperdollings woning binnen en nemen hem met den bultenaar gevangen. Daarop vervoegen zij zich bij den Koning, om zijne medewerking te winnen. Jan Van Leiden verzekert hen, dat een eed hem bindt den wil des volks te eerbiedigen. Als zij zich daarop tegen hem keeren, werpt hij eene speer in den vloer en dreigt ieder, die een stap verder waagt dan de speer met zijn dolk te dooden. Nu ook verschijnt de bruine Koningin Divara, die voor tooveresse geldt, en beschaamd druipen allen af.

Een bloedige strijd ontbrandt in de straten. De kleine menigte van ernstige burgers wordt overwonnen; Knipperdolling en Krechting van boeyen bevrijd. De woedende bultenaar zet het volk tegen den koning op, en wil, dat men hem afzwere. Doch een bliksemstraal slaat op de markt voor den spreker in den grond, zoodat het volk uitroept, dat hij den Koning gelasterd en den Hemel vertoornd heeft. Krechting loopt razend naar het reuzenkanon op de markt, richt den loop naar den donkeren hemel en lost een schot tegen het onweer.

De Koning zondert zich steeds in zijn paleis af. Te vergeefs poogt zijn nar, Lips van Straeten, hem te verstrooyen met zonderlinge verhalen. Daarbij komt Divara hem verwijtingen doen — zij is Koningin, maar de Koning veracht haar. Hij heeft wel haar edel bloed erkend, door haar te kronen, maar hij versmaadt de vrouw, die slechts in naam zijne gade is. Hij vraagt haar in welke sterrenbeelden zij gelezen heeft, dat hij haar zijn hart moet schenken.

„In welke sterren?" — antwoordt Divara. — „In de-
„zelfde, die uwen doop hebben beschenen, toen gij gezworen
„hebt een rijk van vrijheid en deugd te grondvesten — zie,
„toen ook heeft Divara in de duistere grot een ander ver-
„bond gesloten met machtiger geesten..."

Maar aanstonds laat zij haren dreigenden toon varen, zij nadert den Koning vleiend en rust schertsend aan zijne borst. Als Divara nu van liefde spreekt, vraagt de Koning haar hem op te helderen, wat liefde is; hij heeft er de helft der schatten van Sion voor veil. Zoo zij dit niet vermag, zij neme

de theorbe en verbanne zijne zwaarmoedige stemming.... Maar Divara lacht en wegsnellend zegt zij, als een slang, die verdwijnt na gestoken te hebben: — „Herinner u, o Koning, den nacht aan 't wachtvuur op de markt, toen gij het hoofd der sluimerende vrouw verachtelijk met den voet hebt weggestooten!"

Den Koning beklemt het vermoeden, dat hij in Divara eene vertegenwoordigster ziet van den boozen geest, die Munster heeft bemachtigd. Doch hij vreest haar niet en zal den strijd tegen haar volhouden door spot tegenover hare eischen te stellen. Eene deputatie munstersche vrouwen verzoekt tot den Koning te worden toegelaten. Divara verschijnt weder. Eene welbespraakte matrone vat het woord op en vraagt den Koning in naam van de munstersche vrouwen, de veelwijverij weder af te schaffen, daar al haar vroeger geluk is verwoest. Men spreekt van vrijheid, van vermeerdering der bevolking, maar niemand let op het lot der vrouwen, die hare stem niet kunnen uitbrengen in de volksvergadering. De Koning antwoordt met vroolijken spot en vraagt, of dan de munstersche vrouwen bij herstel van den vorigen toestand, wel zoo trouw en liefdevol zullen blijken te zijn, als zij thands verlangen, dat hare mannen zullen worden. Juist het vaste bezit van een enkelen man doet het spoedigst hare liefde verkoelen, terwijl zij nu uit wedijver zullen streven, wie het meest zich van zijne liefde zal verzekeren. Voor het overige heeft hij minder invloed op de volksvergadering dan Krechting, en behoort men zich in de wet te schikken.

Eene schoone jonkvrouw vraagt onder schuchter blozen, dat men ten minste de ongehuwde vrouwen niet verplichte tegen haar zin te huwen. Zij is naar Sion gekomen, dewijl zij stille liefde koestert, om van tijd tot tijd den uitverkorene te zien. Als de Koning haar beveelt te zeggen, wie zij is en op wien hare keuze gevestigd is, antwoordt zij, dat zij uit het leger des Bisschops wegliep, dat zij, Gabriëlle van Ottwitz, hem zelven heeft liefgehad, nog voor zij hem zag. Een luimige inval doet den Koning glimlachen. Om Divara te vernederen, wil hij nog meerdere vrouwen op de wijze van Sion tot koninginnen verheffen. Hij reikt de hand aan Ga-

briële en verklaart nog eenige andere dochteren van Munster op den throon te zullen plaatsen. Hem is toch alles ijdelheid geworden, ook deze zullen schijn-koninginnen zijn, als ze slechts Divara in bedwang houden, die zijn gemoed wil beheerschen.

De Koning kiest naast Gabriële nog een schoon zusterpaar, eene voormalige non en eene bruid, die haar huwelijk vergeet, om koningin te heeten. Divara is bleek van toorn. Zij vertrouwt op de geheime tooverkracht, die Jan Van Leiden omstrikt, sints hij in het woud met haar de roode boschbeziën heeft genuttigd.

X.

Donkere dagen breken voor den Koning van Sion aan. In den negenden zang, die tot opschrift voert: Des middernachts in den Dom, wordt eerst eene reeks van rechtspraken des vorsten vermeld, over allen, die inbreuk maken op de wet der goederengemeenschap en der veelwijverij. De jongste gemalin des Konings, Lisabeth Wandtscheerer, zij, die haar bruidegom verried, om koningin te worden, heeft hare trouw gebroken en in 's Konings paleis den verstooten bruïgom ontvangen. Jan Van Leiden veroordeelt haar ter dood, niet wijl zij hem bedrogen, maar omdat zij haren eersten minnaar valschelijk eeuwige trouw en liefde gezworen had.

Des avonds bezoekt de Koning de wallen met zijn gevolg. De wachters klagen, dat zij van honger vermageren, dat zij hunne kanonnen niet met kogels, maar met steenen moeten laden. Aan de noordelijke kruispoort hoort men buksen knallen, men verhaalt Jan Van Leiden, dat de Koningin Divara met talrijke vrouwen te paard zich buiten de poort gewaagd had; in vliegenden rit ijlen zij terug, vervolgd van de bisschoppelijke ruiters. Eene gesneuvelde wordt te paard meêgevoerd. — Gabriële Van Ottwitz. Toen zij door de geopende poort naar binnen reden, schitterde Divaraas oog van heimelijke vreugde.

In pijnlijk gemijmer voltooit Jan Van Leiden de ronde. Te vergeefs schertst Lips, de nar. Al wat de Koning bij zijn tocht op de wallen gezien heeft, verbittert hem ten hoogste. Eindelijk moet er een einde komen aan de ellende in Sion. Divara ontvangt hem met den betooverendsten lach en poogt hem lokkend van zijne zwaarmoedigheid te bevrijden. Zij reikt hem wijn. Het overvolle gemoed van den jonkman ontlast zich: „ik veracht de menschen," spreekt hij, „ik veracht „dit snoode geslacht! Wat hielp het mij, zoo ik de banden „hunner slavernij verbrak, daar zij verdorven zijn tot op het „merg hunner beenderen! Groot is de tijd en verheven, „maar wee ons, als onze harten niet rein zijn, — „hoe zullen wij bestand zijn in den reuzenstrijd? „Zoo sprak de Profeet, en zij waren niet rein, zij bezwijken „in den strijd. Ik heb mij gemaakt tot een knecht der vrij„heid in Sion, omdat ik mij hield aan 't eerlijk gegeven woord. „Wat is een koningseed? Waarom was ik geen tyran, om „met vaste hand de ijzeren teugels te voeren? Ik kan het „nog zijn..."

Divara juicht hem toe, doet hem drinken en scherpt zijne voornemens met daemonische voldoening. Het verlies van alle droomen en alle illuziën doet hem spotten met zijne vroegere plannen. Het rijk van Sion zal niet ineenstorten, voordat hij met koninklijken wil er zijn eigen stempel op gedrukt heeft. Divara trekt hem aan hare zijde. Zij eischt, dat hij niet alleen van schijnkoning waarachtig vorst, maar ook van schijnechtgenoot waarachtig gemaal worde. Jan Van Leiden bekent haar, dat hij haar niet lief heeft, maar tevens zijn geloof in den duur der eeuwige liefde heeft verloren. Divara vlijt zich aan zijne borst en omhelst hem met brandende lippen....

Des middernachts ontwaakt de Koning uit zijnen roes. Rusteloos dwaalt hij rond. Aan 't opene venster ziet hij de Domkerk, waarin Hilla begraven werd. Hij tuimelt in 't middernachtelijk uur naar de kerk, opent de deur en dwaalt onder de verwoeste gewelven. Schrikbeelden rijzen voor zijne fantazie. Het graf der geliefde schijnt zich te openen, eene lichtspreidende gedaante nadert hem.

Eerst den volgenden dag vindt men den Koning bewusteloos in brandende koorts op den marmeren vloer der kerk.

De laatste zang schildert de vreeselijke ontknooping en Boete. De Koning, langzamerhand herstellend, opent de oogen voor zijn eigen schuld. De daemon, die Sion ten val bracht, heeft ook hem beheerscht. Doch slechts voor een oogenblik. Zijn trots heeft hem doen vallen; hij is bereid boete te doen. Hij weet, dat het einde van den strijd, van zijn koninkrijk nabij is. Zijn edele droom is voorbijgegaan. De waereld zal Luther dienen; de bezielde Profeet van Haarlem kwam te vroeg. De oude banden zullen weêr knellen, gekroonde dwaasheid zal regeeren, de misdaad zwelgen op zijden kussens, de deugd verkwijnen op vochtig stroo.

Nijpende hongersnood teistert Munster. De bleeke Anabaptisten sluipen wanhopend door de straten. Gras en bladeren van boomen zijn hun voedsel. Een kogel uit het bisschoppelijk kamp geschoten, brengt een brief, waarin voor 't laatst genade wordt aangeboden. Jan Van Leiden leest het bericht voor het volk. Hij vermaant vrijelijk te besluiten, al dreigt de Bisschop hem persoonlijk met vreeselijken dood. Divara bezweert de menigte tot volharding, daar weldra ontzet uit Holland zal komen. Eindelijk verschijnt Knipperdolling met eene rij van karren, allen volgeladen met brood, pekelvleesch, gezouten visch en spek. In woeste verrukking omringt hen het hongerende volk. 't Is geen gave des Bisschops, 't is louter wat looze burgers stil hadden verborgen in geheime bergplaatsen. Doch Knipperdolling, bemerkend dat duizenden wegteerden van honger, terwijl anderen er even welgedaan bleven uitzien, had in hunne huizen gezocht en aanzienlijken voorraad bemachtigd.

De Anabaptisten dulden nu niet, dat men den voorraad wegberge; spoedig zal er ontzet komen. Zij hebben lang genoeg gevast en gehongerd. Als wolven vallen zij op de karren aan. Niemand kan hen tegenhouden. De sterksten vermeesteren de beste stukken, maar nog blijft iets voor de zwakken. Wild geschreeuw, woedende twist en geweld heerschen heel den dag. Aan vier hoeken der markt worden vaten

met wijn geopend. Een onmetelijk drinkgelag duurt den geheelen nacht bij fakkellicht, terwijl bruine heidinnen zich wringen en zwenken, steeds wilder zich keerend in schaamteloos wulpschen dans.

In 's Konings paleis heeft Divara een groot feestmaal bereid voor de rijksgrooten. De eetzaal is met tooverachtigen luister getooid. De geheele schat van goud en zilver, van kleinooden uit kerk, klooster en raadhuis, is uitgestald op de tafel en langs de wanden. Alles schittert meest van goud. Wijn is er in overvloed, de spijzen zijn eenvoudig, maar nog in genoegzamen voorraad uit de laatste resten bijeengebracht. De Koning is opgeruimd en hoffelijk voor al zijne gemalinnen. Hij weet, dat het einde nadert en vreest niet. Vroolijk gedruisch van muziek vervult de zaal. De bleeke en vermagerde trekken der mannen worden door den wijn met hoogroode tinten bedekt. De kelken, eens bij het hoogaltaar gebruikt, worden telkens met fonkelende stroomen gevuld.

Knipperdolling en Krechting wedijveren wie het meest kan drinken. De bultenaar schijnt hier overwinnaar. Met hoonende woorden richt hij zich tot de gasten en verklaart, dat hij op dit oogenblik de nieuwste leer voor Sion heeft uitgedacht. Eerst de leeraar van Haarlem, toen de jongeling Van Leiden en nu Krechting. Men heeft goederengemeenschap verkregen, veelwijverij, nu predike men nog gemeenschap der vrouwen. Te vergeefs ontsteekt de leeraar Rottmann in hevigen toorn, De Koning beveelt kroon en schepter te brengen, en bekleedt onder stille ironie Krechting met het volle ornaat der koninklijke waardigheid. In hem toch vertegenwoordigt zich het best de geest van het nieuwste Sion.

Krechting wordt op den koningszetel geplaatst. Hij kan niet veel meer dan stamelen. De koninginnen trekken zich gillend terug als hij hare hand wil aanraken. Lips Van Straeten wordt tot zijn kanselier benoemd en vangt aan de landen, die men denkt te veroveren, onder de gasten te verdeelen. Ieder krijgt zijn deel; een munstersch slager ontvangt Keur-Hessen, een kleêrmaker uit Ulm Hongarije, de trouwe wachter Tylan Bohemen en Knipperdolling Por-

tugal. Maar sommigen zijn niet tevreden, en reeds vangt de munstersche vleeschhouwer een vuistgevecht met Knipperdolling aan. Nauw is dit gestild, of de nieuwe Koning Krechting wil de koninginnen verdeelen, en wijst aan Knipperdolling Divara toe. De Koningin ziet den reusachtigen dronkaard naderen, maar stoot hem toornig ter aarde.

Zij richt zich nu tot de gasten en vermaant hen niet te twisten. Zij zal voor nieuwe feestvreugde zorgen. Witte schuimende wijn wordt op haar bevel geschonken. Een knaap treedt nu met een reusachtigen luchter binnen, die tal van rozenroode vlammen uitzendt. Eene reeks van fraai gedoste jonkvrouwen zweeft binnen en danst cierlijk door de zaal bij zacht ruischend snarenspel. Daarna vallen cimbalen en trommen in; de dans wordt wilder. Alles is bij het rozenrood licht in luisterrijke schittering en jeugdige frischheid getooid. Jan Van Leiden glimlacht weemoedig en overweegt in stilte, waarom vreugde, de vroolijke jubel der zinnen, op aarde zich knoopt aan laagheid, gemeenheid en snoodheid? Steeds had hij schoonheid en genot pogen te vereenigen met een streven naar deugd, verhevenheid en edelmoedigheid. Was die harmonie niet te vinden?

De tuimelende dans was steeds wilder geworden, de gasten van Divara hadden uit den krans der danseressen reeds menige bloem weggerukt, toen plotseling Lips Van Straeten het magische licht omverstiet. Verschrikt ziet ieder om zich heen. De fraai gedoste jonkvrouwen worden bruine, verdorde heidinnen met terugstootend gelaat. Ontsteltenis verspreidt eene akelige stilte. Koning Krechting is met kroon en schepter omvergetuimeld. De bedelaar Dusentschur, die aan de tafel des Konings at, had met den vurigen wijn aan den wand geschreven. Lips, de nar, hield er eene vlam bij, en eensklaps brandt in blauw dwalmende letters het „Mene tekel upharsim" van Belsazar aan den wand.

Donderend klinkt een kanonschot van de markt. Buksengeknal en angstgeschrei mengt zich er onder. Een bode stort gewond binnen. Munster is verraden, men heeft de soldaten van Wilcke Van Steding door de Kruispoort binnengelaten; de Heidens deden het. De gasten in het paleis ijlen

naar de vensters, maar deinzen sidderend terug. Bij fakkellicht zien zij speren en zwaarden flikkeren. Alles is omcingeld. De lafaards vluchten en pogen in veilige schuilhoeken zich te verbergen.

Jan Van Leiden staat fier met de hand aan het zwaard, terwijl twee trouwe honden rondom hem springen. Lips Van Straeten treedt naar buiten en fluistert hem toe: — „Geduld, Jan! het dwaze stuk loopt ten eind, het gordijn „valt, de lichten worden uitgebluscht. Ga ter ruste! Gij hebt „u wakker gekweten, zooals ik verwachtte, met talent de „Davidsrol gespeeld, met meer talent dan geluk! Ga ter ruste, „vriend Jan! De oude goochelaar Lips Van Straeten zal „zorgen voor een krachtig slottooneel! Slaap zoet, jonge held — „en droom van betere dingen, dan van deze wonderlijke wae„reld en het treurige kluchtspel des levens!"

De nar grijpt den reus Tylan, die met een fakkel radeloos rondloopt, bij den arm, en daalt met hem naar den kelder van 't paleis. Wapens en pantsers waren daar opeengehoopt naast kogels en een duchtig vat. De nar opent het vat. Tylan nadert zwaayend met den fakkel; een vreeselijke knal slingert het paleis met al de soldaten des bisschops en al zijne bewoners in de lucht.

Maar de Koning Jan Van Leiden bleef gespaard tusschen vallende muren. In bezwijming gezonken, ontwaakt hij te midden van stikdonkeren nacht, gevoelt hij door eene brandende hand zich meêsleuren langs eindloos kronkelende gangen in eene doffe lucht. Eindelijk streelt een frissche bries zijne slapen; men bindt hem een blinddoek voor de oogen, knevelt de handen te zaâm en tilt hem op een stampend paard. Voorwaarts gaat het over bruggen en door bosschen, den geheelen nacht. Daarna uit den zadel gelicht, wordt hij met geweld vooruitgeschoven over rotsblokken, eindelijk valt de blinddoek. In een prachtig verlichte zaal, te midden der rotsen uitgehouwen, staat Jan Van Leiden duizelend stil. En weder treedt de bruine Koningin Divara hem lachend te gemoet.

De jonkman deinst verschrikt terug en eischt te weten waar hij is. Divara voert hem naar buiten en brengt hem

op de rotsblokken, in het Davertwoud, waar hij eens door den Profeet gedoopt was tot deelgenoot in het rijk van reinheid en vrijheid. Divara verhaalt, hoe hare getrouwen sints maanden een gang hadden gegraven uit het woud naar het paleis, om veilig te ontkomen. De meeste schatten waren gered — zij had zelfs de kroon voor den Koning behouden.

Maar de jonkman stoot haar terug. Heeft zij in zijn leven hem eenmaal overwonnen met helsche toovermacht, in den dood wil Jan Van Leiden triumfeeren. Nog eenmaal vat Divara zijne hand, hare wilde oogen fonkelen nog eenmaal vol diabolische schoonheid..... In toorn wijst hij haar af en verwijt haar, dat zij de blijde hoop van het Sionsrijk heeft verwoest, dat haar lachen hem als satansgrijns in de ooren klinkt. Divara grijpt hem woedend vast. Eene vreeselijke worsteling volgt aan den rand van den afgrond. De heidin valt hem aan als met daemonische kracht toegerust, doch hij kampt wanhopig, als een cherub, die de machten der duisternis overwint. Eindelijk heft hij haar op van den bodem en slingert haar naar den afgrond.

Nu trekt hij het zwaard, door den reus voor hem geslepen, en ontbloot zich de borst. De verwelkte rozenknop van Hilla valt voor zijn voet. Eene troostrijke, roerende gedachte verzoet zijn dood — de morgenzon bestraalt het lijk van den munsterschen koning.

Vreeselijk woedt de Bisschop in Munster. De Aastroom is bloedrood van lijken. Een maand duurt het moorden. Eindelijk wordt het stil in de stad. Het vroegere leven van elken dag keert terug. De vergetene bedelaresse zit weder op de trappen van het Raadhuis en murmelt: „Uw koninkrijk kome!" en „Leid ons niet in verzoeking!" En later leest men de gruwzame geschiedenis der vaderen, nauwelijks begrijpend, dat zij mogelijk was.

Het Epos eindigt aldus:

„Aber die Zeit, sie kommt, wo Verschollenes wieder bedeutsam
„Wird — und sobald sie gekommen, die sinnige Muse bedenkt es.
„Und so hebt aus des Zeitstroms Flut, der ja ewiger Sterne
„Spiegel und Grab, dies Bild sie: verständlich dem neuen Geschlechte,
„Schreckend und spornend zugleich, auf schwebendem Kahne der Dichtung
„Ueber der Brandungen rage der leuchtende König von Sion."

IX.

Is mijne schets van Hamerlings Epos niet te uitvoerig geworden, zoo schenkt ze mij tevens overvloedig stof, een gunstig oordeel over dit voortreffelijk werk te staven.

Grondige wetenschap van het munstersche oproer, van de tijden en menschen, legde de bazis tot deze schepping. Met zeldzame eenheid en harmonie van gedachte is het hoofddenkbeeld ontwikkeld. De ernstige germaansche zin van den dichter ontdekte in de geschiedenis der Wederdoopers eene tragische stof, waarin tallooze aansluitingspunten voor ieder, die de groote vragen van den tijd met ernst beoefent. De Koning van Sion levert eene voortdurende echo van het negentiendeeeuwsche dichtergemoed, eene profetische vertroosting voor de toekomst. Daarenboven de denkbeelden van vooruitgang en verlichting onzer eeuw zijn niet opgedrongen aan de epische verdichting, zij zijn er aan ontleend.

Hamerling restaureert niet alleen poëtisch, maar ook historisch de stoute figuur van Jan Van Leiden. Zijne duitsche dichtersnatuur voegt er bij, wat tot de grootschheid der psychologische opvatting, tot veredeling van den epischen indruk allernoodzakelijkst is. Zoo wijkt hij af van de gewone voorstelling aangaande Jan Van Leidens straf en dood, na eene smaakvolle toespeling op de bekende feiten gedurende den maaltijd in des Bisschops tent. Zijn epischen en verheven held mocht hij niet doen eindigen in een ijzeren kooi. Robert Zimmerman — een bevoegd rechter, zoo er vraag ontstaat naar bevoegdheid — oordeelde: „So frei Hamerling, Gebrauch machend von dem dichterischen Vorrecht, den geschichtlichen Stoff in unwesentlichen Dingen sich nach Bedürfniss zurecht zulegen, mit den Lebensumständen und Todesarten der Haubtpersonen gewaltet hat, so treu hält er zich an den Lokalton der Zeit, der Landschaft und Volksstämme, die seine Dichtung uns neu belebt." [1]).

Zoo ooit dan was zijne epische hoofdgedachte van de ver-

[1]) Wiener Zeitung, 30 December 1868.

hevendste en indrukwekkendste gehalte. Aanstonds is het Matthijszoon, die haar verkondigt in de regelen:

„Gross ist die Zeit und gewaltig; doch wehe, wenn unsere Herzen,
Rein nicht sind; wie sollen im riesigen Kampf wir bestehen?"

De groote strijd der menschheid, zinnelijkheid tegen zedelijkheid, wordt door Jan Van Leiden en Divara gestreden. In den Profeet openbaart zich de zuivere mystiek, de stem der inwendige openbaring beslist. Met aangrijpende kracht treedt deze bij den heldenstorm en het auto-da-fé der kloosterbibliotheken op.

Jan Van Leiden echter is de meer harmonische mensch, naar de natuur en den geest een volkomen schoon ontwikkeld man. Zijn ideaal Vrijheid en Reinheid naast Schoonheid en Genot schijnt een oogenblik nabij, als hij de banier van Sion heeft gegrepen en de liefde van Hilla wint. Maar de booze geest van Munster, de Zigeuner-koningin, verwoest heimelijk het goede werk uit lust tot het booze.

De satanische woestheid van Divara en van haren zwervenden stam is met onverpoosd meesterschap geschilderd, als achtergrond voor de stoute dwepersscheppingen van den Profeet en den Koning van Sion. De zedelijke val des Konings, slechts voor een oogenblik door magische kunstgrepen verkregen, maar wortelende in een kiem van trots, die door booze dagen zich ontvouwt, wel verre van den epischen held te knakken, was poëtisch gepraedestineerd. Jan Van Leiden is mensch gebleken ook in zijne zwakheid. Hij heeft zelfs zijn val overleefd bij de laatste orgie in het koninklijk paleis, die in gloed en kleurenrijkdom alles overtreft wat Robert Hamerling ooit heeft geleverd. Jan Van Leiden kan rustig spotten over den verbrijzelden schepter van Sion, de illuziën zijns geestes zijn verstorven, de hoop van welslagen stuitte op zinnelijkheid, boosheid, verdorvenheid van het menschengeslacht, waarvoor hij zoo veel groots gedroomd had.

De ethische ader, die in heel dit Epos klopt, verheft het tot eene gezonde, mannelijke, fiere, maâr tevens bezielende schepping. Maar wat dit kunstwerk vooral veler harten zal doen winnen, is de uitstekende fijnheid der dichterlijke ge-

dachten, dè bloemenregen van poëtische beelden, die elke bladzijde heeft gewaarmerkt als eene schepping van Hamerlings genie. Daar heerscht een verheven idealisme in het hart van dezen oostenrijker, zooals onze tijd maar al te zeer behoeft. Geen idealisme der godsdienstige zwaarmoedigheid, 't welk zich in de zwevende sferen van het bovenzinnelijke eene heerlijke uitkomst droomt — geen idealisme der gekwetste persoonlijkheid, die in gewaande miskenning van de menigte zich een programma van grieven voor de toekomst formuleert — geen idealisme der sentimenteele oppervlakkigheid, die tegen sommige ruwe uitingen van den tijdgeest zich wapent met tranen en bijvoegelijke naamwoorden — maar het Idealisme van den reinen, aesthetischen en zedelijken zin, 't welk zich in den bangen strijd des levens stort met de banier Vooruitgang, Verlichting, Volmaking, dat niet vertraagt, omdat het gelooft aan de menschheid en hare verheven bestemming.

En stellen wij ook het ongerijmde, dat het vaandel van dit keurlegioen zou moeten bezwijken in den grooten strijd der geesten — dan nog, met het brandmerk der geminachte dweperij op het voorhoofd, plaatsen wij ons onder de bevelen van een ridderlijk aanvoerder als Robert Hamerling en fluisteren met den Koning van Munster:

„Träumer- und Schwärmergedanken, ihr Kinder der edelsten Häupten
„Die ihr bisher, leiblos, umstät, in den Lüften geschwebt war
„Heimathlos von den Kalten verschmäht, und gehasst und befehdet
„Von den Gebietern der Erde — o kommt, lasst nieder wie Tauben
„Euch auf dem Żinnen von Münster: ich wille euch die Stätte bereiten."

Augustus 1870.

OVER DE HISTORIOGRAFIE DER FRANSCHE OMWENTELING.

Thomas Carlyle, de groote schilder der fransche Omwenteling, noemt ergens de mannen der Terreur: „(the) paralatic Couthon, (the) sombre Saint-Just, (the) seagreen Robespierre converted into vinegar and gall", — en voegt er bij: „Record of their thought remains not: Death and Darkness have swept it out utterly."

Niet om de onsterfelijke verdiensten van Carlyles voortreffelijk boek uit een te zetten — noch om ze in twijfel te trekken met eene kritiek, die alleen in 1834, toen het boek verscheen, gepast zou zijn — wordt deze opmerking gemaakt.

Van 1834 tot 1871 verliepen jaren genoeg, om te vermoeden, dat de wetenschap der natuurvorsching niet stil stond. Het valt thands licht eene uitspraak van Carlyle te citeeren en oogenblikkelijk te bewijzen, dat de groote kunstenaar en denker dwaalde. Zijn geheel oordeel over de mannen van het Schrikbewind behoeft herziening. Van Robespierre en Saint-Just — de grootste mannen der Konventie — had hij niet anders dan zekere legendaire-konventioneele voorstelling, door de reaktie en middelmatigheid saâmgeflanst.

Desniettemin blijft Thomas Carlyle de groote freskoschilder der fransche omwenteling — de teekening van het geheele tafereel blijft een meesterstuk, de détails laten hier en daar kritiek toe.

De boven aangehaalde uitspraak echter, waarin de avontuurlijke teekening van het Driemanschap: Couthon-Robespierre-Saint-Just werd begonnen en uitdrukkelijk beweerd: „Wij hebben geene gedenkstukken van hunne gedachten; dood en duisternis hebben die ten eenenmale verslonden!" strekke thands tot een gering staaltjen van wat aan Carlyle heeft ontbroken, hoe thands eene geschiedenis der Omwenteling zou behooren geschreven te worden.

Wat in 1834 niet aanwezig was, hebben de laatste tien jaren ons gebracht. Al de geschriften, nagelaten papieren, brieven, woorden, redevoeringen van een Saint-Just en een Robespierre zijn nauwkeurig door eene begaafde hand verzameld en eene onvermoeide pen beschreven. Een bloedverwant van den konventioneel Philippe Le Bas, — die, als bekend is, innig verknocht was aan de beide staatsmannen — een kleinzoon door aanhuwelijking van Le Bas, Ernest Hamel, schreef in 1860:

Histoire de Saint-Just, député à la Convention Nationale par Ernest Hamel. 2 Tomes. 8⁰. (pp. 324 et 371.) Brux. 1860. 2e Edit.

Hij voegde er van 1865 tot 1867 aan toe:

Histoire de Robespierre, d'après des papiers de famille, des sources originales, et des documents entièrement inédits par Ernest Hamel. 3 Tomes 4⁰. (pp. 566, 730 et 815.) Paris 1865—67.

Ernest Hamel was student, toen de Februari-Omwenteling van 1848 kwam. Hij begroette deze gebeurtenis met groote geestdrift, doch wijdde zich sints December 1851 aan de letteren en aan de advokatuur. Hij schreef poëzie en dramaas zonder grooten bijval te winnen tot in 1857. Het volgende jaar stelde hij zich kandidaat voor het Corps Législatif in Péronne, doch werd door de keizerlijke administratie ten sterkste tegengewerkt. Als kleinzoon van Le Bas werd hij door den officiëelen kandidaat overwonnen en kreeg daardoor meer en meer het karakter van vinnig oppozant tegen het Keizerrijk.

Omstreeks dezen tijd vond hij in eene boerenhoeve op den

schoorsteenmantel een boek met den titel: Saint-Just et la Terreur, een domme verzameling van achterklap en dwaasheid. Op dat oogenblik besloot hij de biograaf te worden van de groote mannen der Omwenteling, gelijk hij zelf verzekert: „non d'après des traditions de convention dans l'éloge ou dans le blâme, mais d'après des textes positifs, des documents certains, de façon de restituer tout entiers à l' histoire ces illustres martyrs [1])."

Hij ving aan met de geschiedenis te schrijven van den boezemvriend zijns grootvaders, Saint-Just. Hij vernietigde met dit boek den keizerlijken biograaf van Saint-Just, zekeren heer Edouard Fleury, die eene groote verzameling van onjuistheden had uitgegeven. Zijn loon bleef niet weg. Hamels boek werd weinige maanden na de uitgave door den toenmaligen minister van justitie Delangle op den bonapartistischen index geplaatst.

Om het ongeluk zijns uitgevers te voorkomen deed Ernest Hamel een stap bij den prokureur-generaal van het Haute Cour, den heer Chaix d'Est-Ange, die hem de keuze gaf tusschen vernietiging der exemplaren of een proces. Hij deed zich daarop veroordeelen, om zijne uitgevers te redden en gaf zijn boek te Brussel ten tweedemale uit. Zoo was hij een martelaar der keizerlijke censuur en niet minder een bewonderaar van de groote mannen der Revolutie geworden.

Iets dergelijks geschiedde met zijne Histoire de Robespierre. Het eerste deel verscheen bij La Croix & Verboeckhoven, het tweede en derde: „Chez l'auteur". De uitgevers begonnen vrees te koesteren voor eene vervolging en verbraken het kontrakt. Ernest Hamel had te groote ingenomenheid met Robespierre aan den dag gelegd.

Het vermoeden ligt voor de hand, dat Ernest Hamel eene doorloopende apologie voor zijne beide helden heeft geleverd, en de tegenpartij bleef niet in gebreke dit denkbeeld te insinueeren. Voor zoover men echter met onpartijdigheid

[1]) Préface de l'Histoire de Robespierre. Tome I. p. VII.

mag oordeelen, zou deze apologie echter met de uitmuntendste goede trouw gepaard gaan, zoo zij werkelijk mocht zijn gegeven. Men verneme wat Ernest Hamel van eene degelijke geschiedbeschrijving vordert:

— „Trois conditions me paraissent indis„pensables pour mener à bonne fin une pa„reille entreprise, en faire une oeuvre utile, „lui assurer les suffrages de tous et lui mé„riter la consécration du temps. Il faut „d' abord être dégagé complètement de tout „esprit de parti; ensuite ne rien dissimuler, „ne rien laisser dans l'ombre, mettre toutes „choses en lumière, les bonnes comme les „mauvaises: en troisième lieu n'admettre „que des faits rigoureusement démontrés „par pièces authentiques et dont la preuve „puisse être placée immédiatement sous les „yeux du lecteur."

Ernest Hamel koos daarom tot motto „Scribitur ad narrandum ET PROBANDUM." Hij keurt geen enkele der geweldenarijen van de Republiek goed, maar vraagt een billijk oordeel. Hij heeft Robespierre gevolgd van dag tot dag, van uur tot uur, zonder eene enkele bijzonderheid over te slaan, ook die, welke hem persoonlijk weerzin inboezemden. Hij wilde geene nieuwe geschiedenis der Revolutie leveren, hij liet Thiers, Michelet, Louis Blanc, Esquiros, Villaumé, Mignet en Lamartine in hunne waarde of onwaarde, maar bracht alleen korrektie aan, waar de wetenschap het eischte. Niet zelden werden daarom Michelet en Lamartine betrapt op al te grooten lust tot fantazeeren.

Het is thans mijn voornemen niet een geregeld verslag van Hamels reuzenarbeid te geven. Hier volsta de eenvoudige opmerking, dat de biografie van Robespierre, in drie deelen gesplitst, achtereenvolgens handelt over La Constituante, Les Girondins en La Montagne. In den strijd met de Girondijnen waren gematigdheid, verzoeningsgezindheid, recht aan de zijde van Robespierre, zijn ijverige biograaf heeft het overtuigend bewezen.

Een geheel nieuwe Robespierre treedt op, een vijand van uiterlijke vertooning, als het dragen van roode mutsen — uitgevonden door Brissot, den ijverigen Girondijn — een deftig man is deze Robespierre, dweper met de publiekrechtelijke theoriën van Rousseau, doch ongenegen, om met den Père Duchesne de geheele wereld te tutoyeeren. Hij onthoudt zich van alle opruying des volks en van de troebelen op den 20 Juni 1792 voorgevallen, hij betreurt de geweldenarijen van 10 Augustus en wint evenwel de liefde des volks, daar een drietal gespierde knapen met knuppels gewapend hem buiten zijn weten in stilte vergezellen naar de Konventie en naar zijne woning, uit vrees voor een aanval van aristokraten of Girondijnen. Te vergeefs pogen deze laatsten hem met Marat saâm te koppelen, de klub der Jakobijnen verklaart uitdrukkelijk, dat zij Robespierre als leider verkozen heeft, maar zich volstrekt niet aansluit bij de frazenmakerij van Marat.

Het Schrikbewind wordt bevestigd maar Robespierre is er de auteur niet van. Hij waarschuwt de Konventie tegen de bespottelijke uitspattingen van de Hebertisten bij de openbare feesten aan la Déesse Raison. Hij erkent dat het Schrikbewind eene schepping is der omstandigheden en poogt er de gruwelen van te verzachten.

Hij belet tot driemalen toe, dat 73 leden der girondijnsche partij naar het Tribunal Révolutionnaire worden gezonden — hij redt hen tot driemalen het leven. Hij treedt met kracht op tegen de misdaden van de afgevaardigden, die naar de provinciën worden gezonden — hij bekampt schelmen als Carrier, Rovère, Fouché en Tallien. Inzonderheid toonde hij zich onverbiddellijk tegen den monsterachtigen Carrier, die op zijn voorstel door het Comité de Salut public wordt teruggeroepen (Februari 1794). Doch zijn invloed was niet alvermogend in het Comité; Collot d' Herbois belette, dat aan Madame Elisabeth op voorstel van Robespierre genade werd verleend.

Te vergeefs poogde hij na het Fête à l'Être Suprême de geweldige maatregelen van het Schrikbewind te temperen. Collot-d'Herbois en Billaud-Varenne, die Car-

not, Barère en Prieur in het Comité meêsleepten, verzetten zich er tegen. Zijne vijanden verspreidden het gerucht, dat hij lijsten vervaardigd had van afgevaardigden, die in staat van beschuldiging moesten worden gesteld. — Robespierre heeft er nooit eene vervaardigd. Hij werd ten val gebracht door eene fraktie van onbeduidende schurken, als Tallien, Vadier, Collot-d'Herbois en Billaud-Varenne, die vrij wat meer de verachting der geschiedenis verdienen, dan de onomkoopbare Robespierre, die zelfs door Carlyle te vergeefs groen gekleurd en met azijn en gal wordt overgoten.

Hierbij behoort nog de schildering van het gezin der Duplays, waar Robespierre zijn verblijf hield, zijn invloed op den edelmoedigen Le Bas, zijne liefde voor Eleonore Duplay, de salon van Mme. Duplay — eene idylle te midden der Terreur — en dan eerst zal de tegenwoordige geschiedschrijver der fransche Omwenteling zijn oordeel kunnen vestigen over den hoofdakteur in dit bloedig drama.

Doch er is nog veel meer.

De laatste jaren brachten ons daarenboven allerlei kostbare onuitgegeven stukken, die in de parijsche archieven begraven waren, of vestigden de aandacht op weinig bekende gedrukte bronnen.

De „conservateur" en onder-direkteur der (ex) keizerlijke bibliotheek, de heer C. A. Dauban, maakte zich in dit opzicht bizonder verdienstelijk. Voor ons ligt een allermerkwaardigst geschrift met den titel:

La démagogie en 1793 à Paris ou Histoire jour par jour, de l'année 1793 accompagnée de documents contemporains rares ou inédits, recueillis, mis en ordre et commentés par C. A. Dauban. Ouvrage enrichi de seize gravures de Valton et d'autres artistes d'après des dessins inédites et des gravures du temps. Paris, 1868 (pp. 646).

Het plan van dit boek was zeer eenvoudig. Reeds in 1796 was de geschiedenis van 1793 geschreven door een slachtoffer der Omwenteling, die de voornaamste mannen van zijn

tijd gekend en gedurende het Schrikbewind in de gevangenis gezucht had. Het was Beaulieu met zijn boek: Les souvenirs de l'histoire ou le Diurnal de la révolution de France pour l'an de grâce 1797.

Dit dagverhaal van Beaulieu is voor het grootste gedeelte herdrukt door Dauban, dewijl het reeds zeer zeldzaam was en uitmuntend gelegenheid aanbood, om belangrijke ophelderingen te geven of onuitgegeven stukken uit de ex-keizerlijke bibliotheek te plaatsen. Wat Beaulieu aangaat, reeds zijn uitgever schreef van hem in 1796: „La personne qui s'est chargée de la rédaction de ces extraits a suivi la Révolution dans tous ses développements et a soigneusement observé les hommes et les choses; elle a vu la France extérieure et la France intérieure, s'il est permis de s'exprimer ainsi; car elle a vécu dans les plus redoutables prisons de Paris depuis la création de la loi des suspects jusqu'après la révolution du 9 Thermidor."

Het verhaal van Beaulieu is dus zeer weinig onpartijdig of rustig geschreven, maar ongetwijfeld het oudste verslag over de gebeurtenissen van 1793. Op dezen text, zelf meest verslag of uittreksel uit de dagbladen en vlugschriften van den tijd, borduurt de heer Dauban zijne historische kurioziteiten. 't Spreekt van zelf, dat de (ex)keizerlijke bibliothekaris de Demagogie van 1793 verafschuwt en dat wij hier met een tegenvoeter van Ernest Hamel kennis maken.

De verdienste van den heer Dauban schuilt in den ijver, waarmeê hij onuitgegeven stukken en bizonderheden opspoort, die met de groote gebeurtenissen van 1793 samenhangen. Zoo wordt de instelling van het Tribunal Révolutionaire, zoo de Konstitutie van 1793, de wet op de suspekten, de wet op de echtscheiding met bizondere zorg behandeld.

De onuitgegeven stukken zijn de volgende:

A. Brief van F. Lacroix aan Danton geschreven uit Rijssel, 28 Maart van het II[de] jaar der Republiek.

Lacroix was afgevaardigde te velde bij het Noorder-Leger en waarschuwt Danton voor het aanstaande verraad van Dumourier. — „Beaucoup d'ennemis à vaincre, beaucoup d'armées à combattre, et pas un homme à la tête de nos troupes, pas un général sur lequel nous puissions compter."

Helaas! Steeds de oude geschiedenis! 1793 en 1870 kunnen elkander de hand reiken.

De brief van Lacroix is uit de Archives de l'Empire (F. 7, 4434).

B. Brief van den afgevaardigde Dufriche-Valazé over de zitting der nationale Konventie op 14 April, van het II^de^ jaar der Republiek.

Valazé, een der 22 Girondijnen, die weldra in staat van beschuldiging zouden worden gesteld, verhaalt hoe op zijn voorstel Marat in hechtenis werd genomen in de vergadering, hoe de Bergpartij en de Tribunen bijna alle diskussie onmogelijk maakten, zoodat hij (Valazé) daarom voorstelde den zetel der vergadering buiten Parijs over te brengen.

Al wederom de oude geschiedenis — de onuitroeibare antagonie tusschen Parijs en de Departementen.

Het stuk werd gevonden tusschen de papieren van Valazé bij zijne in-hechtenis-neming.

C. Politie-rapporten.

1. Déclarations faites au bureau de surveillance de la police, 16 Mai 1793, l'an II de la République. (Archives de l'Empire. F. 1. c. 20.)

Dit stuk bevat berichten over de ongeregeldheden onder de vrouwen op de tribune — voorts over de invrijheid-stelling van Marat.

2. — 18 Mai 1793. Nieuw rapport over de tribune.

3. — 19 Mai, 20 Mai, 23—24 Mai. Over de duurte der levensmiddelen.

4. — 6, 7 Juin. Over de gevangenneming der Girondijnen.

5. — 28 Juillet. Rapport van Dugas, Commissaire observateur de l'esprit public, Men vraagt het hoofd van Custines. Sommige burgers schrijven met

groote letters op hunne huizen: Liberté, Egalité, République une et indivisible.

6. — 8 Septembre. Rapport van Latour la Montagne, Commissaire observateur, over de speelhuizen.

7. — 19 Septembre. Over de koffiehuizen, waar de vijanden der Republiek lotto spelen.

8. — 22 Septembre (1 Vendémiaire). Rapport van Rousselin, Commissaire observateur, over het dragen van roode mutsen en hoe de citoyennes zich dit gaarne laten welgevallen.

9. — 19 Octobre (28 Vendémiaire). Over de bandeloosheid van gamins, die bijna naakt loopen. De schoenmakers weigeren te verkoopen volgens de wet op het maximum.

10. — 29 November (9 Frimaire). Over de ongeregeldheden voor de winkels der bakkers. Over de eerste voorstelling van een drama: Hulla de Samarcande ou le Divorce tartare in het Théâtre de la République.

Het is duidelijk merkbaar — Parijs verkeerde in eene treurige krizis, vooral wat het sociale leven aangaat en zou niet eer uit vrees zwijgen, voordat het despotisme zich op de ruïne van het gemeenebest had gevestigd. En thands nog.... de eerste Bonaparte kende zijne Parijzenaren — „ils n'ont rien appris et rien oublié."

D. Uittreksel van de Notulen eener vergadering van Jakobijnen te Kameryk: 31 Mei 1793. (Archives. F. 1 c. 20).

De citoyenne Druon biedt eene petitie aan voor de nationale Konventie en ontvangt de „Accolade fraternelle" van den voorzitter.

E. Verhoor van den gendarme Jean Meignier, 24 Juni 1793, over het ontsnappen van Péthion.

De gendarme verklaart, dat hij Péthion in een rijtuig had vergezeld rue Saint-Honoré No. 238, waar deze met den afgevaardigde Masuyer gedineerd had bij eene citoyenne, wier naam hij, gendarme, niet kende. Voorts verklaart hij „que tandis qu'ils causaient, lui déposant etait descendu pour un besoin pressant" — waarna Péthion was verdwenen.

F. Rapport van den politie-spion Greive aan het Comité de sûreté générale, geteekend 14 Juli 1793.

De amerikaansche spion Greive vestigt de aandacht op den priester Jacques Roux, als medeplichtig aan den moord van Marat.

G. Brief van den broeder en de zuster van Marat aan den Voorzitter der Konventie (19 Juli 1793).

Zij verzoeken „une poursuite rigoureuse contre les scélérats," „l'extrait mortuaire et l'inventaire" — „et prions que les papiers et manuscrits soient mis sous scellés jusqu'à ce que la famille ait pris un arran gement à ce sujet."

Dit verzoek werd ingewilligd en eene zeer kurieuze inventaris gemaakt van Marats papieren nalatenschap.

H. Manuschript van Mercier du Rocher over den verkeerden gang der gebeurtenissen in de Vendée.

I. Manuschript van Simon. (Archives de l'Empire.) Simon, de schoenlapper was als bewaker aangesteld over den ongelukkigen Lodewijk XVII. Hij schrijft aan den beruchten Hébert:

„Le républicain Simon au patriote, et bougrement patriote, le Père Duchesne.

„Du Temple, le 30 Septembre l'an II de la Republique une et indivisible.

„Salut. — Viens vite, mon ami, j'ai des choses à te dire, et j'aurai beaucoup de plaisir à te voir. Tâche de venir aujourd'hui, tu me trouveras toujours franc et brave républicain.

(Het volgende eigenhandig door Simon geschreven):

„Je te coitte bien le bonjour mois est mon est pousse Jean Brasse tas cher est pousse est mas petiste bon amis la petiste fils cent au blier ta cher soeur que jan Brasse. Je tan

prie de nes pas manquer a mas demande pour te voir ce las presse pour mois."

„Simon, ton amis pour la vis."

Het aantal der onuitgegeven stukken bij Dauban moet nog vermeerderd worden met:

K. Protest van Max. Isnard tegen zijne inhechtenisneming met 72 Girondijnen op 3 Oktober van het jaar II der eene, ondeelbare Republiek.

Isnard was Voorzitter der Konventie geweest gedurende het treurig tijdperk, toen de aanhangers der parijsche Commune met de Bergpartij de Konventie bedreigden (Mei en Juni 1793). Hij had op een dreigend woord van Pache, maire van Parijs, geantwoord: „Indien Parijs de handen uitstrekt naar de nationale Konventie, dan zal Frankrijk opstaan, om wraak te nemen — de reiziger zal vragen op welken oever der Seine Parijs gestaan heeft!"

Dit woord werd den vurigen zuiderling nooit vergeven. Hij boette het in de nederlaag, welke Frankrijk tegenover Parijs leed, met eene gevangenschap van 3 Oktober 1793 tot 9 Thermidor 1794.

L. Brief van den priester Osselin over de inhechtenisneming van zijn broeder, den afgevaardigde van Parijs, lid van het Comité de Sûreté générale.

Uit dit enkele stuk volgt een geheele roman.

Osselin was rapporteur over de wet op de émigrés. Hij ontving als zoodanig een bezoek van zeker ex-markiezin De Charry, gescheiden van haar echtgenoot en weinig uitstekend door ongeschonden huwelijkstrouw. Deze dame maakte zich ongerust over haar lot, daar zij eene pooze in België vertoefd had in Januari 1793. Osselin stelde haar gerust en vatte eene vurige liefde voor haar op, als Tallien voor de ex-markiezin de Fontenay. Weldra werd hij echter beschuldigd van omgang met geëmigreerden, en deed hij madame De Charry eene schuilplaats vinden bij zijn broeder den curé. Lafhartige vrees voor vervolging doet Osselin verraad plegen aan zijne minnares — hij zelf geeft op, waar zij zich heeft

verborgen. Allen, ook de curé, werden gevangen genomen en voor het Tribunal Révolutionnaire gebracht in December 1793.

Het baatte Osselin niet, dat hij zich op den voorgrond had gesteld in de eerste dagen van het Schrikbewind, dat hij zelfs de wet op de suspekten had helpen tot stand brengen — zijne eigene wetten getuigden tegen hem. De ongelukkige madame De Charry gaf voor zwanger te zijn. De getuigenis van eene kamenier bewees, dat zij geruimen tijd in Brussel had geleefd — en dit stond gelijk met eene veroordeeling ter guillotine.

Zoo geschiedde het ook: Osselin werd veroordeeld ter deportatie, madame De Charry ter dood. Het voorwendsel der zwangerschap redde haar nog eenigen tijd het leven. Eindelijk betrad zij het schavot — en werd weldra gevolgd door den karakterloozen Osselin, die beschuldigd was in de gevangenis te hebben saâmgespannen tegen de Republiek.

De brief, door den heer Dauban voor het eerste uitgegeven is geschreven door den broeder van Osselin, den curé — die zich zelf poogt te verontschuldigen en zijn broeder zooveel mogelijk te bezwaren.

M. Eene verzameling onuitgegeven stukken betreffende het proces van madame Du Barry.

Deze stukken zijn zeer kurieus. De wijze waarop het Tribunal Révolutionnaire handelde met de laatste favorite van Louis XV kan niet zeer voorkomend genoemd worden. Zoo ooit, dan waren de Jakobijnen hier in hun recht, daar Du Barry den franschen koning eene som van 36 miljoenen franks onttroggeld had.

De spion der politie, Greive, had het bizonder op den val der koninklijke lichtekooi toegelegd. De korrespondentie en de rekeningen van Du Barry werden door hem aan het omwentelingstribunaal overgeleverd. Zoo bleek het, dat Lodewijk XV aanstonds opgevolgd was door den hertog De Brissac, die zich onderscheidde door zijne trouw aan Lodewijk XVI.

Een diefstal van diamanten, aan Du Barry toebehoorend,

vestigde de aandacht op hare persoon. Terwijl de hertog De Brissac te Versailles vermoord werd door de vrijwilligers van Marseille, vertrekt Du Barry naar Londen, om de dieven van hare diamanten op het spoor te komen. Zij doet verscheidene reizen, komt de dieven op het spoor en vindt bij hare terugkomst op 16 Februari 1793 hare woning verzegeld.

Op den 22 September eerst wordt zij in hechtenis genomen door Greive en vervoerd naar de gevangenis Sainte-Pélagie, van daar naar de Conciergerie, waar den 22 November haar proces aanvangt, den 7 December haar doodvonnis wordt geveld, waarop eindelijk den 8 December de uitvoering volgt.

Het werk van Dauban ontleent nog eene buitengewone belangrijkheid aan de echt historische gravuren, die het opluisteren.

Onuitgegeven was in de eerste plaats eene penteekening van David: La Reine Marie Antoinette sur la charette, qui la conduit au supplice. De teekening drukt eene verschrikkelijke werkelijkheid uit. Zij is slechts luchtig aangeschrapt — maar maakt een gruwzaam effekt. Het vervallen en vermagerd gelaat der Koningin, de bijna havelooze muts, waaruit enkele sprieten van het afgesneden vergrijsde hair te voorschijn komen, het neergeslagen oog, de saâmgeknepen mond, de trotsche houding, de op den rug gebonden handen, het armoedige witte gewaad — alles bewijst welk een ontzettend tragisch schouwspel die rampzalige Koningin leverde aan het lichtzinnig straatpubliek, 't welk hare terechtstelling kwam applaudisseeren.

David stond aan een venster, toen de kar voorbijrolde en ontwierp in de vlucht een portret van het slachtoffer der volkswoede, 't welk hij aan de burgeres Jullien ten geschenke gaf. De Heer Hennin, die deze zeldzame teekening met eene groote verzameling historische prenten aan de ex-keizerlijke bibliotheek vermaakte, schreef er eigenhandig onder:

„Portrait de Marie Antoinette, Reine de France, conduite au supplice, dessiné à la

plume par David, spectateur du convoi et placé à une fenêtre avec la citoyenne Jullien, épouse du représentant Jullien, de qui je tiens cette pièce."

In de tweede plaats komt in aanmerking eene onvoltooide teekening van een der leerlingen van David, waarschijnlijk Peyron met den titel: Danse des Jacobins autour l'échafaud après l'exécution de Louis XVI.

Ook deze teekening berust in de verzameling Hennin en werd nimmer gereproduceerd. 't Is eene uitvoerige kompozitie in den graeco-romeinschen trant van David met half naakte figuren of romeinsche gestalten. Rechts het voetstuk van Lodewijk XV's standbeeld, waarvan de bronzen ruiterfiguur is vernield. Links op den tweeden grond de guillotine, schraal, afschrikwekkend. De beul, eene naakte gestalte, toont het hoofd van Lodewijk XVI. Op den voorgrond rechts dichte drommen van Jakobijnen, die bij een kanon met het opschrift: Liberté trouw zweren aan de Republiek. Een soldaat omhelst een burger, twee knapen vluchten voor het bloedig schouwspel in de armen van een grijsaard, die hen de noodzakelijkheid dezer straf aanwijst. Naar het schavot dringen duizenden, begeerig om het bloed van den tyran op te vangen. Eenige Jakobijnen dansen langs het schavot. Rechts romeinsche ruiters op antieke paarden en romeinsche banieren met het opschrift: „Mort aux tirans."

Het geheel levert eene allerbelangwekkendste bijdrage tot de geschiedenis van 21 Januari 1793. Het verhaal van Lodewijk XVI's terechtstelling was door een ooggetuige gegeven, te weten in de brochure: „Recit authentique de tout ce qui s'est passé à l'égard des jugement et exécution de Louis XVI, par le citoyen Rouy l'ainé, temoin oculaire 1794."

Al de bizonderheden door dezen ooggetuige vermeld, vindt men volledig op onze teekening terug.

In de derde plaats is vermeldenswaard eene reproduktie naar eene gravure van Duplessis-Bertaux. Zij draagt tot titel: „La charette des suppliciés ou la Bière des vivants." De kar, met twee banken, als in

een omnibus, voorzien, voert zeven veroordeelden meê, waaronder Hébert, Vincent, Chaumette en al de heethoofden van de Commune. De plaats is de Rue Saint-Honoré, tegenover het voorportaal van den klub der Jakobijnen. Rechts gamins en een burger, die schreeuwen van de „grandes colères du Père Duchesne," voorts twee citoyennes, die hem met den vinger nawijzen, rechts een marchand de coco, die een knaap een glaasjen van zijn zoet vocht reikt.

Het geheel is smakeloos en stijf van kompozitie, maar allermerkwaardigst voor het kostuum en de détails.

Nog eene navolging eener gravure van Duplessis-Bertaux naar eene teekening van Swebach-Desfontaines stelt een echt republikeinsch-jakobijnsch feit voor: „Soupers fraternels dans les sections de Paris." De gravure is onbeduidend en stelt een straat in Parijs voor in de nabijheid van het Louvre-paleis. Aan de zijde der huizen zijn tafels geplaatst, waar eene talrijke menigte drinkende en etende fraternizeert. Eene bladzijde uit Florian en Rousseau te midden van al de terechtstellingen!

Prudhomme schreef „Que tous les citoyens se donnent le baiser de paix sans distinction de rang, de richesse ou de talents!" De ware moraal dezer repas civiques was, dat men de afgevaardigden uit de departementen, die in Augustus 1793 te Parijs het Feest der Konstitutie kwamen vieren, overtuigen wilde van de schuld der Girondijnen. Deze heeren gefédéreerden, als zij destijds heetten, kwamen dan ook in hunne departementen terug met den kreet: „A bas les Girondins, vive la Montagne!"

Eene andere houtgravure naar eene teekening van Helman stelt het zonderlinge Feest van de Verbroedering voor op 10 Augustus 1793 ter plaatse, waar eenmaal de Bastille stond. Zoo valt tevens in het oog de illustratie van het republikeinsche huwelijk en der echtscheiding, met klassieke attributen, naar schilderijen van Senave — eene afbeelding van de zaal, waarin het Tribunal Révolutionnaire zetelde — eene voorstelling van de terechtstelling der konin-

gin Marie Antoinette, zeer grof en onbelangrijk, naar eene teekening van Monnet, eene houtsnêe naar Duplessis-Bertaux, voorstellende: „les Vingt et un Députés de la Gironde sortant du Tribunal Révolutionnaire — en nog eenige kleinere voorstellingen.

Al deze illustratiën verleenen het boek van den ijverigen imperialistischen konservatief een tint van realiteit, van historische waarheid, die het ondanks zekere sympathiën alleszins merkwaardig maken voor de geschiedschrijvers der fransche Omwenteling, die komen zullen.

Doch Dauban heeft nog meer gearbeid.

De ex-keizerlijke bibliothekaris wijdde eene bizondere studie aan het leven en de schriften van madame Roland. Achtereenvolgens gaf hij uit:

Mémoires de madame Roland. Seule édition entièrement conforme au manuscrit autographe transmis en 1858 par un legs à la Bibliothèque impériale; –

Lettres choisies de madame Roland; —

Lettres en partie inédites de madame Roland aux demoiselles Cannet, à Bosc, Servan, Lanthenas, Robespierre; –

Etude sur madame Roland et son temps, suivie des Lettres de madame Roland à Buzot et d'autres documents inédits; —

Mémoires inédits de Péthion et mémoires de Buzot et de Barbaroux.

Deze vijf werken vormen een volledige bibliotheek over madame Roland — de fiere Egeria der Girondijnen.

Over het Schrikbewind gaf hij nog onlangs (1869) een belangwekkend boek onder den titel:

Paris en 1794 et en 1795. Histoire de la rue, du club, de la famine, composée d'après des documents inédits, particulièrement les rapports de police et les régistres du Comité de Salut Public — par C. A. Dauban. Paris, 1869. (pp. 600).

[illegible]

„... patrie." [illegible] Nivôse — 6 Januari 1794.

B. Onuitgegeven Brieven:

1. Van Agatha Jolivet, minnares van den ter dood veroordeelden Faverolles, gericht aan Fouquier-Tinville. Zij wil belangrijke mededeelingen doen aan het Tribunaal, maar voegt er bij:

„Mais je maite une condition qui ait de passer tous les instants qui raiste avec Faverolles."

De arme vrouw had misschien weinig te zeggen, maar greep het middel aan, om met haren geliefde vereenigd te zijn tot aan den dood.

2. Brief van den Prins Karel van Hessen-Rheinfeld aan Fouquier-Tinville.

Prins Karel van Hessen was een even vurig jakobijn en sanskulot, als de pruisische baron, Anacharsis

Cloots. Deze laatste noemde zich „orateur du genre humain, et ennemi personnel de Jesus Christ;" de eerste getuigde voor het Tribunal tegen Custines en Lückner. Hij werd als verdacht gevangen genomen en ging voort in zijn republikeinschen ijver om koningsgezinden aan te klagen. Hij schreef uit zijn gevangenis den volgenden zonderlingen brief:

„Ce 17 Nivôse, de la maison d'arret du Luxembourg l'an II (20 Januari 1794).

Charles Hesse à Fouquier-Tinville.

„Citoyen, j'ai rempli mon devoir; Custines, Dietrick, Lückner, n'existent plus; mais il reste encore un de leurs complices et aussi criminel, c'est le traître Wittingoff, commandant en chef de la maison du tyran le 10 Août (cela dit tout).

„Wittingoff doit être á Tours et sa famille est à Strasbourg, je prouverai tous ses crimes et ses complices.

Adieu, salut et fraternité.

Ton concitoyen

Charles Hesse.

De generaal Wittinghoff had de koninklijke familie hulp en bijstand verleend op den 20 Juni en den 10 Augustus 1792. Karel van Hessen werd door den 9 Thermidor uit zijn kerker verlost, om gedurende het Directoire zijne jakobijnsche beginselen te verkondigen tot op 18 Brumaire. Verbannen door den eersten konsul naar Oléron, later vrijgelaten en in Duitschland teruggekomen, leefde hij uit de liefdegiften van den keurvorst.

3. Van den ter-dood-veroordeelden ambtenaar Durand aan vrouw en kinderen, vol treffenden stervensmoed en teedere genegenheid voor de zijnen.

4. Brief van den Generaal Kellerman aan de leden van het Comité de salut public, uit zijne gevangenis, 6 Ventôse 1794 (24 Februari).

Kellerman, de held van Valmy, was in September 1793 in ongenade gevallen bij de Konventie — daar hij niet genoeg overwinningen had behaald. 't Ging hem geenszins beter, dan de ongelukkige generalen dezer derde Republiek. Bourbaki en Chanzy kunnen zich met zijne geschiedenis stichten. 't Baatte Kellerman luttel of hij eenvoudig en waardig protesteerde in dezen brief:

„Citoyens représentants, c'est un soldat sans tache depuis quarante-trois ans, qui vous demande sa liberté, son sang est toujours prêt à couler pour le salut de la République. Parlez, je marche, et vous trouverez toujours Kellerman au champ de l'honneur et de la victoire ou la mort."

Kellerman werd vrijgesproken in 1795 en het volgende jaar aangesteld als bevelhebber van het leger der Alpen. Onder het keizerrijk werd hij... senator, maarschalk en hertog van Valmy!

5. Brief van den ex-generaal Santerre aan den burger Châteauneuf, „écrivain de bonne foi." Gedateerd 5 Vendémiaire an X (September 1802).

De korpulente bierbrouwer, ex-kommandant der nationale garde in 1792 en 1796, antwoordt aan een letterkundige, die hem om inlichtingen vraagt over den oorlog in de Vendée. Het blijkt volkomen duidelijk, dat Santerre tot de dantonnisten behoorde, daar hij den dood van Danton, Camille Desmoulins, Lacroix en Westerman betreurt. Zijne heldendaden (!) in de Vendée worden breed door hem uitgemeten. De letterkundige Châteauneuf teekent op den rand van dezen brief aan, dat Santerre van den intendant der civiele lijst 100,000 frs. had ontvangen, om het straatvolk in toom te houden, — dat hij geenszins order gaf om de trom te roeren, toen Lodewijk XVI op het schavot wilde spreken, maar dat dit bevel gegeven was door zeker oud-officier van het hof, Beaufrelut d'Ayat.

Misschien is dit waarheid en strekt het derhalven, om den woeligen koning der brouwers te ontheffen van een historischen smaad — een ding blijft zeker: Santerre redde

zich zeer behendig door al de gevaren der omwenteling, ondanks zijne medeplichtigheid aan de Septembermoorden.

6. Brief van Lucile Duplessis aan Camille Desmoulins.

Eene allerbevalligste verschijning, Lucile, de echtgenoote van den vurigen en geestrijken Camille Desmoulins.

Het proza van Lamartine heeft een stralenkrans van poëzie voor hare nagedachtenis geweven — zij verdiende het om haar liefdevol hart. Lucile had slechts twee passiën — de passie der vrijheid en de passie der liefde. Zij stierf omdat zij Camille te veel had liefgehad.

Haar leven vlood als eene pastorale voorbij. Voor de zestienjarige zongen reeds de dichters:

„Gentille abeille, insecte habile,
„Butine en paix le long du jour;
„Mais ne touche point à Lucile,
„Cette fleur n'est que pour l'amour.
„Toi dont le coeur encor sommeille,
„Lucile, pense à ma chanson:
„Sache, qu'amour, comme l'abeille,
„A son miel et son aiguillon."

Het onuitgegeven briefjen, door Dauban in 't licht gegeven, is een minnebrief aan Camille vóor haar huwelijk. Het eindigt met deze allerinnemendste regelen:

— „Tu souffres, dis-tu. Oh! je souffre d'avantage. Ton image est sans cesse présente à ma pensée, elle ne me quitte jamais. Je te cherche des défauts, je les trouve et je les aime. Dis moi donc pourquoi tous ces combats, pourquoi j'aime à en faire un mystère même à ma mère? Je voudrais qu'elle le sut, qu'elle le dévinât, mais je voudrais pas le lui dire."

Lucile had zich tijdens het proces van haar echtgenoot met hartstochtelijke heftigheid beklaagd over de vonnissen van het Tribunal Révolutionaire — zij zoude haar natuur verloochend hebben indien zij haar lot geduldig gedragen hadde. Als hoofdwet van haar leven huldigde zij: reine liefde. Zij schreef hare geloofsbelijdenis in twee kopletten:

„Veut-on savoir quelle est ma vie?....
„A quelque historien haineux —
„Si de l'écrire il prend envie,
„Ce sera peu volumineux."

„Et ma science et mon système,
„Et mes projets et mes désirs,
„Mes plus grands faits, mes doux plaisirs,
„Tout ce réduit à ce mot: J'aime."

Lucile werd met Jacqueline, de weduwe van Hébert, met Chaumette en den akteur Grammont in Germinal (April) 1794 geguillotineerd.

7. Brief van Robespierre aan zekeren Aigoin. Gedateerd: „Paris, le 2 Mai, l'an II de la République."

Opmerkelijk is het verschijnsel, dat Robespierre geen gebruik maakt van Rommes republikeinschen almanak. Dit staaft te meer, hoezeer Robespierre van alle sanskulotterij een hevigen afkeer koesterde, hoe hij meer in beginselen, dan in vormen het wezen der Republiek zocht. De brief is van een kalmen, beschaafden toon en bevat niets merkwaardigs, zoo men de volledige afwijking van alle jakobijnsche rhodomontades niet als zeer belangrijk wil beschouwen.

8. Brief van den Generaal Kléber aan den Generaal Delaborde. „Rennes, 14 Floréal (3 Mei) An II." Met fac simile.

Zeer merkwaardig wegens de fiere taal der beide republikeinsche helden, later in dignitarissen van het keizerrijk herschapen. Kléber diende in de Vendée en vond den slependen gang van zaken ondragelijk voor zijn kloek soldatenhart. Toen hij door het Comité geroepen werd elders te dienen, richtte hij een hartig woord tot den dapperen Delaborde over den Vendée-oorlog:

„La guerre des chouans est la chose du „monde la plus ridicule, Les braves les „battent à coups de pied et de manche à balai, „les lâches en sont battus, les faibles égor- „gés, assassinés. C'est un ennemi qui a la „timidité et la légèreté du chevreuil et la

„férocité du tigre; c'est un serpent, qui se „traine d'un repaire à l'autre et qui s'échappe „au moment ou on croit le tenir."

Delaborde schreef op den rand van dezen brief:

„L'amitié d'un grand homme tel que Kléber était pour moi d'un prix inestimable. Sa lettre doit être conservée très-précieusement par ma famille.

9. Brief van Billaud-Varenne aan den generaal Dumouriez. 23 September 1792.

Overvloeiende van vurige vriendschapsbetuigingen en de verzekering: „Nous anéantirons les aristocrates." Reeds in Mei 1793 waren de hekken verhangen en behoorde Billaud-Varenne tot de hevige vijanden van Dumouriez, daar deze zijn post schandelijk had verlaten.

10. Brieven van Vadier, lid van het Comité de Sureté générale aan Robespierre en aan Fouquier-Tinville.

Vadier, een der onwaardigste leden van het Veiligheids-Comité in 1792—1794, vroeger raadsheer in het hof van Pamiers, zocht met zijn brief van April 1792 nog zeer de gunst van Robespierre. Laffe vleyerij is de geheele inhoud. Robespierre wordt genoemd „le Tribun incorruptible du peuple." Daarbij wordt van eene onderafdeeling der Jacobijnen te Pamiers gehandeld, waar men naast Mirabeau en Péthion het portret van Robespierre heeft aan den wand gehangen.

Later werd Vadier persoonlijk tegenstander van den onomkoopbaren tribuun des volks. Hij werkte van gantscher harte mede, om den 9 Thermidor tot stand te doen komen. In alle dingen raadpleegde hij persoonlijk belang. Dit getuigt zijn brief aan Fouquier-Tinville, waarin hij zijn best doet, om vier ingezetenen van Pamiers, zijne vijanden van vroeger, te doen guillotineeren.

Van de vele nog zeer belangrijke bijzonderheden in dit werk medegedeeld, komen vooral in aanmerking de papieren bij Robespierre en Saint-Just na 9 Thermidor gevonden, waaruit geene enkele beschuldiging tegen het

Driemanschap kon worden ontleend, zelfs door den zeer antirepublikeinschen D a u b a n. Alles, wat hij in het midden kan brengen, zijn verwijten van dweperij aan S a i n t - J u s t en van advokaten-breedsprakigheid aan R o b e s p i e r r e.

Ten slotte en ten bewijze hoezeer de gestadige zin der Parijzenaren om te lachen, zich ook na 9 Thermidor niet onbetuigd liet, strekken hier de volgende koppletten in Brumaire (November) 1794 uitgegeven onder den titel:

„C o n s e i l s a u x s a n s - c u l o t t e s."

„Rhabillez-vous, peuple français,
„Ne donnez plus dans les excès,
„De nos faux patriotes,
„Ne croyez plus que d'être nu
„Soit une preuve de vertu:
„Remettez vos culottes."

„Distinguez donc l'homme de bien
„Du paresseux et du vaurien,
„Et des faux patriotes!
„Peuple honnête et laborieux
„Ne vous déguisez plus en gueux;
„Remettez vos culottes."

„De l'homme soutenez les droits,
„Mais sans désobéir aux lois,
„Soyez bons patriotes.
„Concitoyens, sans vous fâcher,
„Cachez ce que l'on doit cacher,
„Remettez vos culottes."

Tot nog toe wezen wij op enkele voortreffelijke geschriften, die een nieuw licht over de geschiedenis der fransche omwenteling hebben verspreid, en minder algemeen worden gelezen, dan de nauwkeurige T h i e r s, de fantastische L a m a r t i n e, de wijsgeerige M i c h e l e t, de strenge L o u i s B l a n c, de schilderachtige C a r l y l e, de uitvoerige M o r t i m e r - T e r n a u x en de vlijtige V o n S y b e l.

Mochten wij over meer plaats beschikken, het zou niet onmogelijk zijn eene nog veel langer reeks van merkwaardige werken ter sprake te brengen en daaruit nog een grooteren schat van bijna onbekende feiten uit dit merkwaardig tijdvak

op den voorgrond te stellen. Thands volge hier slechts een kort overzicht van het meest belangrijke.

Dat duitsche vlijt ook dit historisch terrein met vrucht zou onderzoeken, staven niet alleen Von Sybel met zijne bekende Revolutions-Geschichte en Schmidt-Weissenfels met zijne voortreffelijke Geschichte der französischen Revolutions-Literatur (1789—1795) [1] maar inzonderheid Adolph Schmidt met zijne allergewichtigste studie der fransche archieven.

Het is de verdienste van Schmidt-Weissenfels den invloed der drukpers na 1789 in 't licht te hebben gesteld. De literaire werkzaamheid van Siéyès, inzonderheid zijne brochure „Ou'est-ce que le tiers-état", en van Camille Desmoulins in zijn dagblad „Révolutions de France et de Brabant" bij het opkomen der groote beweging in Juni en Oktober 1789 openen zijn verhaal. Daarna wijst Schmidt-Weissenfels op de bekende herleving van het fransche drama onder Joseph Chenier en Talma. Merkwaardiger is zijne schets van de dagbladen, van de gemeene taal eens Marats in den Ami du peuple, op den voet gevolgd door den lateren thermidoriaan Fréron in zijn Orateur du Peuple en door het slijkorgaan van den Père Duchesne. Daarnaast plaatst hij Carra en Mercier met hunne Annales Patriotiques en de zoo merkwaardige Révolutions de Paris, aanvankelijk tot 1790 door den vroeg gestorven Loustalot, een gematigd Jakobijn, geschreven, later door den onbeduidenden, maar vlijtigen drukker Prudhomme voortgezet.

De rustige Mallet du Pan en zijn Moniteur wordt even goed gewaardeerd als de vurige en heftige royalist Suleau en zijn orgaan „Les actes des Apôtres" — in cynisme een waardig tegenhanger van Marat. De werkzaamheid van den ci-devant Markies de Condorcet in het Journal de Paris en later in la Bouche de fer trekt met volle recht de opmerkzaamheid van den grondigen schrijver. Condorcet, wiens bekende wijsgeerige menschenliefde

[1]) Prag. 1859. I deel, 395 bl.

niet belette, dat hij vóor den dood van Lodewijk XVI stemde en wiens wanhopige zelfmoord in den kerker bijna doet vergeten, dat een tijdgenoot hem aldus terecht schetste:

„Jadis mathématicien,
„Marquis, académicien,
„Sous d'Alembert panégyriste,
„Sous Panckouke encyclopédiste,
„Puis, sous Turgot économiste.
„Puis, sous Brienne royaliste,
„Puis, sous Brissot républiciste,
„Puis, du trésor public gardien,
„Puis, citoyen-soldat, puis rien —"

— Condorcet was een der rijkst begaafde geesten van dien tijd, een degelijk denker, wiskundige en staatsekonoom, een dweper met de wijsbegeerte der vrijmetselaren, en vurig geloovend in de volmaakbaarheid van het „genre humain."

Het orgaan la Bouche de fèr predikte deze filozofie onder medewerking van Fauchet, een ex-abt, en Bonnereille, die met Anacharsis Cloots de religie van het „genre humain" en het dogma van: Parijs — hoofdstad der waereld verkondigden.

Schmidt-Weissenfels behandelt vervolgens den toenemenden invloed van het drama en de zeer middelmatige stukken van Collot d'Herbois, die vóor 1792 een onbekend tooneelspeler en schrijver was. Onze geschiedschrijver noemt van Collots stukken: „Le préjugé à vaincre" (1790), — „Le magistrat" (1790), — „Louis XII" (1790), dit laatste zelfs eenigszins royalistisch van toon. Had de stroom der gebeurtenissen dezen onbeduidenden dichter niet naar de Konventie en naar het Comité de Salut Public gebracht, wellicht ware het leven van Madame Elisabeth en van Danton gespaard, en daarbij tevens Robespierre behoed voor de aantijging, dat hij de oorzaak van hun dood is geweest, schoon ons dan tevens de schrale troost ontbreken zoude, van Collot d'Herbois, den meest gewetenlooze van alle politieke schavuiten, in een brandewijnroes in ballingschap te Cayenne te zien omkomen.

Ook over de rijke verzameling vlug- en strijdschriften geeft de Duitscher een allesbehalven oppervlakkig verslag. Begin-

nende met het pleidooi van den ellendigen Philippe Egalité: „Exposé de la conduite de M. le duc d'Orléans dans la Révolution de France, rédigé par lui même," voortgaande met den stoet van diens bezoldigde lofredenaars, waaronder Laclos, de befaamde schrijver van den schaamteloozen roman: „Les liaisons dangereuses," somt hij al de zonderlinge verschijnselen van de brochurenletterkunde op, niet het minst de heftige schotschriften tegen de geestelijkheid met obscoene karikaturen.

Voorts staaft hij de armoede van dit tijdvak in dichters. Saint-Lambert en Delille met hunne vervelende didaktiek — waarin de arme Roucher, de dichter van Les Mois, hen verre overtreft, en de karakterlooze Fontanes meer lyrisch uitmunt — kunnen evenmin als de hooggeloofde Pindare-Lebrun den poëtischen zin van het revolutionnaire tijdvak staven. Terecht prijst Schmidt-Weissenfels de treurspelen en de satyrische strofen van Marie Joseph Chenier, maar bovenal verwijlt hij met bijzonderen lof bij de uitstekende lyriek van den rampzaligen André Chenier.

André Chenier, de voorlooper der romantische school in Frankrijk, durfde de Kordelieren en Jakobijnen bespotten, den lof van Charlotte Corday verkondigen en voor Lodewijk XVI pleiten, daarom klonk zijne stem zoo roerend in de Conciergerie en werd hij in bloei van leven en talent weggerukt door de valbijl. Geheel anders was het lot van Rouget de l'Isle, eens de populairste dichter van zijn vaderland, later door Napoleon en de Orleansen met ijver beschermd. Beiden André en de dichter der Marseillaise hebben gestaafd, dat de fransche letteren ook in het tijdvak der Omwenteling, te midden van den storm der hartstochten en onder den gang der tragische gebeurtenissen, althands nog enkele luisterrijke triumfen mochten vieren.

Een uitvoerig verslag van den joernalisten-strijd tusschen Jakobijnen en Girondijnen volgt. Wat Brissot en Louvet in de Sentinelle en den Patriote français aanvoerden tegen Marat en den Père Duchesne wordt vrij nauwkeurig te zaâm gevat. Den strijd van Robespierre in zijn journal: „Le Défenseur de la Constitution" en in zijne

„Lettres à ses Commettants" wijdt Schmidt-Weissenfels een al te partijdig oordeel. Ook hij heeft zich nog niet losgemaakt van de legendaire voorstelling, waarbij Robespierre als groen van nijd en geel van gal optreedt.

Voor het overige is het boek van Schmidt-Weissenfels een uitmuntend en degelijk werk, 't welk tot beoordeeling van de groote gebeurtenissen der Omwenteling meer heeft bijgedragen, dan lijvige fransche verhalen, zoo als Bougaert, de advokaat van Danton en Marat, of een der jongste geschiedschrijvers der Omwenteling: Villiaumé hebben geleverd.

Geheel hetzelfde geldt van de archief-studiën door Professor Adolph Schmidt van Jena in 1867 en 1869 door den druk algemeen gemaakt onder den titel:

„Tableaux de la Révolution française publiés sur les papiers inédits du Département et de la Police secrète de Paris. (Tome I. 379 p. Leipzig 1867. Tome II. 558 p. 1869.)

De duitsche hoogleeraar heeft in gezelschap van een jong zwitsersch historicus: Jacob Vogel, langen tijd op het ex-keizerlijk archief gearbeid en er afschriften gemaakt van onuitgegeven stukken in het tijdvak der Omwenteling. Meest zijn het de rapporten van de spionnen der politie, van de „commissaires observateurs de l'esprit public" — die ook voor een zeer klein deel door Dauban zijn bekend gemaakt [1]). Toelichtende opmerkingen vergezellen de authentieke stukken.

Een volledig verslag van dezen zeer interessanten arbeid strookt niet met mijn bestek; ik wijs derhalven alleen op het merkwaardigste.

Een der eerste uittreksels van archief-dokumenten betreft het gemeentelijke en departementale bestuur der stad Parijs. Het is voor vreemdelingen bijna onmogelijk iets van de geschiedenis der fransche Omwenteling in

---

[1]) Professor A. Schmidt beklaagde zich nog onlangs (1874), dat Dauban hem zijne ontdekkingen heeft ontfutseld.

1789, zelfs van de tegenwoordige (1871) troebelen der Commune te verstaan, zonder een helder inzicht in de verhouding van de parijsche municipaliteit tot het departement van Parijs en het rijksbestuur. Bij afzonderlijke wet was aanvankelijk het Departement van Parijs in 1790 boven de municipaliteit geplaatst in alles wat algemeene orde en veiligheid betrof. Men had immers aan den Gemeenteraad van Parijs de administratie der politie overgelaten en daarmeê aan dat lichaam eene zeer gevaarlijke macht verleend. De Regeering verwachtte dus bij de invoering der Grondwet van 1791, dat eene reorganizatie van het Departement het evenwicht zou herstellen. De Gemeenteraad — „assemblée des représentants de la Commune" — bestond in 1790 uit 144 leden, waaruit het kollegie van dagelijksch bestuur – „corps municipal" – van 48 leden was gekozen. Buiten dit getal stonden de Maire (destijds Bailly), de procureur de la Commune en zijne beide substituten.

Den 4 Januari 1791 werd de nieuwe departementale raad van het Departement Parijs georganizeerd, onder den titel van assemblée administrative du département de Paris. Zij bestond uit 36 leden, waaronder La Rochefoucault, Talleyrand, Mirabeau, Danton en Siéyès. De leden verkozen een kollegie van dagelijksch bestuur — directoire — van 8 leden, waaronder Mirabeau en Siéyès, benevens een voorzitter voor beide vergaderingen (La Rochefoucault) en een procureur-géneral-syndic (Roederer).

Bij de nieuwe organizatie werd bepaald, dat de Raad van het Departement, zoo wel als de Gemeenteraad, recht had, om de gewapende macht in te roepen bij verstoring der orde, doch dat de Raad van het Departement, als hoogste autoriteit, het recht had de besluiten der Commune te schorsen en in geval van nood tegen haar te beschikken over het leger. Van daar een oorzaak tot onophoudelijke woeling, die in de treurige dagen van 20 Juni en 10 Augustus 1792 met onstuimige kracht los brak en den 31 Mei 1793 met de algeheele viktorie der Commune eindigde.

Niet minder belangrijk zijn de mededeelingen van Adolph

Schmidt aangaande de inrichting der politie van Parijs. Het stelsel van verklikkers en „Observateurs" dagteekent van het ancien-régime, toen één Luitenant-Generaal opperhoofd der politie was volgens koninklijke ordonnantie van 1667. Lodewijk XV amuzeerde zich met de rapporten der observateurs nopens de verschillende graden van immoraliteit zijner geliefde onderdanen. De politie werd op deze wijze eene allersnoodste geweldenarij, ondersteund nog daarenboven door de schending van het brievengeheim en de uitvinding der lettres de cachet. Lodewijk XV gaf meer dan 150,000 dezer laatsten aan zijne ministers, Lodewijk XVI slechts .... 14,000.

Na de bestorming der Bastille (14 Juli 1789) werd het Luitenant-generaalschap van Parijs opgeheven en de politiemacht feitelijk gesteld in handen des volks en wel in de vergaderingen van de 48 sektiën van Parijs. De Assemblée nationale regelde echter het politiewezen bij de wet in 1790 en droeg er de zorg van op aan den Gemeenteraad en aan den departementalen Raad. Er werden 48 kommissarissen van politie aangesteld naar het getal der sektiën. Iedere sektie kreeg het recht voor het vervolg haren eigen kommissaris aan te stellen en daarbij een korps van 16 hulpkommissarissen te voegen.

Na den 10 Augustus 1792 komt er wijziging in dezen staat van zaken. De wettige municipaliteit van Parijs werd door eene révolutionnaire Commune vervangen, die zich alle macht en dus ook de oppermacht over de politie aanmatigde — 't welk thands op de kurieuste wijze wordt nagebootst door de Commune van 1871. De politie komt weder in handen der sektiën en van daar verhuist ze naar de klubs. De nationale garde wordt de gewapende macht van de Commune — de 48 bataljons der 48 sektiën noemen zich „sections armées" en staan onder een enkelen opperbevelhebber (Santerre).

De minister Roland poogde na den 10 Augustus aan dezen verwarden toestand een eind te maken door de oprichting van een „Bureau d'esprit public", waardoor hij op den volksgeest wilde werken met geschriften, maar

de tegenstand der Commune vernietigde dit plan. Zijn opvolger Garat, teleurgesteld door het gering gezach van de uitvoerende macht binnen Parijs, herstelde de „observateurs" van het ancien-régime. Zoo kwam eene rijkspolitie tot stand, die vooreerst geheim was en vooral binnen Parijs dienst deed. Voor de departementen had Garat iets dergelijks willen instellen, maar werd hierin verhinderd door den tegenstand der Konventie.

Garat hernieuwde wel het „bureau d'esprit public" van Roland, maar, wat deze in 't publiek door nuttige geschriften poogde te bewerken, deed gene door geheime agenten. Zoo was de politie gedurende het Schrikbewind aldus samengesteld, dat ze eerstelijk berustte bij den revolutionnairen Gemeenteraad; dan bij den meer en meer onbeduidenden departementalen Raad en eindelijk bij de bizondere en geheime politie des Ministers van Binnenlandsche zaken.

Reeds meen ik hiermeê volkomen gestaafd te hebben, dat de archief-studiën van prof. Adolph Schmidt nieuw licht verspreid hebben over de geschiedenis dezer allerbelangrijkste periode en zoo ik mij onthoud, om uit den inhoud der geheime-politie-rapporten tal van legendaire feiten van het terrein der geschiedenis te verjagen, het is omdat ik gebrek aan plaats heb. Belangrijk zou het inzonderheid zijn eene studie te maken van den donkersten tijd gedurende de Terreur, toen de Commune zich met het Comité de Salut Public vereenigde tegen de Konventie en hare eerste vrienden, de Hébertisten, opofferde voor de vrienden van Robespierre.

Eene vergelijking met een ander allergewichtigst werk zou hier dienst kunnen doen. Ik bedoel de monografie van George Avenel over Anacharsis Cloots, l'orateur du Genre Humain. [1]) Zeldzaam is zonderlinger en interessanter boek geschreven. Een geheel nieuw dogma in de republikeinsche geloofsbelijdenis komt daarmeê op den voorgrond: „la doctrine Parisienne-Cosmopolite pure

[1] Paris, 1865. 2 Tomes, 414 en 480 pag.

interprétation des droits de l'Homme." De zonderlinge figuur van Anacharsis Cloots, den wijsgeer van Gnadenthal, en den apostel der algemeene, humanitaire republiek, treedt hier eerst in zijne waarachtige gedaante op. Hij groepeert alle vreemdelingen om zich heen, ten einde de waereldrepubliek en den kultus van het „genre humain" te verkondigen. Zelf een Pruis, trekt hij den hollandschen bankier de Cocq — zijn kleinzoon heette Paul de Kock, — den Oostenrijker Junius Frei, den Spanjaard Guzman, den Deen Diederikstein in zijn kring en naar het schavot.

Anacharsis Cloots was niet maar eenvoudig een geëxalteerd hoofd met belachelijke overdrijving, hij speelt eene allergewichtigste rol in den klub der Kordelieren, in den strijd der Commune tegen de Konventie, en eindelijk in de groep der „enragés", welke le Père Duchesne aanvoert. Cloots wilde de republiek generalizeeren, de fransche ideeën van '89 over de geheele waereld prediken. Robespierre vond het voldoende de Republiek te nationalizeeren en werkte derhalven mede, om den Redenaar van 't Menschdom uit den klub der Jakobijnen te verdrijven.

De vriendschap met Chaumette en Hébert was doodelijk voor Anacharsis Cloots. In het proces van de Hébertisten, 11—24 Maart 1794, geldt eigenlijk niets tegen hem dan dit alleen. Met bijzondere plasticiteit schildert George Avenel het einde der Hébertisten.

Op den 4 Germinal an II (24 Maart '94) worden de „charrettes" naar het plein der Revolutie gezonden. Hébert, Chaumette, Vincent, Ronsin, Momoro, de Cocq en Anacharsis Cloots met nog 12 medeplichtigen worden ter dood geleid.

Eene luid joelende menigte omringt de karren. Hébert stort tranen en zucht: „La République va finir!" — „Elle est immortelle!" antwoordt Vincent. Omdat Hébert koopman in kachels en fornuizen was geweest, deed Camille Desmoulins — de Aristofanes der Revolutie — een paar fornuizen voor de karren uitdragen. Hébert gevoelt den wreeden hoon en weent bitter. Het volk

joelt: „Ah! il est bougrement en colère, le père Duchesne!”

In de laatste kar staat Anacharsis Cloots. Het volk huilt: „A mort le Prussien! A mort le cidevant! A mort le millionnaire! A mort le mouchard!” De redenaar van de menschheid glimlacht en poogde te spreken — te vergeefs! Daarna verdiepte hij zich in eigen mijmeringen en sprak luide eenige woorden over de eeuwige stofwisseling der Natuur, waarbij hij wilde inslapen onder de groene zode. Het volk zingt intusschen spotliederen op Hébert:

„Ciel, il etait si patriote!
„Il faisait des discours si beaux!
„Pourquoi siffle t-il la linotte,
„Le fameux marchand de fourneaux!”

Toen men voorbij de klub der Jakobijnen reed, zei Vincent tot Hébert: — „Hébert, c'est le moment ou jamais de descendre pour faire une motion!”

Het eerst van allen werd de hollander de Cocq onthalsd. Anacharsis wilde de laatste zijn. Hij zag met groote standvastigheid en onwrikbare overtuiging in zijne wijsbegeerte zijne vrienden sterven. Op zijne beurt trad hij moedig te voorschijn en groette met zijn hoofd, daar zijne handen gebonden waren, het standbeeld der Vrijheid.

Eene ontzettende uitbarsting van geestdrift volgde bij de toeschouwers. Eene der nieuwsbladen van den volgenden dag schreef: — „Les filles publiques et les prêtres refractaires et les agioteurs et muscadins, tous pêle-mêle, bras, têtes, et jambes s'engloutirent, et roulèrent sur le pavé sanglant.”

April, 1871.

FRANSCHE KARIKATUREN.

Terwijl de Pruisen de hoofdstad der beschaving, der café-concerts en der petites créatures bombardeerden, waren er nog voortdurend teekenpennen in de weer, om den politieken hartstocht in spotprenten aan te vuren. Terwijl de mannen der Commune een nieuwe ramp voor het uitgeputte Frankrijk voorbereidden, deden diezelfde teekenpennen dezelfde diensten en had dit vroeger Badinguet en Badinguette gegolden, nu moesten het Thiers, Favre, Jules Simon en Ernest Picard ontgelden. Te midden van de ontzettendste gevaren, den nijpendsten nood, den bittersten tegenspoed bleef het esprit gaulois zich zelven getrouw in deugd en ondeugd.

De fransche karikatuur, uitsluitend politiek van karakter, munt bovendien uit door den kwinkslag van het onderschrift. Somtijds is de teekening los en smaakvol, somtijds slordig en onbehaaglijk. Somtijds zijn het de elegante croquis van Grevin, de woedende farcen van Faustin, somtijds weder de bizarre gedrochten van Cham of de meesterlijke teekeningen van Daumier. Veel van het prestige der fransche waereld- en hoofdstad is voor goed verloren gegaan in den jongst verloopen tijd — en gaarne laten we ieder advokaat van een groot nationaal onheil zich verdiepen in de deugden en qualiteiten der gallo-romaansche bevolking zoo wij maar mogen opmerken, dat bij alle minder loflijke eigenschappen dezer fransche natie, de onsterfelijke ader tot schertsen, spot-

ten en beschimpen, van den onschuldigen humor tot de allerbitterste satyre, immer rijkelijk vloeit en met onverbeterlijke virtuoziteit wordt geopenbaard.

Wat de geest der fransche hoofdstad, gedurende het jongst verloopen schrikbewind der Commune, gedurende het beleg van Parijs door de Pruisen geestigs heeft gewrocht, verschuilt zich menigmaal in de politieke karikaturen. Ik wil er eenige van beschrijven, om reeds bij voorbaat eene geringe bijdrage te leveren tot de gewichtige geschiedenis van dezen zoo tragischen tijd — een geschiedenis misschien weldra door eene beter versneden pen dan de mijne te leveren.

I.

De eerste serie van karikaturen gedurende het beleg door de Pruisen is natuurlijk tegen den begaafden schrijver gericht, die te vergeefs poogde met zijn „Vie de César" de poorten der fransche akademie te overweldigen. Gade en kroost komen mede niet geheel vrij.

Zoo vinden wij eene bloedroode guillotine met eene roode muts gedekt en het cijfer 1870; het hoofd van de ex-keizerin ligt tusschen de twee stijlen. De gelijkenis is, als immer, voortreffelijk. Op het voorhoofd van het slachtoffer leest men: „Poôvre faâme" en het onderschrift luidt:

> „Je t'ai saisie, j'ai mis l'ecriteau sur ton front,
> et maintenant la foule accourt et te bafoue."

In eene volgende plaat vinden wij eene uitvoerige reproduktie van harten vrouw als speelkaart, aan de eene zijde: Badinguette, eene vervallen karikatuur, aan de andere zijde: La République. Scherper is de voorstelling, die tot opschrift draagt: Partant pour la Syrie. Een kameel trekt in vollen ren naast een varken voort. De kameel stelt de ex-keizerin, het varken den ouden heer van Chislehurst voor. Op den rug van den kameel bevinden zich in eene rij: Generaal Fleury, Pietri, Rouher en Maupas; Fialin, gezegd Persigny, zit op de staart van het dier.

Voor ik verder ga, antwoord ik op eene bedenking, die

men wellicht bij bovenstaande regelen mocht geopperd hebben. Ik verwacht namelijk, dat men met edelmoedige ridderlijkheid voor de ex-keizerin, wellicht zelfs voor den dapperen held van Sedan een lans wil breken en ze tegen de sarkasmen van de fransche karikatuur-stift wil in bescherming nemen. Ik zal mij er volstrekt niet tegen verzetten, want bij het vermelden der spotprenten koester ik geenszins het voornemen de inzichten en bedoelingen der teekenaars te verdedigen — ik refereer slechts. Voor het overige zal de geschiedenis uitspraak doen over het tweede keizerrijk en zijne parasieten.

Eene volgende plaat stelt de ex-keizerin voor als l'Abbesse de Lonchamps. In geestelijk gewaad knielt zij voor eene schilderij, waarop een kolossale ruiterhelm is afgebeeld. Het onderschrift luidt: „Eugénie d'Espagne, Dame de Montyo, Comtesse de trêsbas, épouse légitime du Haut et puissant dégommé Seigneur Badinguet III, chevalier de plusieurs ordres, voire même d'industrie."

Eene andere vertoont haar gelaat in den zonderling verlengden vorm, waarmee zilveren lepels iemands aangezicht verminken, met het opschrift: La Rose impérale. Verschillende vliegen en muggen met de koppen van Grammont, Ollivier, Clément Duvernois, De Failly, Chevreau, De Nieuwerkerque, Paul de Cassagnac, Leboeuf en Hausmann, zwermen om deze roos. Elders ziet men haar in allerijl de Tuileriën ontruimen, terwijl zij hare gitaar, haar diamantschrijn en een misboek mededraagt. Wederom elders knielt zij als „Révérende Eugénie de Montyo", die in boetgewaad een maarschalkslaars aanbidt waarin een waskaars brandt. Aan den wand prijkt het portret van den tweeden December-held.

Op bijna gelijke wijze worden de beide echtelingen te zaâm voorgesteld. Une querelle dans le ménage vertoont eene worsteling, waarbij de ex-keizerin de brieven van zekere Marguerite Bellanger met eene kaars verbrandt. Als twee straatmuzikanten ziet men ze vervolgens in vrede voortwandelen, terwijl monsieur aan madame vraagt: „Dis

donc Génie t'as pas une pièce d' cent sous qu'a pas d'occupation." Verder wordt een drietal geteekend, de broeder van De Morny als een reusachtige stier, de maarschalk Leboeuf met de ex-keizerin op den rug van den stier en het onderschrift:

— „Je vous en prie, ayez un peu de tenue, mon cher Leboeuf. — Mille pardons, belle dame! ce n'est pas moi, qui suis le boeuf, c'est lui."

Een kleine knaap met een ruitersabel – Loulou – wordt op een ander plaatjen al krijtende bespot, terwijl hij uitroept: „Moi je veux mon peuple!" Elders rijdt hij „sur son cheval de Saarbrück" met een kogeltjen in de hand — of wordt hij door een eend vervolgd met het onderschrift: „Brave comme son papa."

Onder de familieleden — „affiliation de Badinguet" — komen veel karikaturen voor op la Veuve Demidoff (Mathilde Bonaparte). Meestal is deze dame bezig een koffer te pakken met kostbaarheden; schilderijen staan aan den wand, een kolossaal portret van De Nieuwerkerque – Direkteur van het Louvre-Museum en zeer bevriend met deze weduwe – hangt aan den muur – onderschrift: „O Mathilde, idole de mon âme!"

Niet minder worden de zonderlingste voorstellingen gevonden op Pieter Bonaparte en op Plon-Plon, maar allermeest treft de gramschap der artisten den ex-keizer des vredes. Geene enkele beschimping is hem gespaard, de onoogelijkste, walgelijkste voorwerpen worden in zijne nabijheid gevonden. 't Beduidt nog weinig, dat men twee schalen teekent, waarin ter eene zijde Traupmann en verdere krimineele specialiteiten, waarin ter andere zijde de ex-keizer, die natuurlijk daalt, waar messieurs les assassins rijzen met het onderschrift: „Ici l' on pèse les criminels!" – nog weinig is het den beschermheer van miss Howard en van den portugees Veyra met het podagrabeen in windselen te vinden en het bijschrift: — „Je faisais des plans comme Trochu, je partais comme Ducrot pour revenir mort ou victorieux,

j'avais peur comme Picard, j'ai fait tirer sur le peuple comme le gouvernement provisoire, en somme je ne vois pas pourquoi ces Français m'ont détroné" — nog weinig is het den ex-keizer als arend met klauwen en een gelen snavel het hoofd van een lijk te zien verslinden met dit vers:

„Monstre affamé de sang et de carnages,
„Depuis vingt ans repu de notre sang;
„Du pilori, c'est en vain que tu rages,
„Nous saurons bien te reduire au néant."

scherper wordt de paskwilleering, als Badinguet de laarzen poetst van keizer Wilhelm en men de volgende dialoog leest:

— „Allons, Badinguet, plus vite que ça, tu sais bien qu' on m'attend à Paris."

— „Oui, mon frère et puissiez vous réussir à me recaler là bas!" — doch allerscherpst is: la Confession de Badinguet, waarin deze tot den Paus spreekt:

— „Mon père, je m'accuse d'avoir assassiné la république au 2 décembre 1851: d'avoir trahi le serment, que j' avais prêté à mon peuple: d'avoir fait massacrer des milliers d'hommes: d'avoir lachement rendu mon épée, d'avoir vendu la France au roi de Prusse, d'avoir, etc.. etc., etc."

— „Horrible, mon fils!!! pour pénitence vous continuerez à bien boire, bien manger, bien dormir avec l'aide du seigneur!"

Het getal karikaturen op den man van 2 December is legio. In elk bedrijf, voddenraper, saltimbanque, orgeldraayer, slachter, struikroover wordt hij voorgesteld met de woedendste satyre. Eén ding is hierbij op te merken. Of de Franschen recht hebben, den man, die achttien jaren den titel van hun Keizer droeg, te verfoeyen, beslisse de geschiedenis — of zij wel handelen een vorst, die een goed financier was in den kring zijner familie, met verwijtingen te overstelpen, beslisse de geschiedenis — doch dat zij, die hem achttien jaren hebben

geduld, die voor hem hebben gekropen — op weinige, zeer eervolle uitzonderingen na — die alles ten hemel verhieven, wat door dezen inderdaad meineedigen mond is gesproken, dat zij, nu hij eindelijk valt, geene beschimping te morsig, geen scheldnaam te walgelijk vinden, dat is allerminst hartverheffend en schenkt weinig troost voor de toekomst van deze veelszins ongelukkige natie.

II.

Het onderwerp: „Badinguet" is op duizenderlei wijze gevariëerd. Wel rijken voorraad van haat en verachting had het ongelukkige, gedemoralizeerde Parijs van 1851 tot 1870 bijeengegaard en verkropt, om dus bij tien- en honderdtallen schimpscheuten op den gevallen Lodewijk Napoleon te kunnen losvuren. Eerbied voor gezonken grootheid, voegde men er bij, is onder de beginsellooze fransche natie niet te vinden, maar in dit opzicht hebben de Franschen het scheldwoord „beginselloos" niet verdiend. Het keizerlijke purper kan de misdaad van 2 December en de moedwillige volksslachting van 4 December, de keizerlijke kroon kan het goore moeras, 't welk den naam draagt van het tweede Keizerrijk, niet met zijn goud en juweelen overschitteren. Eens burgemeester altijd burgemeester, 't welk overgezet zijnde beteekent: eens politieke schurk altijd dito, dito.

Onder de sprekende karikaturen op „Badinguet" onderscheid ik nog de volgende. Een varken met een napoleonshoed danst in het slijk van eene achterbuurt, met den naam Rue Tiquetonne aangeduid. Eene ouderwetsche lantaarn hangt aan koorden over de straat en is genummerd: 2 Decembre. Onderschrift: L'animal de cloaques s'est noyé dans la fange. In een tweede vinden wij „Badinguet" als hengelaar. Hij heeft beet gehad en haalt eene roode frygische muts op met den uitroep: „Ah! celle-la par exemple, je la truffe mufaise....!" Elders ligt hij in een lijkwagen met de aanduiding: „Des Tuileries à la Morgue — intérieur gratis." „Badinguet" heft zich echter een weinig op in zijne kist en roept: „Arrête,

arrête cocher! le temps seulement d'établir ma dynastie!" — waarop de koetsier, een skelet met een huilebalk, antwoordt: „Non, non! Je te tiens donc enfin cette fois et c'est la bonne." Het onderschrift luidt: Le dernier carosse (non volé)."

Eene dergelijke voorstelling toont „Badinguet geknield bij een grafsteen met het opschrift: Napoléon IV, mort-né, terwijl in direkte tegenstelling met deze gedachte, het gezelschap der pseudo-Napoleons op eene andere plaat achter de schermen staat met de vraag: „Peut-on entrer?" „Badinguet" draagt een schotsche muts, de revolver-prins Pierre een knuppel en twee pistolen, Eugénie wordt begeleid door Veuillot en Ollivier beide met den spaanschen priesterhoed van Basilo. Men blijft steeds denken over eene restauratie van dit beminnelijk gezelschap, waarbij ik nog vergat de in Engeland zoo liefelijk ontvangen „Loulou" te tellen. ditmaal zeer weinig passend zijn pink in een neusgat begravend.

Treffender is eene karikatuur, waar „Badinguet geknield wordt geteekend met eene muts op het hoofd, zooals weleer de kinderen tot straf op bewaarscholen droegen. Twee groote ezelsooren stijgen uit de muts opwaarts en tusschen deze papieren ornamenten rust „Prins „Loulou" op de spits van een duitschen Pickelhaube, mede te voorschijn tredend uit de strafmuts. De bestrafte scholier heeft een adelaar, als lakei gekleed, in zijn gevolg — op zijn voorhoofd branden de letters van Sedan. Het onderschrift — vervaardigd tijdens het beleg door de Pruisen — luidt: „Mes chers petits Parisiens, il est vrai que je vous ai mis dans le pétrin, mais à tout péché miséricorde. Votre république ne peut pas durer longtemps: on vous l'escamotera à votre barbe et vous payerez encore les pots cassés. Il est écrit que vous serez toujours les dindons de la farce, donc, autant que j'en profite qu'un autre. Laissez-moi revenir parmi vous et je vous promets de devenir le modèle des souverains. Si vous ne voulez

plus de moi, je suis bon enfant, je reste dans les coulisses du pouvoir, je fais sevrer mon petit Louis et vous le colle immédiatement à ma place. Quant à vos demélés avec l'ami Guillaume, reposez vous sur moi et je me charge de tout arranger."

Vele paskwillen op „Badinguet" in verband met den duitschen keizer bieden niet veel stichtelijker tooneelen aan. Met bloedenden neus ligt „Badinguet" op het ijs — — keizer Wilhelm poogt hem op te richten, maar verklaart in 't onderschrift: „Décidément on ne le relèvera pas...." Elders biedt de Decemberman zijn sabel aan den keizer met de woorden „Voici le sabre de mon oncle! Tu peux le mettre à ton côté!" Zouteloozer nog is de voorstelling van „Badinguet" geknield voor keizerin Augusta, die een Pickelhaube draagt met het devies: Fromage extra fin, terwijl de keizer met eene turksche sabel het gezelschap komt verrassen. Op deze wijze hebben de karikaturisten zich overvloedig vermaakt. Eugénie met den rok van Ollivier, terwijl deze zich haastig uit de voeten maakt en het onderschrift: „Le nouveau Joseph et la nouvelle Potiphar" komt in velerlei variatiën voor.

Ollivier wordt niet het minst aangevallen. Onder het opschrift: „La Cour de Wilhelmshoë" ziet men hem met bril en portefeuille buigen voor „Badinguet", die in een uiterst gemakkelijken stoel zit. Zij houden de volgende dialoog: — „J'espère que votre Majesté me conservera mes appointements?" — „Voyons, Ollivier, la guerre t'a assez rapporté." — „Et toi donc, gros farceur!" Nog scherper is het portret 't welk onder den titel: Pilori-Phrénologie van Ollivier in de bekende kollektie is verschenen. Zijn naam luidt: Ollivier-Iscariote, op zijn voorhoofd staat: Apostat, Rénégat, Liberticide, Judas, Il vendit la République pour un peu d'or. — Zijne oogen zijn met een rood masker bedekt, waaronder men leest: Jérusalem et Tuileries, masque Policier

— op zijn neus prijken de qualifikatiën: Lacheté, Bassesse, Hypocrisie, Impuissance — op zijne onderlip leest men Matérialisme, op zijn kin Abjection. Nog volgt een vers:

„Charnel, ambitieux, pétri de haine sombre,
„Il vendit la vertu, trahit la Liberté .,..
„Judas d'un pouvoir vil, pantin da la fierté....
„Sur l'honneur de la France il a jeté de l'ombre!!!"

„Geheel in denzelfden trant is de frenologische schavotteering van Bazaine — die zoo goed als Ollivier ondervindt, dat de Fransche volksgunst in tijden van tegenspoed een kranken toeverlaat vormt. Met gloeyende letters brandt Metz op zijn voorhoofd — zijn neus draagt het opschrift: L'or est le prix de la Honte, zijn oor prijkt met de woorden: Entend le bruit de l'or: enz. Als puntdicht leest men onder zijn portret:

„Rampant devant le maitre et dressé comme un chien....
„Laquais, il a servi.... La France délivrée,
„Il a trahi le peuple et sali sa livreé....!
„On le crut un héros — malheur, il n'était rien!!!"

Sommige dezer portretten zijn van zoo vinnig en smakeloos venijn, gelijk b. v. de beeldtenis van Rouher, dat ze de maat der satyre ten eenemale overschrijden. Beter is het puntdicht op den schitterenden staatsman Leboeuf:

„Cinq fois prets" disait-il; cet amant de la truffe,
„Elève d' Escobard autant que de Tartuffe:
„Cinq fois prets!!!... Sais tu bien, o superbe Leboeuf!
„Que la France te doit sa honte dans son oeuf???

Dat prins Pieter er slecht afkomt, is te denken. Zijn knevelbaard eindigt in revolverloopen, het bloed van Victor Noir droppelt op zijn voorhoofd. Zijn vonnis luidt:

„Manger, violer, tuer.... en trois mots: Voilà l'homme:
„Meurtrier par état — ogre par sentiment!!!!
„Rochefort réveilla l'assassin de son somme....
„Et Victor Noir, martyr, s'appelle.... châtiment!!!!"

Les Châtiments van Victor Hugo worden natuurlijk ook met Badinguet in verband gebracht door de

karikaturisten. F a u s t i n teekent den verontwaardigden bard met eene roode reuzenpen en een deel zijner poëzie, terwijl hij „N a p o l e o n le P e t i t" met een reusachtigen kogel aan het been ter aarde heeft geworpen.

Onderschrift:

„Va, bandit! le boulet que dans des temps stoïques
„Le grand soldat, sur qui ton opprobre s'assied,
„Mettait dans les canons de ses maïns héroïques,
„Tu le traines à ton pied!"

Al deze teekeningen zijn meest onder den indruk van de omwenteling op 4 September 1870 ontworpen. Tot de allereersten, nog onvermeld geblevenen, behoort de voorstelling van het geheele ex-keizerlijke hof, zes en twintig koppen, sprekend van gelijkenis, als een hoop vuilnis te zaam geveegd door een rooden bezem, waarop de datum van 4 September 1870. Op den muur, langs welken deze vuilnis wordt weggevaagd, leest men: „I l e s t d é f e n d u d e d é p o s e r d e s i m m o n d i c e s l e l o n g d e c e m u r." Elders poogt de teekenaar een tragischen indruk te maken onder het opschrift: „L a V i s i o n d e l'I n f a m e." L o u i s N a p o l e o n bevindt zich aan boord van een tuchtschip te Toulon in het gewaad van een galeiboef: een doode adelaar ligt aan zijne voeten, in den helderen maneschijn verrijst de gestalte van den ouden keizer, het onderschrift luidt: „O T o u l o n! c'e s t p a r t o i q u e l e s o n c l e s c o m m e n c e n t, e t q u e f i n i s s e n t l e s n e v e u x!" Nog eene toespeling op den ouden keizer wordt gevonden bij de voorstelling „B a d i n g u e t" als orgeldraaier, 't welk tot motto voert: „J e n e d é s i r e p a s q u e m e s c e n d r e s r e p o s e n t s u r l e s b o r d s d e l a S e i n e, a u m i l i e u d e c e p e u p l e F r a n ç a i s, q u e j'a i t a n t f l o u é." (Napoleon 1 corrigé par son neveu.)

III.

Terwijl de teekenpen in de eerste vreugde na de verlossing van „B a d i n g u e t", ondanks de ramp van Sedan, aldus uitspatte, dreigde nauwelijks het beleg van Parijs door de Duit-

schers, of de satyre keerde zich toen tegen het Goevernement der Nationale Verdediging en zijn voorzitter Generaal Trochu. Noch de ernst der tijden, noch de nood des vaderlands, noch de schrikwekkende Nemesis, die Frankrijk tuchtigde ten bloede, kon den grijnslach doen verstommen van het karikatuurlievend Parijs.

Allermeest werd Trochu aangevallen — want hij was het hoofd der regeering en eene regeering dient in Frankrijk bizonder om aangevallen te worden.

Het bekende plan van Trochu wordt op velerlei wijze aangevallen. Den generaal — die natuurlijk als een verrader werd verdacht gemaakt, omdat de uitvallen van Chatillon, Montretout, Le Bourget en Avron mislukten — den generaal Trochu knielend voor te stellen, terwijl hij de sleutels van Parijs den duitschen keizer aanbiedt met het onderschrift: Le Plan Trochu, kan als eene alledaagsche hatelijkheid gelden. Iets scherper is eene charge: Trochu in een hazenvel met een vrijgeleide van Bismarck, waaronder dit puntdicht:

„Pour ortir chaque matin
„Cet homme (un fameux Lapin)
„Chaque soir avait la fiévre,
„C'est la maladie du Lièvre."

Trochu als tuinslak, als geestelijke — wegens den religieuzen toon zijner proklamatiën — met het onderschrift: l'Abbé Trochu; als advokaat geknield voor Gambetta, die in den uniform van een republikeinsch generaal prijkt met het motto: „Un petit avocat et un grand général!" waarbij de rederijkersbekwaamheden van den generaal bespot worden — als pasteibakker: le fournisseur de S. M. Guillaume, met een korf gebakjens, die nabootsingen van Avron, Montretout, Le Bourget in zoetigheid voorstellen — dit alles is van het meest gewone kaliber.

Onder zijn frenologisch portret, met tal van scheldwoorden overdekt, leest men:

„Sedan, Metz, puis.... Paris! de la trahison noire
Sont trois points lumineux, dont parlera l'histoire,
Trochu visa l'Idée à l'heure du danger
Et mit la République aux pieds de l'étranger...."

Eene zeer grove plaat stelt Trochu met eene slaapmuts en het kapitulatie-traktaat van Parijs voor, terwijl „Badinguet" hem de hand drukt en de kapitulatie van Sedan vertoont. Keizer Wilhelm heeft hunne handen in elkaar gelegd en roept uit: „Gré mille terteifle! N'ayez donc pas peur de vous salir et serrez vous la main mes bons amis!"

Elders staat Trochu op de pooten van een dog, gehuld in een armzalig galarokjen, terwijl hij aan den voet eener reusachtige buste van den eersten Napoleon uit ijverzucht schijnt te huilen. De teekening is getiteld: Jadis et aujourdhui! en biedt het volgende vers aan:

„Il battait l'avant-garde, il culbutait le centre;
„Dans la pluie et la neige et de l'eau jusque au ventre,
„Il allait! en avant!
„Trochu offre la paix, Trochu ouvre ses portes,
„Et nos armées, roulant comme des feuilles mortes
„Se dispersent au vent!"

Waar het er op aankomt, onvermogen en dwaasheid, zij het ook ten onrechte te tuchtigen in een enkelen bizonderen persoon, zijn de fransche paskwillisten ijverig genoeg en daarom hebben zij hun geheel leger en al hunne groote generalen nooit beter geridikulizeerd, dan toen zij Von Moltke teekenden, Trochu met een papieren steekjen op 't hoofd bij de ooren omhoog trekkend, terwijl de uitmuntende Duitsche veldheer naar een opschrift: „Ecole de Saint-Cyr" wijst, vriendelijk vermanend: „Allons va à l'Ecole, petit, tu en as besoin."

Een echten franschen kwinkslag lezen wij onder eene voorstelling: „Hors Paris" getiteld, waar twee boeren elkaar een snuifjen aanbieden. De een zegt: „Comment donc qui s'fait, père Guillot que' j'entendions toujou parlai du PLAN TROCHU et que je n' voyons rien sortie?" De ander antwoordt: „Dam m' est avis qu' son plan est comme un pland' z' asperges et qui l'y faut trois ans pou muri."

Overbodig is het aan te teekenen, dat Trochu bij herhaling als polichinel wordt gehekeld, steeds met een bidsnoer en een rozenkrans, dat hij op eene andere plaat der fransche

Republiek de hand kust en daarbij tevens heimelijk keizer Wilhelms handdruk aanvaardt, met het onderschrift: Le Baiser de Judas — na de kapitulatie worden de aanvallen scherper en bitterder. Een der eenvoudigste en treffendste draagt tot opschrift: „Promettre et tenir font deux." Men ziet de koppen van Trochu, Favre en Ducrot met spijkers aan den wand bevestigd, terwijl zij ieder een afzonderlijk strafbord dragen. Bij Trochu leest men: „Le gouverneur de Paris ne capitulera pas!" bij Favre: „Ni un pouce de notre territoire, ni une pierre de nos forteresses!" bij Ducrot: „Mort ou victorieux!" Elders brengen de generalen Trochu, Aurelles de Paladines en Vinoy elk een soldaat aan. Trochu vraagt: „Combien as tu rallié de troupes, Paladines?" — Deze antwoordt: „J'amène un Garde Champêtre!" Trochu: „Et moi un suisse d'Eglise!" Vinoy: „Moi je tiens le Pompier de Nanterre!" En Chœur: „Ça va bien, ça va bien, nous finirons par mettre Paris à la raison." Dit gewrocht dagteekent reeds uit den tijd der Commune. Zoo ook een ander, waarbij Trochu in de vergadering te Versailles het woord verlangt, terwijl Gambetta op de tribune peroreert, met het onderschrift: „Pas ici, Général, votre place est à la barre de l'assemblée." Eindelijk ziet men Trochu tijdens de belegering door de fransche troepen Thiers naderen met een geschrift getiteld: Plan Conservé, 2me Edition revue et corrigée. Zij houden de volgende dialoog: „Donnez moi le commandement de l'armée, j'ai conçu un plan infaillible pour prendre Paris en 20 minutes." Thiers antwoordt ondeugend glimlachend: „Franchement, général, j'aimerais autant voir les Parisiens se servir de votre plan pour se défendre, nous serions plus certains du succes."

En dit alles tegenover een man van achtenswaardig karakter, die, in de ongehoordste en zeldzaamste zwarigheden gewikkeld, den moed had zich aan 't hoofd van een wanhopigen

staat van zaken te stellen, mocht het hem ook aan beleid en talent ontbroken hebben, om zich met roem door al deze moeilijkheden heen te redden. Punch paskwilleert zijne groote staatsmannen, zelfs koningin Victoria komt niet vrij, maar daar is eene vroolijke, niemand beleedigende humor in al deze schetsen — in onze fransche karikaturen daarentegen is geen sprake van rustige zelfpersiflage — het is alles bitterheid en woede zonder overleg en rede, als van een vertoornden kalkoenschen haan, die plotseling een lap rood katoen in 't oog heeft gekregen.

IV.

Naast Trochu komt Favre.

De woorden en daden van den hartstochtelijken, welsprekenden patriot, die Vorst Bismarck hoogachting wist in te boezemen, schonken maar al te zeer stof aan de spotters. Het gezegde: Geen steen onzer vestingen, geen duim breed gronds! en de tranen van Ferrières zijn op allerlei wijze geexploiteerd.

Allereerst komen portretten.

Jules Favre op de tribune, ter zijde waarvan weder: „Ni un pouce de notre territoire..... ni une pierre de nos forteresses!" — maar daaronder: Plutôt tout? en een randschrift: „Trop de belles paroles pour de si tristes actions."

Een andere Jules Favre in rooden mantel zet den voet op eene spin met den kop van Bismarck — op een bordjen: Ferrières.

Een derde, met het opschrift: Le Faussaire," vertoont een Jules Favre in den blauwen kiel van een vagebond met de regels van Victor Hugo:

„Honneur, devoir criaient à cet homme: Debout!
„Dresse toi, foudre en main, sur ta chaise curule!
„Il plongea dans l'égout."

Een volgende Jules Favre zit in romeinsche toga op de Roche Tarpéienne — nog een ander, gehuld in

grauwe monnikspij, vergiet stroomen tranen op de „route de Versailles" waaronder men leest: le Révérend Père Jules Favre.

Elders vinden wij hem met zijn „mouchoir de Ferrières," in de eene en zijn: „serviette de Versailles" in de andere hand boven een vat, waarin zijne tranen leken; — de inhoud van welk vat wordt aangeduid met: „La grande colère du père.... Jules Favre."

Favres frenologisch portret levert behalven de gewone schimpscheuten nog de beschuldiging van gastronomie en jezuïtisme, waarlijk zeer geringe bezwaren, als men de beschuldigingen tegen andere staatslieden door de parijsche teekenaars heeft vernomen.

Jules Favre had gezegd: „Il faut dompter Paris!" en aanstonds was eene teekening gereed: „Une Séance à la Chambre," waarbij Favre op de tribune, Thiers boven op de bank van het Pouvoir Exécutif met de handen ten hemel en een „Huissier" met een brandspuitslang werden vertoond. Onderschrift:

Favre: — „Il faut dompter Paris,... il faut châtier Paris!"

Thiers: — „Nom d'une Réaction! Huissier, vite une douche d'eau fraiche au citoyen Favre."

Van daar ook de woede van sommige teekenaars, die Favre als den moordenaar der Republiek voorstellen, gereed, om de levende allegorie van het Gemeenebest, eene jonge vrouw met frygische muts in eene doodkist te spijkeren en deze woorden: „Si on les écoutait ces S...atanées Républiques, ça ne serait jamais mort."

Eene variatie op ditzelfde thema toont Favre als kozak te paard, terwijl hij dezelfde jonge vrouw naast zich in 't zadel plaatst met het onderschrift: „Un cosaque ravissant." Nogmaals vinden wij hem in russischen uniform met de bajonnet van een chassepot eene vrouw, die de stedekroon van Parijs draagt, door de naakte borst stekende en deze

woorden, uit de Antony van Dumas: „Elle me résistait, je l'ai assassinée."

Het onderhoud van Favre en Bismarck wordt dikwijls geparodiëerd. In een van deze prenten ligt Favre op de knieën voor Bismarck en smeekt: — „Excellence, notre destinée est entre vos mains, bombardez Paris et nous sommes sauvés!" — waarop Bismarck antwoordt: „Impossible mon vieux, tire toi de là comme tu le pourras." Zouteloozer nog is de teekening van Favre, die het geheele vertrek onder water heeft gehuild, terwijl Bismarck hem met een hengel opvischt en weinig hooger stijgt de plaat, waarop Favre, Vinoy, Picard de hand drukken van „Badinguet", terwijl eene allegorische figuur, la Presse Républicaine gemuilband en gekneveld aan hunne voeten ligt. De man, die onlangs (15 Augustus 1871) zooveel treffende blijken van deelneming op zijn feestdag ontving van gekroonde en ongekroonde hoofden, de oudachtige heer van Chislehurst voert hierbij het woord: — „Permettez-moi, messieurs, de vous féliciter, d'honneur je n'eusse pas mieux fait!"

V.

Dat het hoofd van het uitvoerend bewind, dat Thiers zou gespaard blijven, zal niemand verwachten.

Het belangrijkste scheldwoord op zijn frenologisch portret is: Ruralité en het bijschrift durft niet verder gaan, dan tot het verwijt:

„Ce vieillard frétillant, grand diseur de finesses,
„Fut chargé de tâter les cours et les altesses,
„Pour savoir si la France avait ou non le droit
„D'être un Peuple majeur, qui pense, agit et croit?"

Zekere gematigdheid tegenover den ouden staatsman schijnt ook de teekenstift van andere karikaturisten in bedwang te hebben gehouden, zijne veronderstelde geheime neiging tot het Orléanisme wordt veelszins, schoon minder brutaal bespot. In dien geest vind ik verschillende portretten van Thiers.

Thiers als menestreel met een gitaar, aanheffend:

„O Richard, ô mon Roi! L'univers t'abandonne,
„Sur la terre, il n'est que moi, que s'intéresse à ta personne."

Thiers met den regenscherm van Louis Philippe en een peer in de hand met het bekende portret, als Projet de monument destiné à remplacer la colonne Vendôme; — Thiers als oude-kleeren-jood met eene frygische muts in de eene, en een napoleonshoed in de andere hand, met een keizerlijken mantel en een koninklijken dito en het onderschrift: „Manteau Impérial, manteau Royal, Bonnet Phrigien (sic) et vieux Chapeau (sic) à vendre. — Eh! Eh: avec lequel me saluera t'-on..." — dit alles schijnt vrij onbeduidende kortswijl.

Intusschen begint men al stil wat heftiger te worden. Een houten paard op rollen, 't welk Aumale, Joinville, Montpensier en den graaf van Parijs torscht, wordt door Thiers naar Parijs voortgetrokken terwijl daarbij is geschreven: „Les quatre fils Aymon — nouveau jouet pour l'année 1871. La joie des enfants, la tranquilité des parents."

Geheel denzelfden geest ademt eene andere plaat, waar hetzelfde viertal Thiers op een draagbaar rondleidt in triumf — „le triomphe du nouveau Washington." Elders brengt Thiers — half haan, half garçon de café — een schotel met eene gekroonde peer, luid roepende: „Messieurs les Républicains, vous êtes servis!!"

In een keuken, waar eene sauspan van 1848 naast eene dito van 1830 hangt, vinden wij Thiers, als „Chef de cuisine Bordelaise," terwijl uit eene gekroonde braadpan een damp weggalmt met het woord: „République." Onderschrift: „Oh! ça demande à être bien assaisonné — pourvu que je ne gâte pas la sauce."

Zeer grotesk vinden wij Thiers als minne in een vertrek vol peren, met een perenportret aan den wand, terwijl de graaf van Parijs door de glimlachende minnemoeder gezoogd wordt en de hertog van Aumale, ontevreden, luid

huilende de handen in de oogen drukt. Zoo vinden we in denzelfden trant Thiers als akrobaat, terwijl hij den graaf van Parijs op een hoogen staak doet balanceeren voor de Tuileriën — die toen nog bestonden — bedreigd door eene allegorische figuur: „la République sociale" met een rood vaandel, die een blazoen met leliën vertrapt. De kleine akrobaat roept vol angst: „Tiens-toi bien, ou j'en reponds plus."

Eene andere akrobaten-karikatuur, getiteld: „La Pyramide", brengt ons Thiers met vijf prinsen uit het huis van Orléans boven op elkander gestapeld, terwijl aan den horizont de zon der Commune rijst. De dagteekening is van Maart 1871 — het onderschrift luidt: „Attention, mes enfants, gardez-bien l'équilibre, car je crois que la Commune de Paris va nous jouer un mauvais tour."

Iets dergelijks vertoont eene charge op Aumale en den graaf van Parijs, te zaâm op een houten paard, getrokken door l'Exécutif (Thiers) en gevolgd door de nationale vergadering, terwijl de Commune van verre „un pied de nez" maakt. Weinig beduidend is eene verwante voorstelling: twee vleermuizen met de koppen van Thiers en den graaf van Parijs omfladderen het beeld van de roode Republiek, dat een zwaard gereed houdt en de verzuchting slaakt: „Fuyez! traites...Epargnez le sang!..." Scherper en boosaardiger is daarentegen de teekening, waarin de graaf van Parijs aan Thiers op een kussen een dolk aanbiedt met dezen dialoog:

Le Comte de Paris. — „Voici le poignard. Il n'y a plus qu à faire le coup."

Thiers. — „Combien qu' tu donnes?"

Uit het — zoo sterk aangevallen — Orléanisme van Thiers volgde, naar de polemiek der parijsche kommunalistische teekenaars, zijn geheim voornemen, om de Republiek te dooden. Ondanks al hetgeen door dezen grijsaard voor het benarde vaderland is tot stand gebracht — ondanks zijn opmerkelijken ijver en onvermoeide werkzaamheid, trots zijne vrijwillige, plechtige geloften, zal hij de Republiek verraden — zoo

iets werd in Maart van 1871 als een onafwijsbaar feit voorgedragen.

Nog vinden wij Thiers in het kostuum van Blauwbaard met eene reusachtige turksche sabel, het lijk der Republiek van 1870 ligt aan zijne voeten, in eene openstaande kast hangt het lijk der vorige Republiek van 1848. Als aap — „le vieux singe savant" — treffen wij hem elders aan op de tribune, terwijl hij suikerwater drinkt en tot de vergadering zegt: „Mes bons messieurs, je vous affirme, que je suis Républicain et que j'adore votre vile multitude." Aan zijn staart draagt de looze aap echter de koningskroon van Frankrijk, terwijl een wolf op den achtergrond den gallischen haan dreigt te verscheuren. Onderschrift: „Va-t'il être plumé ce pauvre coq gaulois!"

Thiers als beul met eene bebloede bijl, in plaats van „l'Exécutif" thands „l'Exécuteur" — Thiers als kindermeid: „la Nourrice de la Rue Saint-Georges," met eene roodgemutste zuigeling, „née 4—7tembre 1870," welke hij uit eene flesch met het opschrift: „Acide prussique" doet drinken en het motto: „L'enfant était pourtant née viable" — zijn aanvallen zonder eenige belangrijke verspilling van vernuft.

Aardiger gevonden is eene teekening van Thiers als schoenlapper met het uithangbord: „Thiers, rétameur, restaurateur, place les prétendants sans ouvrage, change leurs vieilles bottes contre des neuves au plus juste prix." Over zijne onderdeur blikt eene aardige deerne met eene roode frygische muts. Zij wacht op een kleinen rooden schoen, welken de schalk glimlachende lapper onder handen heeft, terwijl hij ter zijde fluistert: „J'vais lui arranger cela qu'elle ne puisse plus marcher."

Reeds bij het sluiten van den vrede had men Thiers dansende op eene tafel voorgesteld, terwijl het vredestraktaat door hem met voeten wordt getreden. Op deze tafel bevindt zich eene flesch met het etiket: „Elixir de douleur sincère selon la formule." Hij is al dansend bezig

eene andere flesch te ledigen. Onder dit portret vindt men een Chanson sur table: (air connu.)

„La paix est faite
„Ma foi.... tampis! (sic)
„Rien ne m'arrète
„Quand je suis gris." (bis)

Zeer opmerkelijk is op deze plaat de terminologie in het vredestraktaat: „entre la France et la Prusse." Men schijnt het te Parijs nog maar zeer slecht te begrijpen, dat men niet met Pruisen, maar met Duitschland oorlog heeft gevoerd. Het denkbeeld, dat een groot volk, hoe ook verdeeld, als éen man opstaat, wanneer het laaghartig wordt aangerand, het begrip, dat ook andere volken dan het fransche, edelmoedig en fier kunnen zijn, wil er bij de grrrande nation, vooral aan de Seine, niet gemakkelijk in.

Het sluiten van den vrede — de verstandigste daad, welke de fransche natie verrichtte, sints 4 September 1870 — strekt meermalen, om Thiers te bespotten. Een paskwillenvriend plaatste hem op een altaar — „autel de la paix à tout prix" — waar hij een hoop wild, eenden, visch en groenten bestijgt en zijn voet plaatst op een „jambon royal" geflankeerd door konserven en champagne. Thiers draagt het kostuum van een „cuisinier" en houdt eene geschrevene redevoering in de hand met de woorden: „Messieurs! La paix honorable..." Bijna de geheele vergadering ligt aan de voeten van dit altaar, op de ruggen der leden leest men: „Oui, Thiers." Tot opschrift dient: „Thiers I, Roi des Capitulards."

Uit den eersten strijd met de Commune, toen de kanonnen op de Buttes Montmartre te vergeefs door het wettig gezach werden teruggevorderd, dagteekent eene serie van drie karikaturen onder den titel, Thiers le Dompteur!!! De eerste geeft een leeuw te zien met den kepi der nationale garde bij de kanonnen van Montmartre, terzijde staat Thiers in tricot, met de linkerhand eene proklamatie aan de bevolking van Parijs verbergend, in de rechter een rijzweep, waarop: „Force armée" te lezen staat. De volgende dialoog drukt de situatie uit:

Le Dompteur: — „Pour museler la bête, il faut lui rogner les griffes, celle-ci en a déjà de bien longues... mais bah, affaire de métier...et puis, je ne suis pas Dompteur comme les autres...moi!...Allons!"

Le Lion: — „Mon vieux, tu peux essayer, je suis prêt!"

De tweede karikatuur toont het verloop van den strijd. De leeuw is verrezen, de kanonnen zijn dreigend gericht, de rijzweep ontvalt Thiers, die met bebloed hoofd onder de klauwen van den leeuw dreigt te bezwijken. Tweede dialoog.

Le Dompteur: (criant) — „Au secours! à moi Jules Favre! il m'a enlevé ma cravache... ma force, mon arme, notre espoir à tous, à moi Picard! Ferry! Trochu! Ducrot, Vinoy, Paladines, Valentin, — à moi mes braves! à moi Guillaume, Bismarck, Philippe II, l'Assemblée Nationale! ou nous sommes perdus!"

Le Lion: — „Vous l'avez voulu!"

De derde plaat toont den leeuw overwinnaar en Thiers met bebloeden kop afdeinzend — het onderschrift is volkomen onbeteekenend en, na de nederlaag der oproerlingen, zouteloos.

Gering is de pointe van eene voorstelling, waarbij Thiers het voetstuk van een standbeeld der Republiek van 4 September ondermijnt met het motto: „Vox populi, vox... demolie" — wat vinniger de charge van Thiers, als zwarte aap, met een Pickelhaube, terwijl hij een paar pruisische laarzen poogt aan te trekken met het bijschrift: „Un vieux singe qui veut contrefaire son maitre" — zoo bitter mogelijk is het denkbeeld, Thiers als goochelaar te geven, bezig voor eene kermistent — waar 18 Brumaire en 2 December, Mazas, en Cayenne uithangen — het beeld der Republiek met eene doos: „Vote des ruraux" weg te knoeyen. De escamoteur spreekt tot het publiek: „Oui messieurs, pour escamoter la République ce n'est pas plus difficile que ça...il faut voyager, capituler, faire voter les ruraux et... le tour est fait."

Te vergeefs heeft men in den Commune-tijd „un nouveau coup de balai" voorgesteld, waarbij een roode bezem Thiers, Vinoy, Favre, Trochu, Picard, Ferry en Glais Bizoin opruimt — te vergeefs een pilori, waaraan Thiers, Jules Favre en Ernest Picard zijn gebonden, de handen achter den rug en daaronder de regels van Victor Hugo:

„Ah, vous finirez bien par hurler misérables!
„Encore tout haletans de vos crimes exécrables,
„Dans vons triomphes abjects, si lugubres et si prompts,
„Je vous saisis. Je mets l'écriteau sur vos fronts."

— te vergeefs heeft men den keizer Wilhelm geteekend, Thiers bij den kraag omhoog heffend, terwijl deze een kanon poogt af te vuren, te vergeefs het laffe bijschrift saamgesteld: „Ah ça, mauvais F........, as tu bientôt fini sur mes brisées et de vouloir m'éclipser" — Thiers heeft over de muiters ten volle getriumfeerd — of hij het nog heel lang met de vergadering van „ruraux" uithoudt, zal alleen kunnen beslist worden door hem, die de diepten der kwâjongensnatuur en de ondiepten der ijdelheid dezer hoogvereerde gedeputeerden kan peilen.

VI.

Nog andere personen, 't zij uit de Regeering der Nationale Verdediging van 4 September, 't zij uit de Nationale Vergadering van Bordeaux of Versailles strekken tot stof voor de politieke karikaturisten.

Met eenige voldoening mag men opmerken, dat zelfs bij de teekenaars, die niet ver stonden van de Commune, geen enkel blijk van sympathie gegeven wordt aan den Wandalenhoop, wier gruwelen de volksbewegingen van 1789, 1792—1795 als zeer onschuldige en gematigde oploopen doen voorkomen. Vooreerst heeft men eene teekening gewijd aan den vermoorden, grijzen generaal Clement Thomas.

Uit een grafsteen, met het opschrift „A Clement Thomas la République" rijst de schim van den vermoorden generaal. Eene allegorische figuur, de Republiek voorstel-

lende, buigt weenend over deze zerk en legt er een immortellenkrans op neder. De woorden: „Sunt lacrimae rerum" vormen het onderschrift. Deze teekening, gedagteekend uit Maart 1871, heeft een pendant, drie dagen na de bloedige gebeurtenis voltooid, en gedateerd „21 Mars 1871", in een portret van den generaal Thomas met een immortellenkrans om den naam. Beide zijn van Faustin. Het Comité Central en de Commune hebben steeds de verantwoordelijkheid voor dit misdrijf ver van zich geworpen en met veel bitterheid gesproken van de bende onverlaten uit Belleville en la Vilette, die de Republiek met bloed had bevlekt.

Eene andere voorstelling van 30 April 1871 voert naar het atelier van den beroemden, nu ook beruchten en gevangen schilder Gustave Courbet met het motto:

„Ah, qu'on est fier d'être Courbet,
„Quand on dévisse la colonne!"

Courbet is uitstekend getroffen, — zoo als gewoonlijk — rookt een pijp in zijn atelier, terwijl hij de Vendome-Kolom omgekeerd onder den arm houdt. Eene menigte bronzen standbeelden dringt zijn atelier binnen: Henri IV, een pot meêdragend, waarop geschreven staat: „Poule au pot", Louis XIV, de generaal Moncey, Ney, Saint-Michel en gevolg. Het onderschrift luidt: „Humble supplice des hommes de bronze de Paris, qui demandent à ne pas être fondus! Le citoyen Courbet demande à réfléchir. N'y a-t-il pas là un moyen d'arriver à la fusion des partis?"

Spaart men alzoo de leden der Commune niet, somtijds worden zij echter gebezigd, om de gehate mannen van 4 September en Thiers belachelijk te maken. Zoo bestaat er een portret van Gustave Flourens, een reus met sporen en sabel, die dwergen voor zich uit doet stuiven in de lucht, of ze op den grond met zijn hiel verplettert, Favre en Thiers zweven in de lucht, Picard en Trochu verdwijnen in den bodem. Op dezelfde wijze verschijnt Jules Vallès, min of meer karikatuur, met het onderschrift: „Le cri du Peuple" — daar hij journalist was en onder dien titel artikelen schreef

voor Rochefort — evenzoo de mannen van 4 September verjagend.

Felix Pyat schijnt de sympathie der karikaturisten niet te hebben opgewekt — uit een ei, waarop de naam: Commune, als een kieken losbrekend — of op een papieren schuitjen, van zijn blad: „Le Vengeur" gevouwen, omkomend in de golven, schijnt men te willen duidelijk maken, dat de hartstochtelijke ernst van dezen verdwaasden dweper zijne komische zijde heeft.

Henri Rochefort — een oogenblik de lieveling van Parijs, maar sints de kapitulatie van datzelfde Parijs, deelend in de impopulariteit der regeering van 4 September, waarvoor hij een titel vond — Rochefort wordt voorgesteld als een journalist uit zijn graf opstijgend na den 18 Maart. Reeds hebben de Figaro, l'Electeur libre en L'Univers hunne immortellenkransen op zijn zerk nedergelegd, maar het graf opent zich en de levende Rochefort met eene monsterpen stijgt omhoog — onderschrift: „Petit bonhomme vit encore!" Elders vinden wij hem met een rooden rok en roode lantaarn eene groote menigte steenen aandragend voor eene barrikade en het bijschrift: Le démoliseur de l'Empereur construit ses barricades.

Zelfs Garibaldi komt éens in eene komische houding voor, als hij uit een reuzenvat, waarop een etiket: „Moutarde de Dijon", met een reuzenlepel voorraad schept onder de aanduiding: „Garibaldi approvisionne son armée". Zulk een laffe grap schijnt bij de uitmuntende diensten, welke de grijsaard aan het zieltogende Frankrijk bewees, allerminst gepast. Sommige kunstenaars hebben dit begrepen en stellen hem geheel anders voor. De generaal ruimt met een bezem kroonen en pickelhauben op, waarbij de koppen van Napoleon III en Pius IX. Op eene barrikade wappert eene roode vlag met het motto: „Vive la République universelle!" Onder deze voorstelling leest men: „Un général pour de bon celui la." Elders teekent Faustin hem als een leeuw: „le Lion de la Liberté", zich vastklemmend aan een rots Caprera, en zijn zoon Menotti als een paard: „le Cheval de l'Indépen-

dance" die op zijn rug de triumfeerende Republiek draagt.

In dezen zelfden trant vinden wij eene karikatuur op den radikaal Floquet, den advokaat der uiterste linkerzijde te Versailles. Als een wesp zet hij zich neer „sur un nez de la droite" – onderschrift: „Cette Guêpe là les rendra... fous". Minder aangenaam is de voorstelling van den voorzitter der vergadering Grévy, die als aap eene vergadering van apen praezideert, terwijl hij bij het misbaar van zijne natuurgenooten, waaronder men de voornaamste mannen van 4 September opmerkt, wakker zijne schel beweegt en zijn hoed boven zijn kalen schedel houdt.

Onder de heftigst aangevallen mannen van Versailles behoort vooral Ernest Picard, laatstelijk minister van Finantiën. Daar hij de beweging van 31 October 1870 deed mislukken, werd hij het mikpunt van velerlei scherts. Zoo vindt men hem onder anderen in dubbele gestalte, rechts als advokaat, links als minister. Het onderschrift luidt:

PICARD AVOCAT.... „Tant qu'il me restera un souffle, je réclamerai énergiquement la liberté de la presse."

PICARD MINISTRE.... „La liberté illimitée de la presse étant un abus, j'approuve entièrement la mesure prise par le général Vinoy." (Réunion des Maires. Lundi 18 Mars 1871).

Op zijn finantiëel beheer ontbreekt het niet aan charges. Eene melkkoe, waarbij: „Budget" geschreven is, staat boven een naakten zuigeling met het hoofd van Picard, die de uyers aan zijne lippen brengt. Het volgend gesprek dient tot opheldering:

„La Vache à lait (Le Budget) – Voyons, Ernest assez tété comme ça, tu vas te faire mal au ventre..."

Ernest........il continue à téter....

Uit de Septemberdagen van 1870 dagteekent eene andere voorstelling, weinig vernuftiger: Picard tusschen twee vuren, aan de eene zijde Eugénie en haar zoon, aan de

andere, de Graaf van Parijs. De echtgenoot van den December-man zegt: „Mon bon gros chéri, je te promets que j'en ai assez d'Ollivier. Tu seras mon premier ministre et... sénateur, hein?" De Graaf van Parijs komt van zijne zijde met het voorstel: „Illustre et spirituel orateur, je suis la meilleure des Républiques. Vous serez président du conseil et pair à vie... hein?" Van Picard zelf wordt gezegd: „Entre ces deux son coeur balance."

Toen Picard aan het spaansche gouvernement eenige spaansche vluchtelingen uitleverde, teekende men den minister behaaglijk in een armstoel, terwijl eene reuzenhand met het opschrift: „Mépris Public" hem een kaakslag toebrengt. De teekenaar schrijft er de beschuldiging onder: „Le Républicain Ernest Picard, celui qui livre au gouvernement Espagnol les républicains fugitifs, qui prennent le sol de la France pour une terre de liberté."

Bij het uitbreken van den opstand op 18 Maart teekende men Ernest Picard met de schatkist op den rug vluchtend — tevens stelde men hem voor op het schavot met de handen door twee openingen van een dwarshout, waarop geschreven stond: „Le camelot E. Picard, marchand de journeaux, vend et achète toutes les valeurs, a... gagné quelques misérables millons en tripotant à la Bourse." Eindelijk — stelde men Garibaldi als leeuw, Floquet als wesp, Grévy als aap voor, Ernest Picard treedt als elefant op, omdat men zelfs zijne eenigszins gezette gestalte niet onopgemerkt kan laten voorbijgaan.

't Is als met Trochu, Jules Favre, Thiers. Men is uit de mode. Zoodra men tot de oppozitie behoort, volgt aller sympathie den strijder — zoodra de oppozitie regeering is geworden komt de algemeene afkeuring. De wufte zin tot verandering belet, dat men een man van talent waardeert, zoodra hij op het kussen komt. Om een groot man te zijn in Frankrijk is het noodig tot de uiterste rijen der on-

tevredenen te behooren — en — wonderlijk kontrast! — heb den moed in Nederland een voet te zetten buiten het uitgesleten pad der geijkte betamelijkheden en middelmatigheden en gij kunt zeker zijn, dat men u aan de deur laat staan!

Picards opvolger, Pouyer Quertier, blijft ook niet onaangevallen. Wij vinden hem in de houding van een nadenkend goochelaar, terwijl uit de schatkist een wolk van gevleugelde geldzakken met milliarden den weg naar Duitschland aanneemt — onderschrift: „La fameuse sortie." Opmerkelijk weinig paskwillen zijn tegen Gambetta gericht. Zoolang hij oppozitie voert, gelijk thands, zal hij vrij blijven. Een enkelen keer teekent Faustin hem met twee kanonnen onder den arm door de lucht schrijdend en het onderschrift: „Gambetta soulève les Provinces."

Twee staatkundige reputatiën van den tweeden rang: Garnier Pagès en Benoist-d'Azy worden geridikulizeerd om hun uiterlijk of hunne kleeding — zooals de schooljongens doen. Garnier Pagès wordt geteekend, terwijl hij een zijner bekende hooge boorden onder een glazen stolp bedekt, met het bijschrift: „Salut à mon dernier faux-col!" De vice-voorzitter der Nationale Vergadering: Benoist-d'Azy, levert door de wonderlijke magerheid zijner trekken stof aan den teekenaar, welke zijn portret als eene versteening van een doodshoofd en doodsbeenderen voorstelt en er onder schrijft: „Fossile trouvé dans le Département du Gard par des paysans."

De generalen, die te Parijs en te Versailles zich gedurende de laatste troebelen hebben onderscheiden: Ducrot, Chanzy, Vinoy en Aurelles de Paladines vinden evenmin gratie in het oog der karikaturisten.

Ducrot met zijn onvoorzichtig woord: Mort ou victorieux! wordt het meest aangevallen. Met verbijsterde oogen staart hij zijne proklamatie aan en roept uit: „Comme je vois!.... ce n'est pas tout de promettre." Elders is hij als marionet ten tooneele gevoerd te Bordeaux en luidt zijn vonnis: „L'homme mort ou victorieux trouvant enfin le théâtre de ses succès." Wederom elders vlucht hij van den Dood achtervolgd uit Montretout naar

Parijs en schrijft men: „Le brave général Ducrot, qui devait rentrer victorieux ou.... mort, se porte bien.” Eindelijk wordt hij geteekend met gebroken degen verschijnend in het atelier van een ouvrier. Een jong soldaat juicht hem te gemoet, den kepi in de lucht zwaayend, terwijl hij uitroept: „Le brave Ducrot nous revient, c'est qu'il est victorieux. Vive le vaillant champion de la République.” Maar de ouvrier bedekt zijn gelaat met de handen en antwoordt: „Tais-toi, ami, le malheureux Ducrot à été vaincu; il n'a pas dû survivre à sa défaite. C'est son ombre que tu vois là!”

Chanzy beweegt zich met groote onrust op een houten paard, terwijl de Pruisen aan den gezichteinder zichtbaar zijn. In vertwijfeling roept hij uit: „Allons bon v'là encore cocotte qui se cabre et Paris qui m'attend!”

Aurelles de Paladines verschijnt op een tooneelpaard, waaronder zijne laarzen uitkomen. Hij draagt eene muts met ezelsooren — het opschrift luidt: „Le Paladin Paladines!”

Vinoy, die zeer moeilijk zal kunnen doen vergeten, dat hij medeplichtig was aan de misdaad van 2 December, heeft mede veel te lijden. Na de beweging van 18 Maart teekent men hem vluchtend uit Montmartre, terwijl de menigte hem met wortels en appelen werpt, en hij met den degen, waarop 2 December staat, onder den arm een goed heenkomen zoekt — het bijschrift luidt: „Le Général Vinoy se repliant en bon ordre.” Later als de strijd ten nadeele der Commune beslist is, wordt Vinoy als een lompe gendarm geschilderd met een kommandeurskruis van het legioen van eer op zijn buik en het onderschrift: „Vinoy ou le parfait gendarme fusille les Républicains en 71 comme en Décembre 51.”

VII.

De laatste serie van karikaturen is aan den vijand gewijd, die met fransche zorgeloosheid immer: „le Prussien” wordt genoemd.

Dat de teekenpen hier met groote hartstochtelijkheid zou te werk gaan, mocht men verwacht hebben — de bitterste paskwilleering ware hier zeer lichtelijk te begrijpen geweest — doch het tegendeel is gebleken. Met een paar uitzonderingen teekenden de Parijzenaren alleen zoutelooze charges, waarbij men hun gebrek aan geest door overmaat van verbittering kan gewaar worden.

Vooreerst geldt het den keizer Wilhelm.

In hem waren twee vijanden te verslaan: de Pruis en de Keizer. Men heeft zich met in 't oogvallend ongeluk van deze taak gekweten. Vooral uit den belegeringstijd van Parijs dagteekenen de meeste charges.

Vooreerst: keizer Wilhelm met een domper als pickelhaube door een fransch soldaat bij 't oor getrokken, terwijl deze, die uit het „fort de Bicêtre" opstijgt, hem naar de „Hospice de Bicêtre" wijst met den uitroep: „Pas par ici mon bonhomme, par là!" Elders de keizer te bed, terwijl aan zijn voeteneind eene allegorische figuur, de „pruisische" Republiek verrijst. Wilhelm roept: „Va-t'-en coquine! au secours! à moi Bismarck!!!"

Op het slot Babelsberg bij Potsdam staat de eenvoudige militaire legerstede des ouden vorsten, met katoenen gordijnen omhangen, nauw goed genoeg — zou men wanen — voor een adelijken vaandrig. De karikaturisten kunnen teekenen wat zij goed genoeg vinden, maar de droomen des keizers op die spartaansche rustkoets zullen waarlijk niet gewijd zijn aan „La République Prussienne!"

Echt fransch is de voorstelling van eene dikke, vleezige dame met de stedekroon van Parijs, terwijl de zeer vermagerde keizer hare leest poogt te omvademen en Parijs uitroept: — „Allons à bas les pattes! Vous savez pourtant bien que vous n'entrerez pas!"

Tot de meest belachlijke bluffèrijën behoort ook eene zeer leelijke teekening, waarbij Wilhelm door spookgestalten vervolgd wordt: „l'Allemagne en deuil", dan Elzas en Lotharingen met oriflammes en vlaggen, waarop: „Vengeance" en aan zijn hoofdeinde beyersche soldaten met een bord, waarop „Nous voulons retourner en Alle-

m a g n e" enz. — zonder eenige flikkering van vernuft.

Eene andere karikatuur van keizer W i l h e l m als een reuzenspin vliegen vangend, terwijl in het web de vliegen Frankfort, Beyeren, Hannover, Hessen en Denemarken (sic) zich reeds verloren hebben, en een bezem naast fransche vlag en bajonet dreigt: „A b i e n t ô t l e c o u p d e b a l a i!" — biedt niet veel uitstekenders.

Boosaardiger is het denkbeeld, keizer W i l h e l m als monnik te geven, op den oever van den Rhijn door een satan in verzoeking gebracht, terwijl een varken met de trekken van L o u i s N a p o l e o n hem volgt en tal van zwarte duiveltjens de grenzen van „Pruisen" en Frankrijk omverhalen.

Het kurieuze onderschrift luidt:

„Un jour un démon apparait
„Auprès du père Guillaume,
„Lui dit: mon vieux tout et prêt,
„Faut quitter ton royaume.

„J't' ai trouvé un bon compagnon,
„La faridondaine, la faridondon,
„Paris sera ton paradis,
„Biribi!
„A la façon de barbari
„Mon ami...."

Een forsch gespierde slager met de trekken des keizers, terwijl op den achtergrond kanonnen vuur braken, is voorzien met het opschrift; „Q u i d e m a n d e u n b o u c h e r?" — alsof Duitschland „d e c o e u r l é g e r" den oorlog uitgelokt en verklaard had. Gelijken geest ademt eene teekening, waarop de keizer met kroon en dekoratiën door de sneeuw een geraamte voor zich uitdrijft. De dood, met een arm in een doek, valt op de knieën, de zeissen breekt. De keizer schreeuwt woedend: „M a r c h e!" De dood antwoordt: „J e n'e n p e u x p l u s!" Een dergelijk idee, archi-fransch van opvatting en uitvoering, stelt den keizer in zijn boudoir voor, terwijl hij zich met een drietal „m a i t r e s s e s" bezig houdt. Op zijn knieën bevindt zich een geraamte, borst en gelaat van doodsbeenderen, uit een levend lichaam zich ontwikkelend. De andere m a i t r e s s e is eene allertreurigste, magere figuur met den naam „F a m i n e" op haren gordel, helsche

vlammen stookend in 's Keizers pickelhaube, die met de ijzeren spits in de tafel is vastgezet. Op den achtergrond verwijdert zich eene derde gestalte in lompen, met den naam „Misère" op den rug.

Afgaande op de treurige onwetendheid der groote meerderheid van het fransche publiek, mocht de teekenaar met deze quasi-serieuze voorstellingen op den bijval der massaas rekenen, misschien waande hij er zelfs een soort van zedelijke glorie voor het „grootmoedige" Frankrijk uit op te duiken.

Waren de vroegere frenologische portretten soms geestig, het portret des duitschen keizers schijnt alleen in omtrek eenige verdienste te moeten worden toegekend. De bijschriften zijn laf en zonder zin. Rechts staat: „La loi, c'est le sabre": links „La France, c'est le mal." Het epigram

„S. S. Guillaume le Boucher."

„Il poursuit, dans le sang, le rêve: Charlemagne!....
„Sans songer, le soudard, que du sillon rougi
„Etas-unis d'Europe, en un jour ont surgi:
„République unira la France à l'Allemagne!!!"

Een paar voorstellingen uit het gezin des keizers ontbreken niet. Wij kiezen: „l'Auguste Guillaume et son Auguste Augusta." Tooneel: Slaapvertrek des Keizers: dekoratiën: een kooi met een papegaai, gelijkend op Louis Napoleon, gemerkt: Jaquot III. Personen: de Keizer met ezelsooren, uniformrok, dekoratiën en verder négligé: de Keizerin in nachtgewaad. Gesprek:

Augusta. — „Tu vas encore quitter ta p'tite femme, mon vieux trognon gâté. Je vais bien m'ennuyer, va, mon vieux touton chéri.... Je suis toujours inquiète, quand tu n'es pas là, ne va pas t'exposer surtout mon bibi.... N'oublie pas ton gilet de flanelle cuirassé, un malheur est si vite arrivé mon pauvre vieux canard."

Guillaume. — „Ne crains rien ma poupoule, c'est bon pour la populace de se faire tuer, mais nous autres monarques, nous sommes trop utiles à sa destruction, pour nous faire

occir comme le premier venu; demande plutôt à Jaquot."

Jaquot III. — (s'agite violemment dans sa cage, pousse des cris perçants.) „Prrrésentez arm's! rrrrdez vos arm's rantan plan tan plan etc.

Augusta. — „Je crois que ce pauvre Jaquot commence à perdre la boule; mais à propos, mon petit quiqui, qu'est ce que tu rapporteras de Paris à ta bibiche chérie!"

Guillaume. — Je te rapporterai l'obélisque ma poupoule, et... — Jaquot. — „E tà moi, mon bon frrrère, tu me rrrrapporteras ma veste que j'ai oubliée à Paris."

Een ander tooneel brengt keizerin Augusta naar Versailles den keizer overvallend bij het schrijven eener dépèche, dat hij Parijs heeft ingenomen — even onbeduidend als de vorige, behalven, dat de pointe ontbreekt op Jaquot. Want de teekenaars hebben meer vernuft als het er op aankomt de Bonapartes aan te vallen dan wanneer zij Duitschers paskwilleeren, omdat de verontwaardiging een edeler wapen is, dan valsche roemzucht.

Tafereeltjens tusschen den keizer en Bismarck vinden wij in overvloed.

De keizer zit voor een raam een veldslag waar te nemen, Bismarck staat bij eene tafel. Tot onderschrift dient de volgende dialoog:

— „Ne trouvez-vous pas M. le Chancelier, que cette guerre ne nous aura rapporté que peu de gloire?"

— „En effet, Sire, peu de gloire, sans doute... mais que de pendules!!!"

Elders tooit Bismarck den keizer op borst, pickelhaube en arm met het Roode Kruis. Een vat met petroleum, petroleum-bommen, granaten, vergiftigde bajonetten, nitroglycerine alles is van het Roode Kruis voorzien, 't welk ook van Bismarcks sabel afhangt: tot epigram dient: „Le pavillon couvre la marchandise." De Commune schijnt

later deze karikatuur tot leerboek te hebben aangenomen.

Aan den kant van eene rivier vinden wij het tweetal terug onder reusachtige regenschermen hengelend. Op een wegwijzer leest men: „Route de Versailles à Paris." Een gesprek als bijschrift luidt:

„Dis donc Bismarck, il me semble que nous commençons à pêcher dans l'eau trouble? Si nous levions le siège?"

— „Qui aurait jamais dit cela, Sire! il y a deux mois:... Gueux de parisiens!"

Niet lang daarna reeds moest men het blaadjen omkeeren, en charges maken op den intocht der Duitschers, toen daar niets meer aan te veranderen viel.

Zoo bestaan er verschillende spotprenten op den Carnaval de 1871. — „Entrée de Guillaume à Paris." De keizer op een armoedigen triumfwagen — Bismarck en Moltke koetsiers, voor paarden treden op Jules Favre, Picard, Trochu, Glais-Bizoin — ziedaar éene teekening. Een ander paskwil vertoont den keizer en Bismarck in de straten van Parijs met een zwarte wolk van roofvogels als gevolg, nog een ander doet den keizer op een gekroond varken binnenkomen, enz.

Eene bouffonerie van den keizer met Moltke dien de teekenaar op zijne wijze: Molke noemt, bestaat in het volgend gesprek:

GUILLAUME: — „Eh bien Général, quelle nouvelle de cette nuit?"

DE MOLKE: — „Sire nous avons été brossés.."

GUILLAUME: — „Tu te molke de moi!"

DE MOLKE: — „Hélas non Sire! Et cependant j'avais mis en ligne vingt Prussiens pour un Français!"

GUILLAUME: — „Vingt seulement? Parbleu! je ne suis plus surpris, tes vingt Prussiens ne pouvaint être que vaincus!"

Moltke en Bismarck worden dikwijls gehavend, maar meestal zoo geesteloos, dat verdere vermelding overbodig is. Het frenologisch portret van den vorst-kancelier met een spin-

neweb op het voorhoofd, waarin Denemarken, Oostenrijk, Frankrijk, Nederland gevangen zijn, terwijl: Ruse, Volonté, Science, Energie op zijn neus en wang te pronken staan, wordt bekroond met dit slechte epigram:

„Ce masque libéral, trempé d'Hypocrisie,
„De sang Républicain prépare une ambroisie
„Pour les rois ahuris. Diplomate entêté
„Par la mort et la honte il frappe Liberté!!"

Het verblijf der „Pruisen" te Parijs geeft natuurlijk stof aan de karikaturisten, die gewoonlijk bestaat in het belachelijk maken van de duitsche uitspraak der fransche taal. Een fransch schildwacht door een duitsch officier aangesproken met de woorden:

— „La blace Fentôme?" antwoordt: — „Au bout d'ma baionnette, mein Herr!!" en zoo bestaat er eene geheele verzameling, die met stilzwijgen kan worden voorbijgegaan.

Ook het uiterlijk der duitsche soldaten, waarop weinig, waarlijk zeer weinig valt te bedillen, als men er de verschrompelde moblots tegenover stelt — leent stof aan de teekenpen. Zoo vond iemand de wurtembergsche uniformen niet fraai en teekende twee officieren „d'après nature," waarvan al het berispelijke bestond, dat zij blauwe broeken bij groene jassen en omgekeerd droegen. De Hemel beware ons Nederland voor een oorlog met deze teekenaars, onze linietroepen en schutterijen zouden aan hunne booze pijlen een geschikt mikpunt bieden!

Eene vrij wel gelukte scherts biedt eene voorstelling van een wandelend kanon: „Canon de la Loire" dat na de overwinning bij Orleans Bismarck op de schouders klopt met de woorden: „Si nous causions un brin!" Zoo ook een duitsch soldaat — die natuurlijk op een kist met pendules zit — en lachend uitroept: „Nous pas crier: A Berlin! mais nous venir à Paris!... Grâce à Mr. Trochu!"

Het kon niet treffender gezegd worden — fransche blague en duitsche degelijkheid werden misschien nooit spoediger gewaardeerd. Wij danken het aan een artist, die boos was

op Trochu en deze verzoent ons met tal van zoutelooshe-den, die we al doorbladerend aanroerden. Dus zullen we de rest laten rusten.

En waarlijk — wij vreesden reeds, dat onze dozis te krachtig zou worden. Toch hebben we nog ten slotte van de vrij machtelooze woede der paskwillisten tegen hunne vijanden: de Duitschers, willen verhalen. Zulke teekeningen maken een deel der historie uit en behoeven slechts vijftig jaren oud te worden, om als kostbare antiquiteiten met de meeste geleerdheid te worden gekommentariëerd en met klinkende munt te worden betaald.

Oktober 1871.

DE JONGSTE POËZIE VAN VICTOR HUGO. [1])

I.

Daar zijn er, die meenen, dat de roem van Victor Hugo gaat tanen.

De dichter is zeventig jaren oud. Hij heeft in dien tijd verschillende reizen de gelegenheid gehad zijne inkonsequentiën te doen bespotten. Hij heeft zich aangesloten bij de mannen van de Commune — immers hij heeft te Brussel het asylrecht ook voor de Communards gepredikt en waar zou in Nederland thands de man gevonden worden, die na dit feit nog eene lans voor Victor Hugo zou willen breken.

De zaken staan bijna hachelijk.

Op zijn twintigste jaar werd hij algemeen gevierd als dichter der „Odes et Ballades" en scheen hij al zijne sympathiën te wijden aan de leliën van Frankrijk en aan den legitimistischen koning Karel X.

Op zijn achtentwintigste jaar (1830) verklaarde hij zich konstitutioneel-liberaal en steunde hij den Juli-monarch Louis Philippe. Met zijn „Notre Dame de Paris" behaalde hij destijds eene schitterende viktorie op het oude fransche klassicisme. Hij werd erkend als letterkundig hoofd der ro-

---

[1]) L'Année terrible. Paris (Michel Lévy. 1872).

mantische beweging — hij werd gehuldigd als vader en schepper der fransche Romantiek. De Akademie schonk hem een harer fauteuils — zeer te recht — en hij liet zich door Louis Philippe tot Pair van Frankrijk en vicomte bevorderen — zeer ten onrechte.

Op zijn zes en veertigste jaar (1848) werd hij republikein en streed hij in de Nationale Vergadering voor zijne nieuwe overtuiging, totdat hij met zijne vrienden door het geweld van 2 December 1851 plotseling werd omvergeworpen. Weinig baatte het, dat hij zich aan het hoofd van een Comité de résistance plaatste, dat hij eigenhandig geschreven proklamatiën met ouwels aan de boomen voor de Passage Jouffroy bevestigde. Het was te laat. De dichter werd balling en nam zijne wraak met „Napoléon le Petit."

Sints dat tijdstip bleef hij een radikaal onder de republikeinen en wachtte hij bijna negentien jaren, om in bittere ballingschap op Guernsey het oogenblik te verbeiden, dat de dynastie van den meineed ineenzakte en „l'honnête homme" bij Sedan geheel onmogelijk was geworden. Uit dit tijdstip dagteekenen twee krachtige dichterlijke werken: „Les Châtiments" en „La Légende des Siècles" en een reusachtige roman: „Les Misérables."

Op zijn acht en zestigste jaar (1870) keerde hij binnen Parijs terug, nadat de regeering der nationale verdediging het napoleonidenpak voor goed buiten de deur had geplaatst. Hij beleefde er de belegering door de Pruisen, de Commune en de belegering door de Versaillanen. In Mei 1871 verliet hij de hoofdstad weder, daar hij zich niet veilig waande voor de veldwinnende reaktie. In Juni 1871 werd hij tevens uit Brussel verbannen, omdat hij ten voordeele der vluchtelingen van de Commune een woord gesproken had. Het is vooral aan dit laatste jaar, Augustus 1870 tot Augustus 1871, dat zijne jongste schepping: „L'Année terrible" is gewijd.

Na zooveel strijd, zooveel verandering van meening, zooveel enthoeziasme voor geheel verschillende belangen, zal men wellicht weinig hoogachting voor het karakter van den grooten dichter hebben opgevat. Ik durf een weinig toegevendheid te vragen. Ik durf opmerken, dat men bij de beoordeeling

van Victor Hugoos karakter en geschriften geene valsche gewichten in de schaal werpen, maar den franschen, prikkelbaren, sanguinisch-cholerischen kunstenaar in 't oog houden moet, die alles beoordeelt met passie en voor wien passie de alfa en omega van leven en kunst is. Diepe intellektueele overtuiging bestond niet bij den man, die voor het Orléanisme dweepte — hij beoordeelde alles naar zijne oogenblikkelijke stemming. Doch hij beoordeelde, naar zijne meening, alles met goede trouw — een bewijs daarvoor kan zeer zeker de voortdurende progressieve richting zijner staatkundige denkbeelden aan de hand doen.

Hij bleef getrouw aan zijne passie — misschien zijn instinkt — voor vrijheid en schoonheid in alle de verschillende betrekkingen des levens, in den staat, in de kunstwaereld, in 't huiselijk verkeer. In Nederland en Duitschland zal men Victor Hugo zeer zeldzaam met onpartijdigheid beoordeelen, omdat zijn talent en zijn karakter zoo weinig sympathieks voor germaansche naturen opleveren. Desniettemin zou het van belachlijke eenzijdigheid getuigen, zoo men de werken en daden van den dichter niet onpartijdig zou kunnen waarnemen, zoo er geene waardeering mocht gevonden worden, voor eene poëtische schepping als: L'Année terrible.

Met een enkel woord wilde ik hier op dat veelszins merkwaardige boek met zijne licht- en schaduwzijden wijzen. Tot nog toe is een dichtbundel van Victor Hugo een evenement geweest op het gebied der letteren. Dit boek maakt hierop geene uitzondering en ik geloof genoeg gronden te bezitten, om dit te bewijzen.

Allereerst leze men de verzen, die uit des dichters eigen huiselijk leven zijn ontkiemd, geïnspireerd door de ongewone en tragische gebeurtenissen van den tijd. Victor Hugo heeft een veelbelovenden zoon in dit treurig tijdstip verloren. De weezen, een tweetal jonge kinderen met hunne moeder, maken nu het gezin van den dichter uit. Het jongste dier kleinkinderen, Jeanne, nog bijna een zuigeling, gaf de pen, die eenmaal de „Orientales" schreef, eene heerlijke gelegenheid op nieuw te staven wat zij vermag. Men leze dit korte meesterstuk:

„A L'ENFANT MALADE PENDANT LE SIÉGE."

„Si vous continuez d'être ainsi toute pâle
„Dans notre air étouffant,
„Si je vous vois entrer dans mon ombre fatale,
„Moi vieillard, vous enfant;

„Si je vois de nos jours se confondre la chaîne,
„Moi qui sur mes genoux
„Vous contemple et qui veux la mort pour moi prochaine,
„Et lointaine pour vous:

„Si vos mains sont toujours diaphanes et frêles,
„Si, dans votre berceau,
„Tremblante, vous avez l'air d'attendre des ailes
„Comme un petit oiseau;

„Si vons ne semblez pas prendre sur notre terre
„Racine pour longtemps,
„Si vous laissez errer, Jeanne, en notre mystère
„Vos doux yeux mécontents;

„Si je ne vous vois pas gaie et rose et très-forte,
„Si, triste, vous rêvez,
„Si vous ne fermez pas derrière vous la porte
„Par où vous arrivez:

„Si je ne vous vois pas comme une belle femme
„Marcher, vous bien porter,
„Rire, et si vous semblez être une petite âme
„Qui ne veut pas rester,

„Je croirai qu'en ce monde-où le suaire au lange
„Parfois peut confiner,
„Vous venez pour partir, et que vous êtes l'ange
„Chargé de m'emmener."

Als lyrisch gedicht schijnen mij bovenstaande regelen eene buitengewone verdienste te bezitten door eenvoud en diep gevoel — eigenschappen, waardoor zoowel Victor Hugo, als de fransche dichters in het algemeen meer uitmunten, dan men gewoonlijk van nederlandsch standpunt toegeeft.

Geheel in denzelfden beminnelijken geest zijn de weinige regelen aan zijne kleinkinderen op 1 Januari 1871 te midden van al de verschrikkingen gedurende het eerste beleg:

„Enfants, on vous dira plus tard que le grand-père
„Vous adorait; qu'il fit de son mieux sur la terre,
„Qu'il eut fort peu de joie et beaucoup d'envieux,
„Qu'au temps où vous étiez petits il était vieux.

„Qu'il n'avait pas de mots bourrus ni d'airs moroses
„Et qu'il vous a quittés dans la saison des roses;
„Qu'il est mort, que c'était un bonhomme clément;
„Que dans l'hiver fameux du grand bombardement,
„Il traversait Paris tragique et plein d'épées,
„Pour vous porter des tas de jouets, des poupées,
„Et des pantins faisant mille gestes bouffons;
„Et vous serez pensifs sous les arbres profonds."

Wel straalt hier en daar het krachtig zelfbewustzijn door van den dichter, die eenmaal in zijn schoonsten tijd door duizenden werd bewierookt, maar tevens blijkt uit deze regelen op nieuw, dat hij voortdurend streeft naar eenvoudiger diktie en zijne somtijds zonderlinge woordkoppelingen en antithezen zeer goed kan missen. Nog in dezelfde maand Januari richt hij het woord andermaal tot J e a n n e. Met de bewondering van een grootvader, die een groot dichterhart bezit, slaat hij den groei van zijn lieftallig kleinkind gade:

„Jeanne, vous avancez en âge cependant,
„Vous avez des cheveux, vous avez une dent,
„Et vous voilà déjà presque un grand personage."

De spelen van het kleinkind achter op den fauteuil des grootvaders met eene kleine kat, terwijl G e o r g e, die twee jaren oud is, de M a r s e i l l a i s e zingt, de gedaanteverwisseling van de kleine, die zich dagelijks meer ontwikkelt, zijn met de uiterste fijnheid en met een van liefde schitterend oog bespied.

Maar Frankrijks rampen, de kapitulatie van Parijs, daarna in Maart de dood van C h a r l e s V i c t o r H u g o, die op den 18 Maart bij den aanvang van de Communebeweging begraven werd, de worsteling tusschen Parijs en Frankrijk, door den dichter met innige deelneming voor Parijs gadegeslagen, eindelijk zijn vertrek naar Brussel en wat er daar met hem voorviel — dit alles doet hem soms in sombere weeklacht en gezochte beeldspraak vervallen, die we bijna in te groote menigte naast verheven en reine poëzie aantreffen.

Te Brussel had V i c t o r H u g o in een der meest gelezen dagbladen het recht van asyl ook voor de aanhangers der Commune verdedigd. Een gezelschap van aanzienlijke jongelui, waaronder zelfs de zoon van een der hoogst geplaatste amb-

tenaren uit de hoofdstad van België, kwamen op den laffen inval om den dichter aan zijn huis eene soort van ketelmuziek te brengen. De meesten hadden door overvloedige libatiën den kortstondigen moed der brooddronkenheid en nadat men 's nachts den grijzen Victor Hugo onder veel kabaal aan de deur van zijne eigen woning had te voorschijn geroepen en hem bij zijne verschijning met steenen en scheldwoorden had begroet, bleef men nog eenige uren met baldadigheid voortgaan.

Merkwaardig is de wijze, waarop de poëet in zijn dichterlijk dagboek van l'Année terrible dit feit beschrijft.

„Aux petits incidents il faut s'habituer
„Hier on est venu chez moi pour me tuer."

Daarna verhaalt hij van een aanval op zijn huis:

„et Jeanne était malade
„Je conviens que j'avais pour elle un peu d'effroi.
„Mes deux petits enfants, quatre femmes et moi,
„C'était la garnison de cette forteresse."

Men had met steenen in de vertrekken geworpen, men had een balk gehaald, om de deur te verbrijzelen.

„Ceci dura deux bonnes heures,
„George avait calmé Jeanne et lui prenait la main.
„Noir tumulte. Les voix n'avaient plus rien d'humain;
„Pensif, je rassurais les femmes en prières,
„Et ma fenêtre était trouée à coups de pierres,
„Il manquait là des cris de vive l'empereur!"

Er moge hier eenige overdrijving zijn, het straatschandaal van Brussel op 28 Mei 1871 kan geene enkele verontschuldiging doen gelden — het is en blijft eene moedwillige baldadigheid, die later eene vervolging van de zijde der justitie zou ondervinden, hoewel op bijna aarzelende wijze.

Victor Hugo had met passie gesproken in een oogenblik, dat eene algemeene verontwaardiging over de misdaden der Commune de waereld vervulde. Hij wilde rechtvaardige straf voor de wanbedrijven der brandstichters en oproerlingen, maar voegde er bij:

„Si Rigault fut chacal on a tort d'être hyène."

Het fuzileeren en gevangen nemen in massa wekte zijne verbolgenheid en daarom schreef hij enkele opgewonden regelen, die hem het verblijf in België onmogelijk maakten. Maar hij troostte zich met het bewustzijn, dat hij voor eene rechtvaardige zaak had gestreden en roept zijn geestverwanten toe:

„Vous tous, dont l'esprit n'est jamais obscurci,
„Vieux proscrits, n'est-ce pas que je vous plais ainsi?
„J'ai défendu le peuple et combattu le prêtre.
„N'est-ce pas que l'abîme est beau, qu'il est bon d'être
„Maudit avec Barbès, avec Garibaldi,
„Et que vous m'aimez mieux lapidé qu'applaudi?"

De mannen, waarop de dichter zich beroept: Barbès en Garibaldi, zijn zeker even als hij dwepende, dichterlijke gemoederen, wier fantastische waereld-beschouwing al te dikwijls in botsing kwam met treurige werkelijkheden, die zij niet konden begrijpen. Inzonderheid was dit het geval met Barbès, die als balling in den Haag ons aller harten won door de kinderlijke reinheid van zijn gemoed, door de eerbiedwaardige trouw aan beginselen, die hem een geheel leven van ballingschap door heilig en onomstootelijk schenen.

Victor Hugo heeft met zijne dichtersgave getracht het medelijden te wekken voor de slachtoffers van de talrijke exekutiën, zonder de schuld van den opstand der Commune te ontkennen, hoewel hij de oorzaak van zooveel razernij niet onjuist in de negentienjarige verdierlijking van de hoofdstad onder het tweede Keizerrijk stelt. Een paar gedichten, aan bizondere gevallen uit de tweede inneming van Parijs gewijd, behooren tot de beste van het geheele boek. Zie hier het eerste:

„Une femme m'a dit ceci: — J'ai pris la fuite.
„Ma fille que j'avais au sein, toute petite,
„Criait, et j'avais peur qu'on entendit sa voix.
„Figurez-vous, c'était un enfant de deux mois;
„Elle n'avait pas plus de force qu'une mouche.
„Mes baisers essayaient de lui fermer la bouche,
„Elle criait toujours, hélas, elle râlait.
„Elle voulait téter, je n'avais plus de lait.
„Toute une nuit s'était de la sorte écoulée.
„Je me cachais derrière une porte d'alleé.
„Je pleurais, je voyais les chassepots briller.
„On cherchait mon mari qu'on voulait fusiller.
„Tout à coup, le matin, sous cette horrible porte,

„L'enfant ne cria plus. Monsieur, elle était morte.
„Je la touchais; monsieur, elle était froide. Alors,
„Cela m'était égal qu'on me tuât; dehors
„Au hasard, j'emportai ma fille, j'étais folle,
„J'ai couru, des passants m'adressaient la parole,
„Mais je me suis enfuie, et, je ne sais plus où
„J'ai creusé de mes mains dans la campagne un trou,
„Au pied d'un arbre, au coin d'un enclos solitaire;
„Et j'ai couché mon ange endormi dans la terre;
„L'enfant qu'on allaita, c'est dur de l'enterrer.
„Et le père était là qui se mit à pleurer."

Het andere gedicht verhaalt van een twaalfjarigen jongen, die gevangen genomen werd door de troepen. Toen men hem vroeg:

„Es-tu de ceux-là, toi? — L'enfant dit: Nous en sommes."

Daarna zou hij, ondanks zijne onverschrokkenheid, gefuzileerd zijn, had hij niet aan den officier gevraagd, of hij vooraf zijn horloge aan zijne moeder mocht brengen. De officier meende, dat hij wilde gaan vluchten, en zeide:

„Tu veux t'enfuir? — Je vais revenir. — Ces voyous
„Ont peur! où loges-tu? — Là, près de la fontaine.
„Et je vais revenir, monsieur le capitaine.
„— Va-t'en drôle! — L'enfant s'en va. — Piége grossier!
„Et les soldats riaient avec leur officier,
„Et les mourants mêlaient à ce rire leur râle
„Mais le rire cessa, car soudain l'enfant pâle
„Brusquement reparu, fier comme Viala,
„Vint s'adosser au mur et leur dit: Me voilà.

„La mort stupide eut honte et l'officier fit grâce."

Een lofhymne over dezen nieuwen Albrecht Beylinc volgt in even fraaye verzen als de voorgaande, alleen voor den vreemdeling ontcierd door den naam van Viala, een held van 1794 onder de Terreur, die om zijne dapperheid reeds door Marie Joseph Chenier was gevierd.

Aan het slot van het boek vindt men nog eenige regelen over zijne kleinkinderen, die te midden van de ongelukken en rampen des vaderlands nog in hunne naïve onwetendheid spelen en woelen zonder eenige zorg. Zij zijn gerust, zegt de poëet:

„Ils ne demandent rien à Dieu que son soleil;
„Ils sont contents pourvu qu'un beau rayon vermeil
„Chauffe les petits doigts de leur main diaphane;
„Et que le ciel soit bleu, cela suffit à Jeanne."

En thands — ik beken het — ik heb louter de lichtzijde gezocht, bij een kunstwerk zeker de dankbaarste en schoonste zijde. Van de schaduwzijde zal ik echter niet zwijgen.

II.

Niets is lichter, dan kritiek te oefenen over verzen van Victor Hugo.

Zoodra de dichter eenig gevoel sterk wil uitdrukken, vervalt hij in deklamatie, waarbij de logika hare rekening soms in het geheel niet maken kan.

In „L'Année Terrible" zijn voorbeelden van deze overdrijving in goeden getale op te sporen. Men leze het zonderling gedicht aan het slot van het boek, dat aanheft:

„Terre et cieux! si le mal règnait.....
. . . .
„Dieu devrait se cacher de honte.....

De dichter, diep teleurgesteld door de rampen van zijn vaderland, van Parijs, zijn oogappel, troost zich met de toekomst. Een wijs Godsbestuur zal Frankrijk herstellen, en daarom gelooft de dichter. Hij wijst dus allen twijfel ter zijde en herinnert zich, dat de macht van het kwaad niet zal triumfeeren over deugd en waarheid.

Indien het kwaad zegevierde, zou de Voorzienigheid „un lâche Tout-Puissant moeten genoemd worden.

„Zéro somme de tout! Rien au bout de la route
„Non, l'Infini n'est point capable de cela.
„Quoi, pour berceau Charybde et pour tombeau Scylla!
„Non, Paris, grand lutteur, France, grande vedette,
„En faisant ton devoir, tu fais à Dieu sa dette.
„Debout! combats!"

Behalve de zelfzuchtige, spekulatieve zijde van deze theodicee valt het aanstonds in het oog, dat de wijsgeerige dichter zich zijne taak zeer gemakkelijk gemaakt heeft. Het groote pro-

bleem van het theïsme — contra het atheïsme — dit alles is opgelost. God leeft, omdat de dichter hem in zijn geweten heeft gevonden:

„Ma conscience en moi, c'est Dieu que j'ai pour hôte.
„Je puis, par un faux cercle, avec un faux compas,
„Le mettre hors du ciel, mais hors de moi, non pas."

De nederlandsche moderne theologie zal na dit getuigenis Victor Hugo wel onder hare jongste adepten willen aannemen, maar dit is niet voldoende, om te berusten in de redeneering van den dichter.

Victor Hugo stelt: de stem van mijn geweten overtuigt mij van Gods bestaan. Nu ontdek ik, dat het Booze — in dit geval de overwinningen der Pruisen — triumfeert. Dit kan op den duur niet zoo blijven. God moet het Booze straffen — in casu den Franschen Elzas en Lotharingen teruggeven. Indien dit niet geschiedt, dan zou hij moeten gelooven, dat:

— „derrière le voile étoilé de l'abîme,
„Il se cache quelqu'un qui prémédite un crime."

In dit geval zou hij tegen God het heelal en de starren ten getuige nemen, zouden de duistere afgronden hem ter zijde staan, en zou hij den ganschen oceaan bezigen, om zijne handen in onschuld te wasschen.

Doch het zou er niet bij blijven!

„J'irais, je le verrais et je le saisirais,
„Dans les cieux, comme on prend un loup dans les forêts,
„Et terrible, indigné, calme, extraordinaire,
„Je le dénoncerais à son propre tonnerre!"

Het is zeer geoorloofd bij deze regelen een twijfel te opperen omtrent de gezondheid van des dichters denkbeelden. De overdreven voortgezette deklamatie schijnt in waanzin te verloopen. Zelfs de taal der verzen getuigt van zwakheid, want na „terrible, indigné, calme" komt „extraordinaire" alleen aan het rijmwoord „tonnerre" te hulp.

Het is zeer zeker gemakkelijk, nadat men een nevelachtig theïsme op den voorgrond heeft gesteld, nadat men eene Voorzienigheid heeft opgebouwd uit de stem des gewetens

van een verontwaardigd fransch dichter, die Voorzienigheid verantwoordelijk te stellen voor de rampen aan zijn vaderland ten deel gevallen.

Deze wijsbegeerte is te naïef, dan dat het noodig zou zijn bij hare oppervlakkigheid langer stil te staan.

Een ander onderwerp geeft den dichter stof tot dergelijke divagatiën — het is Parijs.

In Oktober 1870 roept hij luide:

„Tous tremblent pour Paris, qu'étreint une main vile,
„On tuerait l'Univers, si l'on tuait la ville."

Parijs is Frankrijk, is het heelal. Parijs is een reuzenvuist, die een bundel stralen doet schitteren, Parijs is de ziel van den aardbodem, verder is Parijs:

„Le grand flambeau profond que n'éteint aucun vent,
„L'idée en feu perçant ce nuage, le nombre,'
„Le croissant du progrès clair au fond du ciel sombre."

Telkens stijgt het patriotismus van den dichter hooger. In November roept hij Parijs toe: „O stad! wier bevolking groot is als een senaat (der Romeinen?), o zetelplaats van het licht, strijd om te blijven de fiere hoofdstad der gelijkheid!" In December schrijft hij fraaye verzen bij een kanon, dat men „le Victor Hugo" godoopt heeft, maar verklaart tevens, dat wie Parijs aanvalt de toekomst bestrijdt:

„Car si ce roi Teuton n'était pas châtié
„Tout ce que l'homme appelle espoir, progrès, pitié,
„Fraternité, fuirait de la terre sans joie."

Hier is meer nationale ijdelheid, dan gebrek aan doorzicht in het spel. Elders heeft hij met vrij belangrijk zelfbedwang het een en ander gunstigs gezegd van den duitschen geest, maar toen werd Parijs niet bedreigd, toen was het keizerrijk slechts gevallen bij Sedan.

Te midden van deze lofhymnen mengen zich de gewone beschuldigingen tegen de duitsche troepen. Zelfs de ... pendules!

„On a pour idéal d'offrir une pendule
„A quelque nymphe blonde au pied du mont Adule."

Dit vers dagteekent uit December, terwijl hij in September had uitgeroepen:

„Vous avez Beethoven comme la Grèce Homère;
„L'Allemagne est puissante et superbe."

Van beter allooi, hoewel niet zonder overschatting van zijn vaderland, is de profetie, dat Frankrijk in 't eind winnen moet. Duitschland zal den Elzas en Lotharingen niet veroveren, maar de fransche geest zal Duitschland overwinnen. Pascal, Danton en Voltaire zullen den germaanschen geest omkluisteren. (!) En dreigend roept hij uit:

„Ah! vous êtes en France, Allemands! prenez garde,
„Ah! vous venez chez nous prendre un peu de terre!
„En bien, nous vous prendrons tout votre coeur!"

Duitschland zal eindelijk erkennen, dat de vlam der verlichting uit Frankrijk is medegenomen en de Duitscher zal Franschman zijn. Dan zal de tijd komen, dat de duitsche vorsten en priesters zullen gewogen worden door het volk, niet langer „le peuple-enfant", maar „l'homme-peuple" — dan zullen er geene nuttelooze zwaarden meer worden gesmeed, dan zal het noorderlicht eener nieuwe revolutie dagen:

„Faisant une lueur immense à l'horizon!
„Frères, vous nous rendrez notre flamme agrandie,
„Nous sommes le flambeau, vous serez l'incendie!"

Hoewel ook de muze dezer verzen de onhistorische naïveteit zoo ver schijnt te drijven, dat zij de botheid Duitschland en den geest Frankrijk noemt, schitteren er hier en daar toch vonken van een weldadiger dichterlijk vuur.

Dit fonkelt inderdaad in zijn „Lettre à une femme, par ballon monté, 10 Janvier 1871." De toon is geestig, frisch, mannelijk, humoristisch.

„Nous mangeons du cheval, du rat, de l'ours, de l'âne.
„Paris est si bien pris cerné, muré, noué,
„Gardé, que notre ventre est l'arche de Noé."

Zoo lang de beschrijving duurt, blijft de dichter lyrisch en verheven. Als de lofrede op Parijs begint, neemt de gema-

tigdheid, neemt het gezond verstand de vlucht. Parijs, het luid kloppend hart der waereld, wordt door eene tijgerin, Pruisen, het bloed uitgezogen. Natuurlijk volgt dan:

„Courage! on refera l'effort des jours anciens
„Paris avant un mois chassera les Prussiens."

In andere stukken verheft zich de panegyrische geestdrift tot de allerzonderlingste hoogten. Parijs is de „onmetelijke bakermat der ideeën," het „luide gerucht, 't welk de wetenschap aan wijzen verkondigt," het „ideale schip met onzichtbare masten," ten slotte:

„Paris est du progrès toute la réussite."

Te midden van al deze enthoeziaste uitroepingen plaatst de dichter der Odes et Ballades een meesterstuk: „Une Bombe aux Feuillantines." Een bom was in den tuin der Feuillantines neergevallen — in den tuin, waar de dichter als kind gespeeld had en te midden der verwoesting teekent hij een grijsaard, die over zijne kindsheid mijmert:

— „ici
„Marchait, sous le feuillage en avril épaissi,
„Sa mère qu'il tenait par un pan de sa robe.
„Souvenirs! comme tout brusquement se dérobe!
„L'aube ouvrant sa corolle à ses regards a lui
„Dans ce ciel où flamboie en ce moment sur lui,
„L'épanouissement effroyable des bombes.
„O l'ineffable aurore où volaient des colombes!
„Cet homme, que voici lugubre, était joyeux.
„Mille éblouissements émerveillaient ses yeux.
„Printemps! en ce jardin abondaient les pervenches,
„Les roses, et des tas de pâquerettes blanches
„Qui toutes semblaient rire au soleil se chauffant,
„Et lui-même était fleur, puisque il était enfant."

Had Victor Hugo steeds aldus tot bewondering gedwongen in „L'Année Terrible", gelijk door deze regelen, dan zou de kritiek van het buitenland nog hooger gestemde lofzangen hebben aangeheven. In Engeland toch is deze bundel door „the Athenaeum" gelijk gesteld met het beste wat de dichter geschreven heeft: „Les Orientales", „la Lé-

gende des Siècles" en „les Châtiments." Zelfs de duitsche tijdschriften hebben hem de pendules vergeven.

Inderdaad is het eerste gedeelte van dit nieuwe boek een verrassend blijk van de immer frissche veerkracht des zeventigjarigen poëets. Zoolang Parijs belegerd wordt door de Pruisen, blijft de toon voor het grootste deel wakker, fier, zeer dikwijls roerend verheven. Bij alle overdrijving en afgoderij met Parijs vormen deze alexandrijnen een letterkundig monument uit de bangste dagen der jongste geschiedenis.

Bij de kapitulatie van Parijs (27 Januari 1871) wordt de stemming van den grijsaard bitter.

„Si nous terminions cette guerre
„Comme la Prusse le voudrait,
„La France serait comme une verre
„Sur la table d'un cabaret;

„On le vide, puis on le brise...."

zoo vangt hij in Februari aan, toen hij te Bordeaux als afgevaardigde over den vrede zou onderhandelen. Welk zijn advies is geweest, blijkt dadelijk uit de twee slotkoppletten van dit gedicht:

„Naufrage! Adieu, les grandes tâches!
„Tout est trompé; tout est trompeur;
„On dit de nos drapeaux: Ces lâches!
„Et de nos canons! Ils ont peur!

„Plus de fierté; plus d'espérance;
„Sur l'histoire un suaire épais.... —
„Dieu, ne fais pas tomber la France
„Dans l'abîme de cette paix!"

De staatkundige partijman komt nu allengs meer te voorschijn. Hij voorspelt, dat een „laatste oorlog" noodzakelijk is geworden. Van de Duitschers kan niets goeds meer gezegd worden, sedert de afschuwelijke vrede gesloten is. De vergadering te Bordeaux wordt heftig aangevallen — zulke mannen zouden Jezus als een „bohemien" behandelen, Paulus een verachtelijken „demokraat" gescholden, Sokrates een ellendigen goochelaar genoemd hebben, geen wonder, dat zij Garibaldi hebben beleedigd.

Terwijl Victor Hugo bij den aanvang der Communebeweging zijn zoon Charles verliest, terwijl de strijd van de hoofdstad onder het bewind der Commune-mannen begint, wordt de dichter door de meest tegenstrijdige passiën geslingerd. Bij de eerste uitspattingen der volkswoede vermaant hij tot vergevings-gezindheid, teekent hij protest aan tegen de „représailles.” Hij wil geene kerkers, geen traliën, geene banvonnissen, hij wil niemand zijn vaderland ontnemen. Hij heeft met achttien jaren ballingschap het recht verkregen tot humaniteit aan te manen:

„Si je vois les cachots sinistres, les verroux,
„Les chaînes menacer mon ennemi, je l'aime,
„Et je donne une asile à mon proscripteur même;
„Ce qui fait qu'il est bon d'avoir été proscrit.
„Je sauverais Judas si j'étais Jésus-Christ.”

Hij wil zich als dichter en vredestichter tusschen de partijen opwerpen, hij wil verzoening en eensgezindheid, daar er reeds genoeg geleden is. Gedurende de tweede belegering van Parijs, toen Courbet aan het omverwerpen van de Vendome-kolom bezig was en Mac-Mahon l'Arc-de Triomphe met bommen deed beschieten, om Parijs tot orde te brengen, toen ontsnapte aan den dichter een zoo wanhopende kreet als nimmer te voren. Hij herinnert de glorie van Frankrijk, door beide monumenten vereeuwigd en door Franschen vernield. Hij vraagt, terwijl hij zoowel Parijs als Versailles de hand reikt, of het wel de geschikte tijd is, om zich in onderlingen twist te vernielen:

„Est-ce bien le moment de s'entre-dévorer?”

Terecht wijst hij op den vijand, die den strijd tusschen beide partijen bedachtzaam aanschouwt:

„C'est sous nos propres coups que notre gloire croule.
„Nous la brisons, d'en haut, d'en bas, de près, de loin,
„Toujours, partout, avec la Prusse pour témoin.”

Maar het is soms merkbaar, dat hij in de Communebeweging iets belangwekkends ziet en dat hij het recht van de

partij der orde niet geheel onvoorwaardelijk erkent, als hij uitroept:

„Mac-Mahon fait de loin pleuvoir une rafale
„De feu, de fer, de plomb, sur l'arche triomphale,
„Honte! un drapeau tudesque étend sur nous ses plis,
„Et regarde Sedan souffleter Austerlitz!
„Où sont les Charentons, France? où sont les Bicêtres?"

Met al zijne edelmoedigheid en vergevensgezindheid betreedt Victor Hugo hier een zeer gevaarlijken weg. Voor Europa neemt hij bijna de verdediging van de wandaden der Commune op zich en leent hij zijn talent, om de politieke misdaden van het parijsche grauw te vergoelijken. Hier tegenover staat, dat hij het vandalisme van de Commune even sterk aanvalt, als het bombardement van Mac-Mahon. En bij den brand van Parijs wint zijne liefde voor de hoofdstad het van zijne politieke sympathiën. Nogmaals stemt hij een uitbundigen lofzang aan op de waereldstad, die het oog van het Heelal is. Sommige verzen bereiken eene hoogte van geestdrift, die wederom aan razernij grenzen:

„O rendez-vous sacré de tous les lendemains!
„Point d'intersection des vastes pas humains!
„Paris, ville, esprit, voix! tu parles, tu rediges.
„Tu décrètes, tu veux! chez toi tous les prodiges
„Viennent se rencontrer comme en leur carrefour."

Bedenkelijker wederom is zijne dichterlijke vergoelijking van het volk, dat de fakkel wierp op de daken van Parijs, de stad der verlichting — „la ville-astre". Het volk was verblind als een woedende stier en de eigentlijke oorzaken van de wandaden der Commune zijn: „la Misère", „le Passé", „les veilles lois de la Royauté", „les faux Pontifes, les faux Cieux": van daar, „dat zijne verontwaardiging geene grenzen kent bij de exekutiën binnen Parijs na den triumf van Mac-Mahon.

„Des bandits ont tué soixante-quatre otages,
„On replique en tuant six mille prisonniers.
„On pleure les premiers, on raille les derniers.
„Le vent qui souffle a presque éteint cette veilleuse,
„La conscience."

In dezen toestand van wanhoop verliet de dichter Parijs, om te Brussel zich treurig teleurgesteld te gevoelen. Overal begint de vervolging van den man, die genade heeft geroepen voor de verdwaasde opstandelingen en Victor Hugo vindt telkens nieuwe krachten, om zijne tegenstanders schitterende verzen naar het hoofd te werpen:

„Au-dessus de mon nom on sonne le tocsin.
„— Brigand! incendiaire! assassin! assassin! —
„Et nous restons, après, cette bataille insigne,
„Eux, blancs comme un corbeau, moi, noir comme le cygne."

Zijne uitzetting uit België kreunt hem luttel, nu hij Frankrijk heeft moeten verlaten en geeft hem een briljanten regel in de pen:

„L'étranger peut bannir, mais il n'exile pas."

Getroost zet hij zijne pelgrimaadje voort en schrijft een dichterlijken brief aan Mad. Paul Meurice in Juni 1871. Slechts een jaar was voldoende geweest, om hem van de uitbundigste apotheoze binnen Parijs tot een voorwerp van de diepste verachting te maken. En toch wil hij liever met Barbès en Garibaldi gesteenigd worden, dan geprezen door de overwinnende tegenpartij. Zijne schilderingen van de gruwelen der troepen binnen Parijs bewijzen op niet twijfelachtige manier, dat hij thands onverdeeld partij heeft gekozen. Toen de generaal Trochu op den 14 Juni in de Nationale Vergadering een vrij scherp woord aan zijn adres had gesproken, antwoordde hij hem met niet minder bittere, maar echt dichterlijke woorden en vond hij een naïven bijnaam voor den kerkschen generaal uit: „participe passé du verbe Tropchoir" terwijl hij hem voorspelt:

„L'amère histoire un jour dira ceci de toi:
„La France, grâce à lui, ne battit que d'un aile.
„Dans ces grand jours, pendant l'angoisse solennelle,
„Ce fier pays, saignant, blessé, jamais déchu,
„Marcha par Gambetta, mais boita par Trochu."

Juist deze voortdurende politieke strijd maakt het tweede deel van „L'Année Terrible" minder boeyend. De gedurige

aanvallen vermoeyen, de al te dikwijls herhaalde denkbeelden doen de belangstelling verminderen. Bij dit alles is tevens op nieuw de onbedachtzame inwilliging aan opwelling van het oogenblik, aan passie in den vollen zin des woords te betreuren.

Het eigentlijk schoone en duurzame in dit jongste werk, het bevallige en betooverende komt voor in het eerste gedeelte, als uit eenige vorige citatiën genoegzaam is gebleken. Het meest fransche, het verhevenste gedicht is juist het eerste: Sedan. Na het zwakkere deel van „L'Année Terrible" eenigszins uitvoeriger te hebben in het licht gesteld, voegt het ons ten slotte nog een schoon fragment uit den klaagzang op Sedan aan deze beschouwing toe te voegen.

Het gedicht vangt aan met eene meditatie in den mond van den man, dien Victor Hugo eenmaal kastijdde onder den naam van Napoléon le petit. Deze wil iets groots ondernemen, hij wil plotseling een aanval wagen op den Rhijn:

— „la fraude est ma femme.
„J'ai vaincu, quoique lâche, et brillé, quoique infâme.
„En avant! j'ai Paris, donc j'ai le genre humain."

Doch heel Europa waakt, terwijl hij waant, dat alles sluimert. En hij wordt getuchtigd, opdat den meineed en het schendig geweld hun rechtvaardig loon niet mocht onthouden worden.

„Il fallait que la fin de cet escroc fatal,
„Par qui le guet-apens jusqu'a l'empire monte,
„Fût telle que la boue elle-même en eût honte.
„Et que César, flairé des chiens avec dégoût,
„Donnât, en y tombant, la nausée à l'égout."

Dat er hier forsche kleuren zijn aangebracht, mag niemand wraken, die het geweld aan de Nationale Vergadering op den 2en December 1851 gepleegd, die de moorden en de plundering van den 3en en 4en December heeft veroordeeld. Victor Hugo behoeft niet naar schrille effekten te zoeken — Sedan geeft hem de meest tragische stof.

Na eene meesterlijke beschrijving van het slaggewoel, verhaalt hij, hoe l'honnète homme had uitgeroepen:

— „Je veux vivre!"

„Le canon stupéfait se tut, la mêlée ivre,
„S'interrompit.... — le mot de l'abîme etait dit.
„Et l'aigle noire ouvrant ses griffes attendit."

Nu volgt een slot, den grooten dichter van weleer volkomen waardig, een meesterstuk van epische poëzie:

„Alors la Gaule, alors la France, alors le gloire,
„Alors Brennus, l'audace, et Clovis, la victoire,
„Alors le vieux titan celtique aux cheveux longs,
„Alors le groupe altier des batailles, Châlons,
„Tolbiac la farouche, Arezzo la cruelle,
„Bovines, Marignan, Beaugé, Mons-en Puelle,
„Tours, Ravenne, Agnadel sur son haut palefroi,
„Fornoue, Ivry, Coutras, Cérisolles, Rocroy,
„Denain et Fontenoy, toutes ces immortelles
„Mêlant l'éclair du front au flamboiement des ailes,
„Jemmape, Hohenlinden, Lodi, Wagram, Eylau,
„Les hommes du dernier carré de Waterloo,
„Et tous ces chefs de guerre, Héristal, Charlemagne,
„Charles-Martel, Turenne, effroi de l'Allemagne,
„Condé, Villars, fameux par un si fier succès,
„Cet Achille, Kléber, ce Scipion, Desaix,
„Napoleon, plus grand que César et Pompée,
„Par la main d'un bandit rendirent leur épée."

Dit zijn verzen, zooals de zanger van het zonnige Oosten in zijne Orientales ze beloofd had, zooals de Odes et Ballades ze voorspelden en de Châtiments deden verwachten. Reeds in de Légende des Siècles had Victor Hugo de hoogte bereikt, waarop dit laatste fragment hem handhaaft en over het algemeen genomen mag men volhouden, dat hij in alles dezelfde gebleven is, in uitersten, in krachtsontwikkeling, in verrassende diktie. Maar de Légende des Siècles is oneindig epischer, dit laatste boek meer lyrisch-polemisch.

Men moge „L'Année Terrible" de billijke waardeering schenken, waarop het geestrijke gewrocht ten volle recht heeft, ik voor mij zal nimmer het oogenblik vergeten, toen ik met ingehouden adem voor het eerst de lotgevallen van Aymerillot, voor het eerst „de Roos der Infante" en „Les pauvres gens" heb gelezen.

THÉOPHILE GAUTIER.

I.

De moderne Romantiek is van 1815.

De reaktie tegen alles wat van 1789 tot 1815 Europa had verbaasd, geschokt, verontwaardigd, verrukt en bezield, heet in de Letterkunde: de Romantiek.

De fransche Revolutionairen hadden de oude Romeinen tot idealen gekozen. Brutus was even goed hun heilige als Marat of Lepelletier. De drie busten van deze trits prijkten in hunne Konventie en in hunne revolutionaire Comité's.

In 't algemeen waren de Franschen steeds wonderlijk konservatief in taal en letteren, geheel het tegenovergestelde van hunne immer afwisselende politieke proefnemingen.

Na Waterloo was het uit met de Brutussen en de Caesars, de keizerlijke adelaren lagen in 't stof. Toen begon de reaktie. In de letteren ving eene hevige oppozitie aan tegen al wat klassiek was, tegenover de Romeinen verrezen de Kruisvaarders.

De Midden-Eeuwen werden het geliefkoosd terrein der Romantiek, na de Midden-Eeuwen kwamen de 16 en 17 Eeuw, vooral in spaansch en italiaansch kostuum, later nog deed het Oosten zich gelden en brandde men kaarsjens voor de perzische en hindostansche Muzen.

Nog op dit oogenblik heerscht de Romantiek over een goed aaneengesloten leger van denkers en dichters. De oude vrouw

is krachtig genoeg en laat zich steeds gelden — ook nadat de jongste van hare telgen: het Realismus, haar een schaar van aanbidders wist te onttroggelen.

I.

Een twee-en-zestigjarige dienaar der fransche, moderne Romantiek heeft voor weinige maanden den laatsten adem uitgeblazen.

THÉOPHILE GAUTIER stierf te Parijs den 23 Oktober 1872.

Eene ziekte, die hij door de ellenden van het beleg in 1870 had opgedaan, sloopte den krachtigen veteraan. Hij was tijdens het uitbreken van den fransch-duitschen oorlog in Zwitserland en toen hij begreep, dat zijn Parijs eene belegering zou te doorstaan hebben, ijlde hij terug, daar hij het zijn plicht achtte meê te strijden en meê te lijden.

Zijn kinderlijk hart blijkt reeds uit dezen trek.

Heel zijn leven was Théophile Gautier een kind, een robust, weekhartig, min of meer sensuëel kind. Zijne jeugd was wat zijne landgenooten „une jeunesse orageuse" noemen, terwijl geen hunner genoeg lofs weet te verkondigen over zijne „qualités de coeur."

In 1811 geboren begon zijn naam reeds op zijn negentiende jaar bekend te worden. De Romantiek ontwikkelde sedert 1830, na de Juli-revolutie, hare beste krachten. Met Victor Hugo aan 't hoofd ving de kleine schaar den schitterenden veldtocht aan en onder de ijverigste kampvechters bemerkte men aanstonds den negentienjarigen Théophile.

Hij was destijds leerling op het atelier van Rioult, een hyper-romantisch kunstenaar uit de school van Guéricault. Een wilde knaap was Théophile, breed van gelaat met lange krullende bruine hairen, achter de ooren weggestreken, tintelende, gevoelvolle oogen en een eenigszins breeden, soms minachtend lachenden mond. In een zijner vroegste gedichten schildert hij zijn meester en geeft hij een denkbeeld van hun leven op het atelier. Hij spreekt tot een vriend van Rioults laatste schilderij: (Intérieurs. 1832.)

„Je te dirai comment Rioult, mon maître, fait
„Un tableau qui, je crois, sera d'un grand effet:
„C'est un ogre lascif qui dans ses bras infâmes
„A son repaire affreux porte sept jeunes femmes;
„Renaud de Montauban, illustre paladin,
„Le suit l'épée au poing: lui, d'un air de dèdain,
„Le regarde d'en haut; son oeil sanglant et louche,
„Son crâne chauve et plat, son nez rouge, sa bouche
„Qui ricane et s'entr'ouvre ainsi qu'un gouffre noir
„Le rendent de tout point très-singulier à voir.
„Surprises dans le bain les sept femmes sont nues,
„Leur contours veloutes, leur formes ingenues
„Et leur coloris frais comme un rêve au printemps,
„Leur cheveux en dèsordre et sur leur cous flottants,
„La terreur qui se peint dans leurs yeux plein de larmes
„Me paraissent vraiment admirables: les armes
„Du paladin Renaud faites d'acier bruni,
„Etoilé de clous d'or, sont du plus beau fini:
„Un panache s'agite au cimier de son casque,
„D'un dessin à la fois élégant et fantasque,
„Sa visière est levée et sur son corselet
„Un rayon de soleil jette un brillant reflet."

Zeer gemakkelijk is uit deze schildering op te maken, wat Théophile Gautier voor kunstenaarsopvoeding heeft ontvangen. De paladijn Reinoud Van Montalbaan, de lascieve reus, de zeven naakte vrouwen — alles kenmerkt een koortsachtig romantisme, 't welk later in de reuzen en nuditeiten van Wiertz zijne geniale onmacht heeft geopenbaard.

Théophile had intusschen gestudeerd. Byron en Victor Hugo waren zijne afgoden uit deze eeuw geworden, uit de 15de en 16de eeuwen koos hij Clement Marot, Villon en vooral Rabelais ter vereering. Rafael —

„homme au dessus de l'homme" —

als hij hem in het geciteerd gedicht noemde, Paolo Veronese, Leonardo da Vinci waren zijne vroegste idealen, later dweepte hij met Rembrandt, met Dürer en de oude meesters van het Campo Santo.

Gautier wierp echter het penseel ter zijde en greep „le crayon du poète". Hij heeft welgedaan. Niet alles, wat hij schreef, behoeft tot het nageslacht te worden overgebracht, maar enkele bladzijden zijn onsterfelijk. Als men den katalogus zijner werken maakt, vindt men vooreerst eene bijna

ontelbare menigte van feuilletons, die wellicht zullen vergeten worden, als de onderwerpen waaraan zij gewijd zijn. Vervolgens heeft men poëzie, proza en tooneelwerken op te teekenen.

De poëzie bestaat uit:

„Albertus" –
„La Comédie de la Mort" –
„Poésies diverses" –
„Emaux et Camées" –

De proza wordt gevormd door:

twee bundels „Nouvelles, Romans, Contes" –
„Mademoiselle de Maupin" –
„Le Capitaine Fracasse" –
„Le Roman de la Momie" –
„Spirite" –
„Voyage en Espagne" –
„Voyage en Russie" –
„Tableaux de siège – 1870—71." –

Zijn tooneelwerk is meest gelegenheidswerk, onvoltooide fragmenten, ballets en prologen zijn in één bundel bijeengevoegd. Het voornaamste stuk is een tooverspel:

„Une larme du diable."

Over zulk eene massa meer of min beroemde werken uit de periode 1831–1871 zou de kritiek hebben te spreken, indien zij de geheele figuur van Théophile Gautier tot in de geringste bizonderheden zou wenschen te teekenen.

Voor zulk eene teekening schrikt de steller dezer regelen terug, omdat hem er zoowel de kleuren als het penceel toe ontbreken. Een schets à la plume – ziedaar alles wat hij leveren kan. Daarenboven er schuilt veel dor gebladert in de letterkundige nalatenschap van Théophile Gautier – ik wil beproeven er de geurigste rozen uit bijeen te lezen.

II.

Karakteristiek voor zijn poëtisch talent is zijn eerste gedicht in 1831 op twintigjarigen leeftijd uitgegeven, onder den eenvoudigen titel: „Albertus". De inhoud is zeer gemak-

kelijk in weinig woorden te schetsen. Eene oude heks, Véronica geheeten, weet met toovermiddelen zich jeugd en verblindende schoonheid terug te schenken. Zij trekt met haren kater, in een fraayen page hervormd, naar Leiden, lokt de jongelingschap in hare netten en stuit op de onverschilligheid van een jong schilder, Albertus, die uit Rome terugkwam. Een billet-doux haalt ook dezen over zich in hare armen te werpen. Albertus wordt door hare daemonische schoonheid betooverd, verpandt zijne ziel en vindt te middernacht de oude furie, die hem op bezemstelen naar eene heksensabbath voert. Te midden van de duivelachtige orgie niest de Satan en daar Albertus hoffelijk uitroept: „Que Dieu vous bénisse!" verdwijnt het nachtgezicht. Later werd het lijk van den schilder te Rome teruggevonden.

Een en ander is een toover-en-duivel-geschiedenis in den trant van Hoffmann, den biograaf van Kater Murr, waarbij de groteske détailschildering aan Rabelais is ontleend. De auteur bekent het vrijwillig in Albertus:

„C'est la réalité des contes fantastiques
„C'est le type vivant des songes drôlatiques,
„C'est Hoffmann et c'est Rabelais."

Ook Victor Hugo is tot model gebruikt naast Walter Scott, den vader der engelsche Romantiek. Théophile Gautier vergelijkt schertsend zijne Véronica met de Meg uit den Guy Mannering.

„Meg de Guy Mannering, ressemble à s'y méprendre,
„A notre Véronique, il n'a fait que la prendre
„Et déguiser le vêtement."

„Le plaid bariolé de tartan et la toque,
„Dissimulent la jupe et le béguin à coque.
„L'Écosse à remplacé la Flandre; — voilà tout.
„Ensuite il m'a volé, l'infâme plagiaire
„Cette description (voyez son Antiquaire),
„Le chat noir, — Marius sur ces restes debout! —
„Et mille autre détails. — Je le jurerais presque,
„Celui qui fit l'hymen du sublime au grotesque,
„Créa Bug, Han, Cromwell, Notre-Dame, Hernani
„Dans cette hutte même a ciselé ces masques,
„Que l'on croirait, à voir leurs galbes si fantasques,
„De Benvenuto Cellini."

De letterkundige idealen van den dichter: Walter Scott, Victor Hugo, Hoffmann, Rabelais treden hiermeê duidelijk op den voorgrond. De zin voor het gedrochtelijke en groteske, uit Hoffmann en Victor Hugo vooral aangeleerd, maakt het grondakkoord uit van Albertus. De beschrijving van de oude tooverkol, van hare krocht en hare metamorfoze in eene schoone bloeyende maagd, de sabbath aan 't eind van het verhaal zijn in alle détails meesterlijk, maar van een zeer overdreven koloriet. Het sensuëele element is zeer sterk waarneembaar en vormt een ongunstig kontrast met enkele meesterlijke kopplettten, welke de poëet aan een hartstocht van den vorigen dag wijdt.

Hierbij komt nog de wijsgeerige pretentie, dat het verhaal eene zedelijke waarheid allegorizeert. De dichter verklaart in het laatste kopplet:

„Ce poëme homérique et sans égal au monde
„Offre une allégorie admirable et profonde —
. . . .
„Je vous crois, cher lecteur, assez spirituel
„Pour me comprendre. — Ainsi bonsoir. — Fermez la porte,
„Donnez-moi la pincette, et dites qu'on m'apporte
„Un tome de Pantagruel."

De eenvoudige gedachte, die aan Albertus ten grondslag strekt, zou dunkt mij, dus kunnen worden geformuleerd: de vreugde der zinnen is van korten duur, zoodra de hartstocht bevredigd is, blijft de schaterlach van Mefistofeles, of zoo als het spaansche spreekwoord zegt: L'hombre è di stopa, la moglia di fuego, el demonios y sopla.

Eenige nadere bizonderheden zullen deze meening bevestigen. In de eerste plaats treedt de dichter voortdurend krachtig op, waar hij zijn schildersoog en zijne kunstenaarssympathiën kan doen gelden. De buurt van zijne Veronica is een

„vieux bourg flamand tel que les peint Teniers."

En aanstonds komt de taveerne van Adriaan de Brouwer, (Gautier spelt Brawer) met de tabaksdampen en de reusachtige bierkruiken en de grappige gezichten der gasten. Vervolgens komt het interieur van Veronica, naar den hel-

schen Breughel gestudeerd, bevolkt met monsters van Hieronymus Bosch of van Teniers in zijne verzoeking van den Heiligen Antonius:

„Maigres chauves-souris aux diaphanes ailes,
„Se cramponnant au mur de leur quatre ongles frêles,
„Bouteilles sans goulot, plats de terre fêlés,
„Crocodiles, serpents empaillés, plantes rares,
„Alambics contournés en spirales bizarres,
„Vieux manuscrits ouverts sur un fauteuil bancal,
„Foetus mal conservés saisissants d'une lieue,
„L'odorat, et collant leur face jaune et bleue
„Contre le verre du bocal!"

Théophile Gautier vervolgt de beschrijving nog drie strofen verder en toont zich een meester in dichterlijke opvatting van de „diableries" der middeneeuwen.

De betooveringstooneelen, welke volgen, waarin Veronica hare naakte, afschuwelijke ledematen met een kokend bruin vocht besproeit en als eene jonge, blanke Hebe te voorschijn treedt, zijn met even sterk sprekende kleuren gemaald:

„Dans le creux de sa main elle prend cette eau brune,
„Et s'en frotte trois fois la gorge. — Non, aucune
„Langue humaine ne peut conter exactement
„Ce qui se fit alors! — Cette mamelle flasque,
„Qui s'en allait au vent comme s'en va la basque
„D'un vieil habit rapé miraculeusement
„Se gonfle et s'arrondit: — le nuage de hâle
„Se dissipe: on dirait une boule d'opale
„Coupée en deux, à voir sa forme et sa blancheur. —
„Le sang en fils d'azur y court, la vie y brille
„De manière à pouvoir, même avec une fille
„De quinze ans, lutter de fraicheur."

Veronica is nu eene schitterende schoonheid, in haar purperen kleed zou zij de grooten der aarde hebben bekoord, terwijl haar kater als een koket geleijonker haar in een prachtig rijtuig doet stappen. De jonge page is Don Juan, de koetsier Leporello, de tocht gaat naar Leiden.

Merkwaardig is het hier, dat de twintigjarige dichter geen enkel détail van Leiden geeft, 't welk niet volkomen onjuist is. Vooreerst zijn er te Leiden salons, welke weldra verlaten worden voor de gezelschapszaal van Veronica. Vrouwe Barbara Von Altenhoff en de engelsche gravin Cecilia

Wilmot zien niemand meer verschijnen. De bals, de schouwburgen ontvangen Veronica met opgetogenheid, de „Meinhers" (sic) liggen aan hare voeten. De dames zijn jaloersch, waaronder de echtgenooten van den Markgraaf Tielemanus Van Horn en de dochter van een ouden hertog.

„Ce conseiller aulique Hanz et Meister Philippe
„Pour elle avaient laissé le genièvre et la pipe.
„C'était vraiment plaisir de voir ces bons Flamands!"

't Is onnoodig verder te gaan.

Théophile Gautier schrijft er met de gewone luchthartigheid zijner landgenooten op los, zonder iets van zijn onderwerp te kennen. Zoodra hij thuis is op eenige plek, munt hij uit in de couleur locale. Niemand heeft Spanje, heeft Rusland, heeft Konstantinopel beschreven als Théophile Gautier — maar hij is er geweest en met vrucht. Met het hollandsch koloriet behoeft men het zoo nauw niet te nemen en Leiden wordt eene poëtische sukkursaal van Parijs.

Gelukkig houdt de beschrijving van Leiden hem niet lang bezig, nadat hij nog verhaald heeft, dat

„pour elle
„Ludwig de Siegendorff en duel s'est battu":

verlaat hij zijn mixtuur van duitsche en vlaamsche namen, om zich alleen bezig te houden met Veronica en Albertus. In de opera te Leiden gaf men Don Juan van Mozart, toen Veronica een vreemdeling gewaar werd, die zich volstrekt niet getroffen toonde door hare schoonheid. Deze vreemdeling, de schilder Albertus, wordt door haar op zoo verlokkende wijze uitgenoodigd ten harent te komen, dat hij verschijnt.

In de korte trekken, waarmeê hij Albertus beschrijft, legt Théophile Gautier groote zelfkennis aan den dag. De volgende regelen zijn, met uitzondering van den laatste, volkomen op hem zelve toepasselijk:

— „C'était un homme d'art,
„Aimant tout à la fois d'un amour fanatique
„La peinture et les vers autant que la musique
„Il n'eût pas su lequel, de Dante ou de Mozart,

„Dieu lui laissant le choix, il eût souhaité d'être.
„Mais moi qui le connais comme lui, mieux peut-être,
„Je crois en vérité qu'il eût dit: — Raphaël!
„Car entre ces trois soeurs égales en mérite
„Dans le fond la peinture était sa favorite,
„Et son talent le plus réel."

Het spreekt van zelf, dat Albertus een romantikus is, dat hij alle raadselen der waereld heeft doorvorscht, dat hij den Kainsstempel der vertwijfeling op het voorhoofd draagt, als Lord Byron en Châteaubriand. Théophile Gautier was in 1831 een jonkman van talent en al de zoodanigen moesten minstens gebukt gaan onder het gewicht hunner bittere waereldverachting. Wil men weten wat hij als schilder voor kunstwerken zou hebben voortgebracht, men leze zijne beschrijving van Albertus' atelier, waar een aantal half afgewerkte paneelen gevonden worden, voorstellend:

„La Lénore à cheval, Macbeth et les sorcières,
„Les enfants de Lara, Marguérite en prières: —"

alles van de zuiverste romantische kleur.

Het bontste koloriet was evenwel bewaard voor de bijeenkomst van Veronica en Albertus. De wonderen van haar paleis beduiden nog niets bij het portret der bovennatuurlijke jonkvrouw. De zinnelijke gloed der verzen stijgt steeds hooger:

„Albertus n'était pas de glace ni de pierre:
„— Quand même il l'eut été, sous la noire paupière
„De la dame brillait un soleil dont le feu
„Eût animé la pierre et fait fondre la glace:
„— Un ange, un saint du ciel, pour être à cette place,
„Eussent vendu leur stalle au paradis de Dieu."

„'t Was werkelijk niet noodig, dat de dichter waarschuwde den weg der kuische, klassieke Muze niet te kunnen volgen. Zijne verzen zijn niet voor jongejuffrouwen, zegt hij,

„dont on coupe le pain et tartines."

maar hij heeft daarenboven een buitengewoon plezier in wulpschheden en nuditeiten, en schoon hij zich verontschuldigt met de uitvlucht, dat de moraal eene oude grootmama is met een bril op en „le bas pas trop mal tiré", hij zal steeds de verdenking wekken, dat hij niet alleen uit zuiver

aesthetische motieven zooveel onkuisch vuur op zijn altaar deed blaken.

Aan het slot van het gedicht vormt de hexensabbath een merkwaardig fragment, wegens het nerveuze koloriet en de daemonische teekening.

Kaulbach en Gustave Doré zouden er een ongemeen en krachtig talent in hebben kunnen prijzen, 't welk de monsters van Callot en Goya met vrucht had bestudeerd.

Vooral munt de dans der hellemonsters uit:

„On eût cru voir tourner et flamboyer dans l'ombre
„Les signes monstrueux d'un zodiaque sombre;
„L'hippopotame lourd, Falstaff à quatre pieds,
„Se dressait gauchement sur ses pattes massives
„Et s'épanouissait en gambades lascives.
„Le cul-de-jatte, avec ses moignons estropiés,
„Sautait comme un crapaud, et les boucs, plus ingambes,
„Battaient des entrechats, faisaient des ronds de jambes.
„Une tête de mort à pattes de faucheux
„Trottait par terre, ainsi qu'une araignée énorme.
„Dans tous les coins grouillait quelque chose d'informe;
„Des vers rayaient le sol gacheux. —

„La chevelure au vent, la joue en feu, les femmes
„Tordaient leurs membres nues en postures infâmes,
„Arétin eût rougi. — Des baisers furieux
„Marbraient les seins meurtries et les épaules blanches,
„Des doigts noirs et velus se crispaient sur les hanches."

Geene akelige lijdenstafereelen bij Ribeira, geene sombere scheppingen van Orcagna, geene vagevuurvlammen van den helschen Breughel brachten zooveel afzichtelijks en monsterachtigs te voorschijn. Het was juist in die dagen de vraag, wie het toppunt van afschuwelijkheid zou bereiken. De Han d'Islande, de Bug Jargal van Victor Hugo stonden in kleur en teekening verre beneden den Albertus.

En toch leest men enkele kopletten in dit gedicht, die minder uit de onstuimige fantazie van den poëet, die geheel uit zijn gemoed zijn gevloeid. Het is de herinnering aan de jongelingsliefde, die met eene fijnheid van gevoel, eene idealiteit in de gedachte is voorgesteld, welke aan de beste oogenblikken van Alfred de Musset en Alfred de Vigny herinneren. In zijne opvatting van liefde spelen de zinnen de hoofdrol, maar hij weet er een mystieken sluyer over te

werpen, die het sensueele element tempert en er een waas van poëzie over heen spreidt, 't welk een rein hart weinig aanstoot zal kunnen geven.

En ziehier hoe Théophile zijne liefde vertelt:

„Nous ne nous disions rien, et nous avions l'air triste
„Et pourtant, o mon Dieu! si le bonheur existe
„Quelque part ici-bas, nous étions bien heureux.
„Qu'eût servi de parler? — Sur nos lèvres pressées
„Nous arrêtions les mots, nous savions les pensées;
„Nous n'avions qu'un esprit, qu'une seule âme à deux.
„Comme emparadisés dans les bras l'un de l'autre,
„Nous ne concevions pas d'autre ciel que le nôtre.
„Nos artéres, nos coeurs vibraient à l'unisson,
„Dans les ravissements d'une extase profonde,
„Nous avions oublié l'existence du monde.
„Nos yeux étaient notre horizon".

III.

Het edeler deel in de poëzie van Gautier heeft later de overwinning behaald op de woeste heerschappij der passiën.

Zijne lyrische muze is oneindig kuischer, dan de epische geweest was. Eene zekere overhelling naar het sombere, zeker bespiegelen over den dood, gelijk hij in zijne „Comédie de la mort" het meest openbaarde en gelijk het van 1830—1840 bij de Swedenborgianen in de mode was, beheerscht geruimen tijd zijne verzen. George Sand en Honoré de Balzac hadden het mysticisme van Swedenborg als wijsgeerige waereldbeschouwing en letterkundige kurioziteit gehuldigd in een paar quasi-diepzinnige romans. Théophile Gautier volgde voor een wijl deze zonderlinge aardigheid in zijn: Spirite, nouvelle fantastique.

De buitensporigheden van zijne „Comédie de la Mort", waarin de schimmen spreken en eene jeugdige bruid in de doodkist met den worm, die haar verslinden zal, redekavelt over de vergankelijkheid der stof, maken allengs plaats voor nobeler en redelijker inspiratiën. Slechts enkele voorbeelden veroorloof ik mij aan te halen. In het algemeen blijft hij het schitterend koloriet van zijn Albertus getrouw, die in diktie, vernuft en elegante teekening een trouw beeld van zijn poëtisch talent geeft. Tot het beste, wat hij schreef, reken

ik onder zijne oudere gedichten: „Melancholia" en „A un jeune Tribun", voorts alle poëzie uit Spanje medegebracht en de meeste nieuwere scheppingen uit zijne „Emaux et Camées."

Melancholia is de titel van eene ontboezeming bij eene beroemde schepping van Albert Dürer.

„J'aime les vieux tableaux de l'école allemande;
„Les vierges sur fond d'or aux doux yeux en amande,
„Pâle comme le lis, blondes comme le miel,
„Les genoux sur la terre et le regard au ciel."

Dus de aanhef. De dichter roert hier zijn lievelingsonderwerp aan — schilderkunst. Zijn artistiek gevormde smaak deed hem hierbij de uitstekendste diensten. Merkwaardig is het tevens, dat zijne geestdrift voor het naturalisme der Italianen schijnt plaats te maken voor dwepen met middeleeuwsche, christelijke kunst. Van daar zijne verzekering:

„Oui, le dessin est sec et la couleur mauvaise,
„Et ce n'est pas ainsi que peint Paul Véronèse:
„Oui, le Sanzio pourrait plus gracieusement
„Arrondir cette forme et ce linéamant
„Mais il ne mettrait pas dans un si chaste ovale
„Tant de simplicité pieuse et virginale;
„Mais il ne prendrait pas, pour peindre ces beaux yeux,
„Plus d'amour dans son coeur et plus d'azur aux cieux."

Zijne eerste warme liefde voor Rafael is voorbij, mocht het ook eene tijdelijke meening zijn. Hij bestrijdt het heidendom der Italianen en roept uit:

„Ces Allemands ont seuls fait de l'art catholique,
........................Dépouillant le vieil homme,
„Seuls il ont abjuré les idoles de Rome.
„Auprès d'Albert Dürer Raphael est païen:
„C'est la beauté du corps, c'est l'art italien,
„Cet enfant de l'art grec, sensuel et plastique,
„Qui met entre les bras de la Vénus antique,
„Au lieu de Cupidon, le divin Bambino;
„Aucun d'eux n'est chrétien, ne Domenichino,
„Ni le Buonarotti, ni Corrége, ni Guide."

Plotseling herinnert hij zich de oude meesters van Pisa en hun ascetisch penseel. Daarom vervolgt hij met geestdrift:

„J'en excepte pourtant Cimabuë, Giotto
„Et les maîtres pisans du vieux Campo-Santo.
„Ceux-là ne peignaient pas en beaux pourpoints de soie,
„Entre des cardinaux et des filles de joie;
„Dans des villas de marbre, aux chansons des castrats,
„Ceux-là n'épousaient point des nièces de prélats.
„C'étaient des ouvriers qui faisaient leur ouvrage
„Du matin jusqu'au soir, avec force et courage;
„C'étaient des gens pieux et pleins d'austérité;
„Sachant bien qu'ici-bas tout n'est que vanité,
„Leur atelier à tous était le cimetière,
„Ils peignaient, près des morts passant leur vie entière,
„Puis, quand leurs doigts roidis laissaient choir les pinceaux
„On leur dressait un lit sous les sombres arceaux,
„Ils dormaient là, couchés auprès de leur peinture,
„Les mains jointes, tout droits, dans la même posture,
„De contemplation extatique où sont peints
„Sur les fresques du mur leurs anges et leurs saints."

Deze waarlijk schoone verzen hebben eenmaal de geestdrift van den geniaalsten lofredenaar der katholieke kunst, van mijn hooggewaardeerden vriend Jos. Albertus Alberdingk Thijm gewekt, die, toen hij in 1859 de amsterdamsche tentoonstelling bezocht, naar aanleiding van dezen „heerlijken zang, ter eere van de monumentale en christelijke kunst," omtrent Théophile Gautier beweerde, dat hij „misschien de grootste dichter was, dien Frankrijk in onzen tijd heeft aan te wijzen." [1])

Juist de fijne waardeering van kunst maakt Théophile Gautier tot een voor Nederland dubbel merkwaardig dichter. In zijn ode „A un jeune tribun", schijnt hij het woord tot de Nederlanders te wenden. Als hij aanvangt:

„Ami, vous avez beau, dans votre austérité,
„N'estimer chaque objet que par l'UTILITÉ!"

mogen wij allen onze ooren openen. Utilitas is eene vervelende muze en wie haar alleen offers brandt, zal zeker op geen glimlach van Apolloos zusters mogen rekenen. Hier is veel bij te voegen, maar.....

In elk geval mag het drok sprekend Nederland, mag het vergadering-lievend volk aan de Noordzee met al zijn: „me-

[1]) Dietsche Warande. V deel, bl. 146

neer-de-Voorzitters" en al zijne „geachte" sprekers, zich ergeren, als de dichter kalm uitroept:

„Que (me) font vos discours, magnanimes tribuns?
„Vos discours sont très-beaux, mais j'aime mieux des roses." —

En gaarne gaven wij de schoonste vertoogen over ons beste rioolstelsel voor een vonkjen van dat vuur, waarmeê men „Emaux et Camées" maakt. Het daemonisch-zinnelijke is zeer gelukkig nog nooit zoo zegevierend in onze letteren opgetreden, als in sommige strofen en sommige proza-schilderingen van Théophile Gautier, maar wij missen daarbij de innige vereering van het Schoone, dat warm kloppend hart voor lijn en kleur, 't welk bij de edelste zonen van Frankrijk eene zoo vruchtbare bron van de reinste levensvreugde oplevert.

Het pittoreske element, het koloriet vormt steeds de aantrekkelijkste zijde van het talent des dichters. Dit bewijzen zijne liederen in Spanje gezongen, gelijk zijne beschrijving van het land Tra sos Montes. Al de schatten van bouwkunst, beeldhouwkunst, schilderkunst in de talrijke kathedralen van de hoofdsteden verspreid, vinden in hem een fijngevoelend kritisch bewonderaar. De bloedige martelaarstukken der spaansche school maken een ongunstigen indruk op zijn nerveus gemoed, de afschuwelijkheden van Ribeira geven hem stof tot een fraai sonnet, 't welk uitstekend aanheft:

„Il est des coeurs épris du triste amour du laid.
„Tu fus un de ceux-là, peintre à la rude brosse
„Que Naple a salué du nom d'Espagnolet."

Ook het Eskuriaal met zijn misvormden koepeltoren boezemt hem zeer weinige sympathie in. Hij vindt met een enkelen regel de geestige kritiek:

„Débauche de granit du Tibère espagnol."

In Sevilla trof hem het somber penseel van Valdès Léal, den lijkenschilder, die alleen uitmunt in de voorstelling van dood en ontbinding. Zurbaran met zijne statige monniken prikkelt hem tot hooger bewondering, hij erkent zelfs, dat de monniken van zijn landgenoot Lesueur ver beneden de

spaansche staan — en het kost elk Franschman natuurlijk moeite te erkennen, dat het buitenland in het een of ander oogpunt uitmunt boven „la doulce France."

Hoe zeer het spaansch volksleven een frisschen indruk bij hem achterliet, bewijze eindelijk dit allerliefst portret van de madridsche Manola. De vrouwen uit het volk en den gegoeden burgerstand vertoonen zich nog gelukkig in dat schilderachtig nationaal kostuum, 't welk een der schoonste themaas voor geniale teekenaars als Gustave Doré uitmaakt.

Zie hier het portret der Manola:

„Un jupon serré sur les hanches,
„Un peigne énorme à son chignon,
„Jambe nerveuse et pied mignon,
„Oeil de feu, teint pâle et dents blanches;
„Alza! olà!
„Voilà!
„La véritable Manola.

„Gestes hardis, libre parole,
„Sel et piment à pleine main,
„Oubli parfait du lendemain,
„Amour fantasque et grâce folle;
„Alza! olà!
„Voilà
„La véritable Manola.

„Chanter, danser aux castagnettes,
„Et, dans les courses de taureaux,
„Juger les coups des toreros,
„Tout en fumant des cigarettes;
„Alza! olà!
„Voilà
„La véritable Manola."

IV.

Zonder tegenspraak mag beweerd worden, dat de bundel „Emaux et Camées" tot de schoonste geestesvruchten van Théophile Gautier behoort.

Zijne reizen hadden zijn talent tot rijpheid gebracht.

Reeds in Spanje schreef hij regels, waarvan Sainte-Beuve later kon zeggen, dat Mozart er muziek bij had moeten maken.

't Was te Granada, waar Théophile met de eerbiedigste

bewondering de resten van moorsche grootheid aanschouwde, dat hij deze allerliefste verzen voltooide:

„J'ai laissé de mon sein de neige
„Tomber un oeillet rouge à l'eau.
„Hélas! comment le reprendrai-je,
„Mouillé par l'onde du ruisseau?
„Voilà le courant qui l'entraîne!
„Bel oeillet aux vives couleurs,
„Pourquoi tomber dans la fontaine?
„Pour t'arroser j'avais mes pleurs!"

En zulk een dichter heeft men bij zijn leven slechts zoo weinig gekend en gewaardeerd, dat Sainte-Beuve met verbazing verklaarde slechts een paar leden van de Académie te kennen, die Théophile Gautier hadden gelezen.

Geen wonder. Hij richtte zich zeer zeldzaam tot de zwakke zijde van een fransch publiek. Hij sprak niet zelden ironisch over de heiligdommen van de natie en geeselde de bovendrijvende litterarische opiniën van den dag, sints hij in zijn voorrede van „Mademoiselle de Maupin" de officiëele ijdeltuiterij van de veertig uitverkorenen had aangevallen.

„Emaux et Camées" verschenen in 1863 – 't zijn zijne laatste verzen. Wat den vorm aangaat zou men, zoo het mogelijk ware, willen opmerken, dat hij nog steeds fijner toetsen en zeldzamer schoonheden te bewonderen geeft, ware niet zekere overpolijsting en zekere bontheid van koloriet op te merken, die somtijds vermoeit. Julian Schmidt, de polyhistor der duitsche letterkundige kritiek, ziet zeer uit de hoogte neer op onzen dichter en gispt eenige zonderlinge titels van gedichten, die in de Emaux et Camées voorkomen, van dezen aard zijn: „Affinités secrètes, madrigal panthéiste", „Symphonie en blanc majeur" en „Nostalgies d'obélisques."

Zeer zeker is op de logika dezer denkbeelden het een en ander te zeggen, maar het zou intusschen mogelijk zijn, dat Julian Schmidt, die wegens zijne vluchtigheden door Lasalle zoo duchtig is onder handen genomen, niet veel meer gelezen heeft dan deze titels.

Hoe zou men anders blind hebben kunnen blijven voor zoovele meesterlijke koppletten als overal in dezen bundel zijn

uitgestrooid? Levendig herinner ik mij het genoegen gesmaakt bij de kennismaking met de schoonste strofen uit de Emaux et Camées, toen de elegante pen van Mr. H. P. G. Quack voor eenige jaren in „de Gids" daarvan een verslag vol sympathie en waardeering gaf. Het was vooral op het merkwaardig gedicht: „Vieux de la vieille, 14 Decembre", dat de Gids met volkomen recht de aandacht vestigde.

De poëet dwaalt over de boulevards op een mistigen Decemberdag:

„Par l'ennui chassé de ma chambre,
„J'errais le long du boulevard:
„Il faisait un temps de décembre,
„Vent froid, fine pluie et brouillard!"

Hij ontdekt nu een zonderling schouwspel:

„La chose vaut qu'on le regarde:
„Trois fantômes de vieux grognards,
„En uniformes de l'ex-garde
„Avec deux ombres de hussards."

Het vijftal krijgers gaat door mist en regen, om den 15 December te vieren. Zij hebben hun keizer nooit vergeten. Met zijn gewoon koloriet schetst de dichter de merkwaardige groep:

„Depuis la suprême bataille,
„L'un a maigri, l'autre a grossi;
„L'habit jadis fait à leur taille
„Est trop grand ou trop rétréci.

„Noble lambeaux, défroque épique
„Saintes haillons qu' étoile une croix,
„Dans leur ridicule héroïque
„Plus beaux que des manteaux de rois!

„Un plumet en ervé palpite
„Sur leur kolbach fauve et pelé;
„Près des trous de balle, la mite
„A rongé leur dolman criblé!"

Met diep medelijden volgt de dichter de grijze soldaten, Achillessen van een Ilias, die Homerus niet zou hebben uitgevonden. Hun verbruinde gelaatskleur getuigt, dat zij Egypte gezien hebben en de russische sneeuw heeft hunne grijze hairen gepoeyerd.

„Si leurs mains tremblent, c'est sans doute
„Du froid de la Bérésina.
„Et s'ils boitent, c'est que la route
„Est longue du Caire à Wilna.

„S'ils sont perclus, c'est qu'à la guerre
„Les drapeaux étaient leurs seuls draps,
„Et si leur manche ne va guère,
„C'est qu'un boulet a pris leur bras.

„Quand on oublie, ils se souviennent!
„Lancier rouge et grenadier bleu,
„Au pied de la colonne, ils viennent
„Comme à l'autel de leur seul dieu."

Aan den voet der Vendôme-kolom — den cauchemar van den rampzaligen Gustave Courbet in 1871 — staan zij, de vervallen schimmen van het eerste, minst bezoedelde keizerrijk!

„Là, fiers de leur longue souffrance,
„Reconnaissants des maux subis,
„Ils sentent le coeur de la France
„Battre sous leurs pauvres habits.

„Et l'aigle de la grande armée
„Dans le ciel qu'emplit son essor,
„Du fond d'une gloire enflammée
„Etend sur eux ses ailes d'or!"

Wat er ook van het bonapartismus des dichters gedacht moet worden, die zich vinden liet, om bibliothekaris van de schilderijenverzamelende princes Mathilde te heeten, dit is zeker — de geestige schrijver van het vermelde Gids artikel waarborgt het ons — toen hij, de reeds grijzende Théophile Gautier, onverwacht in het Théâtre Français deze regelen hoorde voordragen, weende hij als een kind van aandoening.

Het kinderlijke was inderdaad een karaktertrek van onzen dichter. Van het oogenblik, dat hij bij de eerste vertooning van Victor Hugoos Ernani iedereen door zijn scharlaken vest en zijn zwart fluweel jasjen verbaasde en door zijne geestdrift voor den triumf der romantische school tal van tegenstanders overstemde, totdat hij in 't kostuum van een Bedoeïen uit Algiers terugkwam, als vrijwilliger den oorlog tegen Abdelkadir gevolgd hebbende, met eene leeuwin

tusschen zijne knieën op de diligence naar Parijs — en steeds later, toen hij, op reis in Zwitserland van de aanstaande belegering zijner dierbare stad door de Duitschers vernam en aanstonds wegsnelde om met Parijs alle gevaren te deelen — immer bleef Théophile Gautier de goedhartige, kinderlijk gezinde kunstenaar, die voor ieder een hartelijk woord had en tot wien ieder met het familiaar diminutief van Théo sprak.

Alfred de Musset is meer de lieveling van het parijsche publiek geworden, omdat hij zich zelven met welbewuste vermetelheid als martelaar van zijne eigene passiën verheerlijkte. De bekentenissen van George Sand in haar merkwaardig gewrocht Elle et lui hebben het prestige van Alfred de Musset geen goed gedaan, maar daarom heeft men Théophile Gautier niet ruimer gewaardeerd. Sedert echter in 1863 Sainte-Beuve eene opzettelijke studie aan zijne werken wijdde, waarbij de eminente beoordeelaar eene oude veete vergat, om den kunstenaar vol geest recht te doen, begreep men ook te Parijs, dat „ce bon Théo" iets meer was dan „un bon garçon."

Men was in de parijsche salons te veel gewoon, om skabreuze konfidentiën boven echte poëzie te stellen en daarom begon men eerst in de laatste jaren de lyrische Muze van Gautier beter te waardeeren. Of zoude de fransche letterkunde beeldrijker en beeldiger liedeken hebben aan te wijzen, dan het volgend.

Premier sourire du printemps.

„Tandis qu'à leurs oeuvres perverses
„Les hommes courent haletants,
„Mars qui rit, malgré les averses,
„Prépare en secret le printemps.

„Pour les petites pâquerettes,
„Sournoisement lorsque tout dort,
„Il repasse des collerettes
„Et cisèle des boutons d'or.

„Dans le verger et dans la vigne,
„Il s'en va furtif perruquier,
„Avec une houppe de cygne,
„Poudrer à frimas l'amandier.

„La nature au lit se repose;
„Lui descend au jardin désert
„Et lace les boutons de rose
„Dans leur corset de velours vert.

„Tout en composant des solféges,
„Qu'aux merles il siffle à mi-voix,
„Il sème aux prés les perce-neiges
„Et les violettes aux-bois.

„Sur le cresson de la fontaine
„Où le cerf boit, l'oreille au guet,
„De sa main cacheé égrène
„Les grelots d'argent du muguet.

„Sous l'herbe, pour que tu la cueilles,
„Il met la fraise au teint vermeil,
„Et te tresse un chapeau de feuilles
„Pour te garantir du soleil.

„Puis lorsque sa besogne est faite,
„Et que son règne va finir,
„Au seuil d'avril tournant la tête,
„Il dit: „Printemps, tu peux venir."

Geen enkele regel, geen enkel woord mocht in dit allerliefste stukjen worden overgeslagen. Zoowel de melodie als het koloriet slepen den lezer mede, die moê is van de schrille kleuren en krijschende tonen der modemuziek „à la" Arsène Houssaye of „à la" Charles Baudelaire.

Achter zijn half ironisch masker zorgde hij er voor nooit in luide klachten los te barsten en koos zijne intieme gewaarwordingen nooit tot stof zijner poëzie. Heeft hij een deel zijner autobiografie in Mademoiselle de Maupin geschreven, heeft hij in Fortunio zijn aesthetisch epikurisme geopenbaard, hij zorgde gestaag een sluyer van zilvergaas te winden om de wulpsche naaktheid van sommige zijner tafereelen. Te recht zegt Sainte-Beuve, dat aan den volwassen boom van zijn talent sommige gulden vruchten groeyen, die min of meer giftig zijn. Maar altijd bleef de warme liefde voor het Schoone heerschen. In de Emaux et Camées wordt menig reukoffer ontstoken voor wat de zinnen streelt, doch de geur is niet bedwelmend, niet verstikkend. Men leze, bij voorbeeld, dit genrestukjen uit zijne spaansche herinneringen voortgesproten:

Carmen.

„Carmen est maigre, — un trait de bistre
„Cerne son oeil de gitana.
„Ses cheveux sont d'un noir sinistre,
„Sa peau, le diable la tanna.

„Les femmes disent qu'elle est laide,
„Mais tous les hommes en sont fous:
„Et l'archévêque de Tolède
„Chante la messe à ses genoux,

„Car sur sa nuque d'ambre fauve
„Se tord un énorme chignon
„Qui, dénoué fait dans l'alcôve
„Un mante à son corps mignon.

„Et parmi sa pâleur, éclate
„Une bouche aux rires vainqueurs;
„Piment rouge, fleur écarlate,
„Qui prend sa pourpre au sang des coeurs.

„Ainsi faite, la moricaude
„Bat les plus altières beautés,
„Et de ses yeux la lueur chaude
„Rend la flamme aux satiétés,

„Elle a dans sa laideur piquante
„Un grain de sel de cette mer
„D'ou jaillit nue et provocante,
„L'âcre Venus du gouffre amer!"

Het schitterend en bijna verblindend koloriet van Henri Regnauld — deerniswaardig slachtoffer van den jongsten krijg! — schijnt uit de studie van Gautiers oostersche tafereelen de eerste inspiratie ontleend te hebben. Er is althands harmonie tusschen deze verzen, tusschen de oriëntalische schetsen van Gérard de Nerval — den armen schipbreukeling in de schuimende parijsche levenszee! — en de morgenlandsche schilderschool van Gérome, waarin Henri Regnauld eene zoo schitterende plaats zou bekleed hebben.

Het week sentimenteele viel nooit in den smaak van Théophile Gautier. Dit belette niet, dat in de Emaux et Camées een paar gedichten door een fijn sentiment uitmunten, 't welk wint, omdat het zoo weinig mogelijk subjektief is. Het speelgoed van het doode kind wordt met enkele meesterlijke trekken beschreven. De kleine Marie is gestor-

ven, zegt de poëet, en haar kistjen is niet veel grooter dan een vioolkist:

„La petite Marie est morte,
„Et son cercueil est si peu long
„Qu'il tient sous le bras qui l'emporte
„Comme un étui de violon."

Overal ligt het speelgoed op den vloer en op de tafel. De pop, de hansworst, de speeldoos met borden en schotels, alles ligt door elkander. De muziekdoos is stom en, als men haar opwindt, schijnt zij droef de muziek te herhalen, welke de kleine eenmaal verheugde.

„Et des pleurs vous mouillent la joue,
„Quand la Donna è mobile,
„Sur le rouleau qui tourne et joue.
„Expire avec un son felé!"

Daar is smart in deze keurige verzen, die getuigt, dat zij uit een vaderhart gevloeid zijn. Men vraagt wellicht of Théophile Gautier ook gehuwd is geweest? Wij weten, dat zijne levens-gezellin de schoone zuster van de beroemde Grisi was en dat zijne beide levende dochters met letterkundigen gehuwd zijn.

Nog één gedicht uit de Emaux et Camées trekt mij aan. Het is een eenvoudig Kerstlied met den titel: Noël. Het herinnert mij de oude middeneeuwsche melodie:

„Die moeder makede den kinde een bat
„Hoe lieflic dattet daar inne sat!"

„Dat kindekijn pleterde metter hand,
„Datter water uten becken spranc."

„Die os ende ooc dat eselkijn
„Aanbaden dat soete kindekijn!"

Zoo zongen onze middeleeuwsche kloosterknapen bij het heugelijke Kerstfeest — men hoore thands den romantischen poëet van deze laatste tijden:

„Le ciel est noir, la terre est blanche;
„ — Cloches, carillonez gaîment! —
„Jésus est né; — la vierge penche
„Sur lui son visage charmant."

„Cas de courtines festonnées
„Pour préserver l'enfant du froid;
„Rien que les toiles d'araignées
„Qui pendent des poutres du toit."

„Il tremble sur la paille fraîche,
„Ce cher petit enfant Jésus,
„Et pour l'échauffer dans sa crèche
„L'âne et le boeuf soufflent dessus."

„La neige au chaume coud ses franges,
„Mais sur le toit s'ouvre le ciel
„Et, tout en blanc, le choeur des anges
„Chante aux bergers: Noël! Noël!"

In beide liederen heerscht dezelfde poëtische stemming. De middeneeuwen winnen het door naïveteit en staan achter door hulpeloosheid in den vorm. De moderne dichter bezit scherper lijnen en levendiger koloriet — wat hij verliest aan innigheid in de stemming des gemoeds vergoedt hij door over zijne schets de fonkelende goudstof zijner fantazie uit te strooyen.

